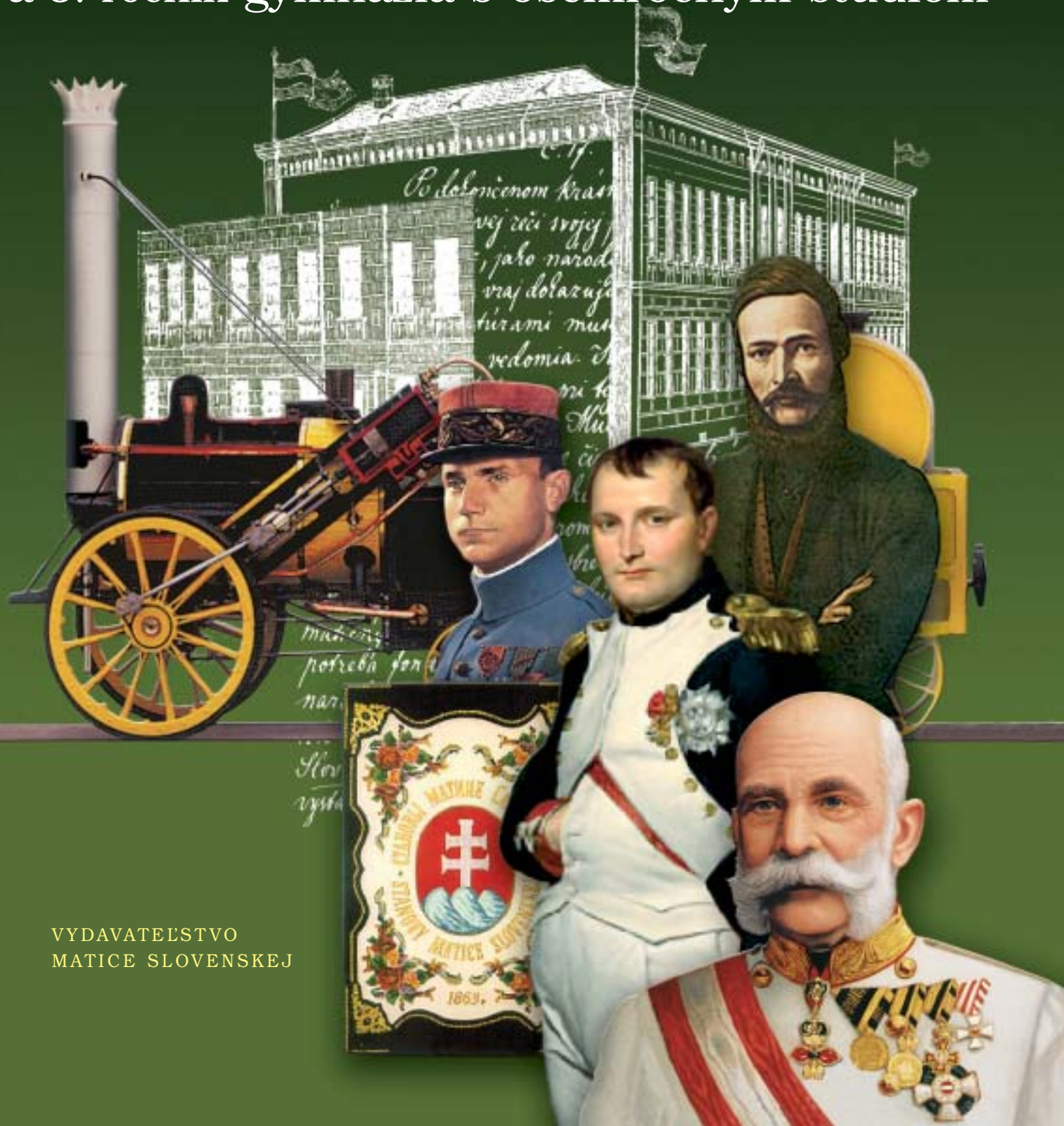

Dejepis

pre 8. ročník
základnej školy

a 3. ročník gymnázia s osemročným štúdiom

VYDAVATELSTVO
MATICE SLOVENSKEJ

VYDAVATELSTVO
MATICE SLOVENSKEJ

Autorský kolektív:

*PhDr. Marcela Bednárová, PhD.,
Mgr. Branislav Krasnovský, PhD.,
PaedDr. Barbora Ulrichová*

*My a vy ste sa do služby Ducha, a peti
podivte sa, ako sa žijete v tomto svete!
Ludovít Štúr*

Odborný garant:

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Dejepis

pre 8. ročník základnej školy
a 3. ročník gymnázia
s osemročným štúdiom

VYDAVATELSTVO
MATICE SLOVENSKEJ

OBSAH

DEJEPIS

pre 8. ročník základnej školy
a 3. ročník gymnázia
s osemročným štúdiom

Autori:

Mgr. Branislav Krasnovský, PhD.
PhDr. Marcela Bednárová, PhD.
PaedDr. Barbora Ulrichová

Odborný garant:

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Lektorovali:

PhDr. Margita Miháliková
PhDr. Peter Mulík, PhD.

Schválilo Ministerstvo školstva, vedy,
výskumu a športu Slovenskej republiky
pod č. 2011-12218/33804:6-919
zo dňa 14. septembra 2011
ako učebnicu dejepisu pre 8. ročník
základnej školy a 3. ročník gymnázia
s osemročným štúdiom.
Schvaľovacia doložka má platnosť
5 rokov.

Zodpovedná redaktorka:

Mgr. Janka Smiešková

Odborná a jazyková úprava:

Mgr. Zuzana Herbrychová

Grafická úprava:

Peter Ďurík

Mapy:

(s. 13, 15, 21, 25, 38, 56, 62, 63, 73, 74, 75, 89)
Ján Lomenčík

Ilustrácie:

archív autorov
Vladimír Zjavka (foto s. 19)
TIC Revúca (foto s. 59)
Poštová známka R. W. Seton-Watson
(s. 68) je reprodukováaná so súhlasom
Slovenskej pošty, a. s.
ISIFA (foto s. 79)
RNDr. Ján Lacika (foto s. 94)

© Vydavateľstvo

Matice slovenskej, s. r. o., 2011
Mudroňova 1, 036 52 Martin
info@vydavatel.sk
www.vydavatel.sk

Všetky práva vyhradené.

Toto dielo ani žiadnu jeho časť nemožno
reprodukovať bez súhlasu majiteľa práv.

Prvé vydanie, 2011

Vytlačila Neografia, a. s., Martin, 2011

ISBN 978-80-8115-043-2

6 NA CESTE K MODERNÝM NÁRODOM

6 Francúzska revolúcia (1789 – 1799)

12 Napoleon Bonaparte a napoleonské vojny

18 Cárske Rusko

20 Vo víre revolúcií a nacionalizmu (1830 a 1848/49)

24 Vznik národných štátov – Zjednotenie Talianska a Nemecka

27 Zaslúbená zem – Amerika

30 Priemyselná revolúcia a modernizácia

34 Kultúra a umenie

36 MODERNÝ SLOVENSKÝ NÁROD

36 Slovenské národné hnutie

40 Anton Bernolák

44 Slovanská vzájomnosť

48 Štúrovská generácia

52 Slováci a revolučný rok 1848/49

57 Od Memoranda k Matici slovenskej

61 Čo sme sa naučili

62 RAKÚSKO-UHORSKO

62 Rakúsko-uhorské vyrovnanie a Slováci

66 Aktivity Slovákov na svoju obranu

69 Slovenské vystaňovalectvo

72 PRVÁ SVETOVÁ VOJNA

72 V predvečer svetovej vojny

76 Život počas 1. svetovej vojny

80 Slovenskí vojaci na frontoch

82 Odboj Slovákov a Čechov

86 Na ceste k spoločnému štátu Slovákov a Čechov

91 Milan Rastislav Štefánik a Tomáš Garrigue Masaryk

95 Čo sme sa naučili

Milí žiaci a pedagógovia,

táto učebnica dejepisu vás bude sprevádzať pri poznávaní historických dejov, ktoré zásadne ovplyvnili životy našich predkov i nás samých.

Na počiatku boli revolúcie v USA a Francúzsku, ktoré presadili novú myšlienku občianskych práv a slobôd. Francúzska revolúcia, ktorá najviac ovplyvnila dianie v Európe, ukázala prednosti i slabosti nového chápania spoločnosti. Zároveň vznikajú silné národné hnutia a štáty. So svojím programom vystupujú aj Slováci, ktorí sa hlásia za rovnocenný národ s inými kultúrnymi národmi. Napriek veľkému úsiliu však nenachádzajú dostatočnú podporu pre svoje požiadavky. Ich postavenie sťažuje maďarizácia a nepriaznivé hospodárske podmienky.

Celé 19. storočie je storočím nevídaného vedeckého pokroku. Zvykne sa označovať za storočie pary, no práve počas neho sa začala využívať elektrina a napokon aj spaľovací motor. Úžasný pokrok zaznamenala medicína, chémia, fyzika, biológia a astronómia. Modernizácia zasiahla každú sféru života ľudskej spoločnosti. Výkonný moderný priemysel priniesol nové zdroje obživy. Prudko sa menil spôsob života a ovplyvnil aj počet obyvateľov v Európe i vo svete. Rástli nároky silných veľmocí, i tých, čo sa im chceli vyrovnávať. Rástlo aj napätie, ktoré vyúsťovalo do revolúcií a vojen. Búrliový rozvoj končí výstražným mementom prvej svetovej vojny začiatkom 20. storočia. Táto skutočnosť nás upozorňuje, že dôležité sú aj hodnoty vyššie, morálne, kultúrne a ľudské, ktorým sa v honbe za mocou a poznaním nepochybne pripisovala dôležitosť.

Učebnica približuje učivo v súlade so Štátnym vzdelávacím programom. Jej súčasťou sú však aj kapitoly nad rámec učebného štandardu (Cárske Rusko, Zasľúbená zem – Amerika). Štyri tematické celky sú doplnené dvomi zhrňujúcimi kapitolami. Okrem hlavného výkladového textu učebnica obsahuje ukážky z odbornej literatúry, historických prameňov a obrazový materiál. Stretnete sa v nej aj s historickými karikatúrami, ktoré dokresľujú kolorit danej doby a sú zaujímavým zdrojom historického poznania. Pracovnú časť predstavujú úlohy na upevnenie a prehĺbenie učiva, analýzu prameňov či problémové otázky, tvorivé úlohy, miniprojekty.

Niektoré kapitoly prezentujú modernú stratégiu učenia sa pomocou pojmových máp. Mapy poskytujú obraz sledovaného problému v hmatateľnej podobe, ku ktorej sa môžeme kedykoľvek vrátiť, pomáhajú ľahšie a efektívnejšie si zapamätať a opätovne vybaviť osvojené učivo. Každý žiak si môže vytvoriť vlastnú pojmovú mapu, ktorá odráža jeho predošlé vedomosti a jeho momentálnu interpretáciu. Proces vytvárania pojmovej mapy vyžaduje od človeka myslenie vo viacerých smeroch a prepájanie medzi rôznymi stupňami abstrakcie.

Veríme, že učebnica bude pre vás efektívnym a pútavým sprievodcom pri spoznávaní moderných dejín.

AUTORSKÝ KOLEKTÍV

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.
Mgr. Branislav Krasnovský, PhD.
Katedra histórie
Pedagogická fakulta
Univerzita Komenského
v Bratislave

PhDr. Marcela Bednárová, PhD.
Historický ústav
Slovenskej akadémie vied

PaedDr. Barbora Ulrichová
1. súkromné gymnázium,
Bajkalská ul., Bratislava

I. NA CESTE K MODERNÝM NÁRODOM

1. FRANCÚZSKA REVOLÚCIA 1789 – 1799

Zopakujme si:

- ◆ Spomeňte si, kto to boli osvietenci.
- ◆ Zhodnoťte ich prínos.

Francúzska revolúcia si svojou krutosťou vyslúžila množstvo protivníkov. Odporcovia revolúcie aj karikatúrami radi poukazovali na násilie, spojené s revolúciou.

Dobová karikatúra znázorňuje neradostné postavenie tretieho stavu, ktorý musel na svojich bedrách niesť privilegované vrstvy šľachty a duchovenstva.

Dešifrujeme pramene:

- ◆ Pozorne si prezrite karikatúru a odhadnite, koho zobrazuje.
- ◆ V akom vzťahu sú jednotlivé postavy?
- ◆ Na aký spoločenský jav autor poukazuje?

- 1789** – útok na väznicu Bastila v Paríži, vypuknutie Veľkej francúzskej revolúcie
 - prijatie Deklarácie práv človeka a občana a novej Ústavy
 - vznik konštitučnej monarchie
- 1792** – zvrhnutie kráľovstva a vyhlásenie republiky
- 1799** – Napoleonov štátny prevrat

Revolučný výbuch

Na sklonku 18. storočia bolo vo Francúzsku rušno. Krajina zápasila s hospodárskymi problémami, ktoré zhoršovali postavenie obyvateľstva. Nespokojnosť šíрили vzdelanci – osvietenci, ktorí hlásali potrebu radikálnej premeny spoločnosti. Nedostatok financií sa rozhodol francúzsky kráľ **Ľudovít XVI.** riešiť pozemkovou daňou. K tomu však potreboval súhlas **generálnych stavov**, ktoré sa vo Francúzsku nezišli už 175 rokov.

V máji 1789 sa v Paríži stretli príslušníci **troch stavov**. Šľachta a duchovenstvo boli privilegovanými vrstvami, nemuseli platiť žiadne dane a svoje postavenie si žiarlivo strážili. Povinnosť platiť dane spočívala najmä na pleciah mešťanov, ktorým sa táto skutočnosť nepáčila.

- Prvý stav** – šľachta (290 zástupcov)
- Druhý stav** – duchovenstvo (270 zástupcov)
- Tretí stav** – mešťanstvo (589 zástupcov)

Medzi zástupcami jednotlivých stavov vypukli ostré rozbroje a hádky. Situácia nakoniec vyvrcholila odchodom poslancov tretieho stavu, ktorí sa vyhlásili za **Národné zhromaždenie**. Neskôr sa premenovali na **Ústavodarné zhromaždenie** a vyhlásili, že sa nerozídu dovtedy, kým sa situácia nezmení a nebudú prijaté zákony, vrátane **ústavy – základného zákona štátu**, ktorá by platila pre všetkých. Prívrženci tretieho stavu sa zjednotili pod heslom **sloboda** (fr. liberté) – **rovnosť** (fr. égalité) – **bratstvo** (fr. fraternité).

Francúzsky panovník sa rozhodol povolať armádu, ktorá mala znova zabezpečiť poriadok a ukončiť vzburu. Keď sa však stúpenci tretieho stavu dozvedeli, že kráľovské vojská smerujú na Paríž, **zaútočili na väznicu Bastila v Paríži** a dňa 14. júla 1789 ju dobyli. **Vo Francúzsku vypukla revolúcia.**

Situácia vo Francúzsku sa čoraz viac radikalizovala. **Národné zhromaždenie** prijalo **Dekrét o zrušení poddanstva** a **Deklaráciu práv človeka a občana**.

V deklarácii bolo uzákonené **zrušenie všetkých šľachtických privilégií, rovnosť pred zákonmi, možnosť získať úrady a funkcie, sloboda slova, zhromažďovania a náboženské slobody, ako aj nedotknuteľnosť súkromného vlastníctva a sloboda podnikania.**

Podľa **novej ústavy** sa **Francúzsko** stalo **konštitučnou monarchiou (1789 – 1792)**. Ústava obmedzila panovníkovu moc. Oddelila sa zákonodarná moc od výkonnej. Zákonodarným orgánom sa stalo **Národné zhromaždenie**, ktorého členmi sa však mohli stať iba majetní občania.

Susedné štáty sa s nevôľou pozerali na to, čo sa deje vo Francúzsku. Francúzi začali znárodňovať šľachtické majetky a väzni šľachticov. Množ-

I. NA CESTE K MODERNÝM NÁRODOM

Francúzska revolúcia sa začala útokom na pevnosť Bastila – symbol absolutizmu. Vo väzení bolo v tom čase iba sedem väzňov. Pevnosť bola po dobytí zrovnaná so zemou.

stvo obyvateľov muselo utiecť za hranice. Okolité krajiny (najmä Anglicko, habsburská monarchia a Prusko) sa rozhodli proti revolúcii zasiahnuť. **Francúzi ich však predbehli a vyhlásili Habsburgovcom vojnu.**

Nedostatočne pripravené francúzske jednotky spočiatku nemali žiadnu šancu. Po niekoľkých porážkach **sa rakúske a pruské vojská priblížili až k Parížu.** Dobrovoľníci, ktorí bránili Paríž, sa schádzali z celého Francúzska. Dôležité miesto medzi nimi mali **dobrovoľníci z Marseille**, ktorých bojovou piesňou sa stala **Marseillaisa – hymna revolúcie** (dnešná francúzska hymna).

Georges Jacques Danton (1759 – 1794). Jeden z vodcov francúzskej revolúcie. Zastával umiernenjšie stanoviská. Vodca radikálnych revolucionárov – jakobínov Robespierre, ktorý ho nenávidel, presadil jeho popravu. Na popraviske Danton údajne vykrikoval: „Robespierre, popraviske ťa volá... Pôjdeš za mnou.“ O niekoľko mesiacov sa jeho slová splnili a na popraviske zomrel aj Robespierre.

Búrlivú atmosféru predrevolučného Paríža roku 1789 dokresľuje aj obraz zo zasadnutia generálnych stavov. Pre tretí stav bola táto udalosť signálom vydať sa vlastnou cestou.

Francúzski vojaci, ktorí bránili svoju vlasť pred útokmi zahraničných armád. Do boja išli s Marseillaisou – revolučnou piesňou, ktorá je dnes francúzskou hymnou.

I. NA CESTE K MODERNÝM NÁRODOM

Dešifrujeme pramene:

- ❖ Prečítajte si ukážku.
- ❖ Zjednodušte myšlienky v jednotlivých bodoch z Deklarácie a na základe vedomostí z občianskej náuky zdôvodnite, o ktoré práva a slobody ide.

Deklarácia práv človeka a občana (fr. Déclaration des droits de l'homme et du citoyen) bola deklaráciou o ľudských právach, ktorú prijalo Ústavodarné národné zhromaždenie 26. 8. 1789. Jej cieľom bolo deklarovať už existujúce ľudské a neodcudziteľné práva človeka a tým spresniť hranice, ktoré štát nesmie v žiadnom prípade prekročiť. Vodcovia revolúcie však často Deklaráciu práv človeka a občana svojimi politickými rozhodnutiami porušovali.

Maximilián Robespierre (1758 – 1794), vedúca osobnosť francúzskej revolúcie, vodca jakobínov. Bol známy svojou neústupnosťou pri presadzovaní cieľov, ktoré považoval za správne. Vyslúžil si prezývku „nepodplatiteľný“. Bol strojcom veľkého revolučného teroru, ktorému podľahli desaťtisíce Francúzov. Napokon ani on neunikol gilotíne.

Reč prameňov:

Deklarácia ľudských a občianskych práv (ukážka)

- *Ľudia sa rodia a zostávajú slobodnými a rovnými vo všetkých svojich právach. Spoločenské rozdiely sa môžu zakladať len na prospešnosti pre celok.*
- *Účelom každého politického spoločenstva je zachovanie prirodzených a neodňateľných práv človeka. Týmito právami sú sloboda, vlastníctvo, bezpečnosť a právo na odpor proti útlaku.*
- *Princíp všetkej zvrchovanosti spočíva v podstate v národe. Žiadny zbor, jednotliviec nemôže vykonávať moc, ktorá by nebola z nej odvodená.*
- *Sloboda spočíva v tom, že každý môže činiť všetko, čo neškodí druhému.*
- *Zákon je vyjadrením všeobecnej vôle. Všetci občania majú právo účastniť sa osobne alebo prostredníctvom svojich zástupcov jeho vytvárania. Zákon má byť rovnaký pre všetkých.*

Republika

Situácia vo Francúzsku sa radikalizovala. Do popredia sa dostali **prívrženci republikánskych myšlienok**. V obave o svoj život sa kráľ **Ľudovít XVI.** rozhodol s rodinou utiecť z Francúzska. Panovníka však na úteku chytili a neskôr **popravili pod gilotínou**. Popravená bola aj jeho manželka **Mária Antoinetta**, dcéra panovníčky Márie Terézie. Z Francúzska sa v roku 1792 stala **republika**, v ktorej boli krátky čas rozhodujúcou silou girondisti (žirondisti). Nasledovali nové voľby, po ktorých sa novozvolený parlament premenoval na **Konvent**. Vo svojich rukách sústredil zákonodarnú, výkonnú i súdnu moc, čo však bolo v rozpore s pôvodnými požiadavkami revolúcie. V tomto období uštedrili koalíčné vojská Francúzom viacero ťažkých porážok. Zhoršila sa i hospodárska situácia obyvateľstva, čo využili prívrženci ľavice pod vedením **jakobínov**, ktorí sa ujali vlády.

Jakobínsky teror

Pod vedením **Maximiliána Robespiera** sa republikánskym jakobínom podarilo načas skonsolidovať pomery. V **armáde** zaviedli všeobecnú brannú povinnosť. Prijali **ústavu vychádzajúcu z myšlienok Jeana Jacquesa Rousseaua**, ktorá na papieroch zaručovala občanom všetky základné práva a slobody. V skutočnosti táto ústava nikdy neplatila, pretože sa vlády ujal **Výbor pre všeobecné blaho** a **Výbor pre bezpečnosť**, ktoré vo Francúzsku zaviedli **diktatúru**. Začala sa **krutovláda**, pri ktorej bolo bežným javom vraždenie nepohodlných občanov, vrátane detí. Toto obdobie vyvrcholilo **zatknutím a popravou M. Robespiera** a jeho prívržencov v júli 1794. Ukázala sa pravdivosť výroku jedného z popravených poslancov, že revolúcia požíra vlastné deti.

Francúzska revolúcia sa obrátila **proti katolíckej cirkvi**. Usilovala sa o jej ovládnutie a napokon pod vedením jakobínov aj o jej úplnú likvidáciu. Jakobíni nahradili kresťanstvo štátnym kultom Najvyššej bytosti. Zaviedli **nový kalendár**, ktorý počítal letopočet od vyhlásenia republiky.

Uhorskí jakobíni

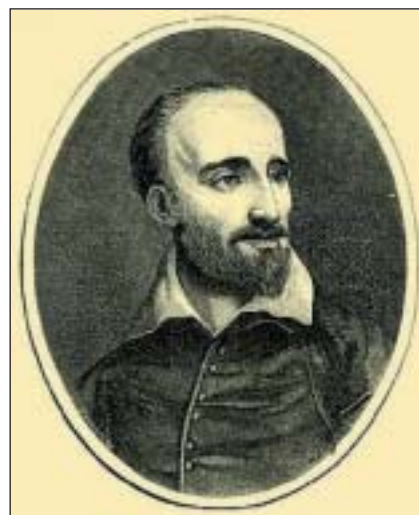
Myšlienky francúzskej revolúcie si našli svojich sympatizantov v okolitých krajinách, aj v habsburskej monarchii, nevynímajúc Uhorsko. Cisár **František II.** zaviedol prísny policajný režim, ktorý prenasledoval a trestal všetkých radikálne zmýšľajúcich intelektuálov. Preto sa združovali tajne.

Najvýznamnejšou skupinou boli **uhorskí jakobíni**. Ich cieľom boli zásadné **demokratizačné zmeny**. Uhorsko sa v ich plánoch malo premeniť

I. NA CESTE K MODERNÝM NÁRODOM

Dobová ilustrácia zobrazuje popravu uhorských jakobínov v Budíne

Vodca uhorských jakobínov **Jozef Ignác Martinovič** (1755 – 1795). Počas pôsobenia na univerzite v Ľvove sa zoznámil s prácami osvietených filozofov.

na **federatívnu republiku**, ktorá by bola založená na národnom princípe. Slovensko malo tvoriť samostatnú správnu jednotku ako provincia Slavonica [slavonika]. Rovnosť medzi ľuďmi chceli dosiahnuť zrovnoprávnením nešľachticov so šľachticmi. V roku 1794 bolo hnutie odhalené, hlavní organizátori popravení a ostatní členovia dlhé roky väznení.

Od direktória k Napoleonovi (1794 – 1799)

Po poprave Robespiera a jeho prívržencov nastali vo Francúzsku **veľké zmeny**. Vypracovala sa **opäť nová ústava**. Zmenil sa aj Konvent, ktorý sa tentoraz skladal z dvoch komôr (Rada 500 a Rada starších – 250 poslancov). V čele republiky stálo 5-členné direktorium.

Zástava povstalcov z Vendée symbolizuje hodnoty, ktoré sa rozhodli povstalci brániť (monarchia – kráľovské lalíky v modrých rohoch zástavy, kresťanské hodnoty – kríž a Ježišovo srdce, túžba po mieri a pokojnej práci – zelená ratolesť).

Nie všade ľudia vítali s radosťou nové revolučné poriadky a nechceli meniť svoj spôsob života. Obyvatelia departmentu Vendée sa vzbúрили proti francúzskej republike a rozhodli sa brániť proti republikánskej teroru. Dlho odolávali revolučným vojskám, nakoniec však boli porazení.

I. NA CESTE K MODERNÝM NÁRODOM

Slovníček:

generálne stavy – najvyššie zhromaždenie stavov všetkých francúzskych provincií

Národné (neskôr Ústavodarné) zhromaždenie – parlament

konštitučná monarchia – forma monarchie, v ktorej je moc kráľa obmedzená ústavou

direktórium – dočasný vládny výbor

gilotína – zariadenie na popravu stínaním hlavy, pomenované podľa svojho vynálezcu francúzskeho lekára Jozefa Guillotina

jakobíni – radikálni revolucionári, ktorí sa schádzali v kostole sv. Jakuba v Paríži

občan – plnoprávny príslušník určitého štátu s vymedzenými právami a povinnosťami. V antických štátoch mohol byť občanom dospelý slobodný muž, ktorý občianstvo získal vďaka svojmu rodovému pôvodu. Feudalizmus stotožňoval občianstvo s meštianstvom. Americká a francúzska revolúcia presadili rovnosť. Priznali štatút občana všetkým dospelým mužom, neskôr i ženám.

girondisti – umiernení zástancovia republiky, ktorých hlavní predstavitelia pochádzali z kraja Girond. Usilovali sa zabrániť poprave kráľa a upokojiť pomery v krajine.

termidori – najradikálnejšie sily francúzskej revolúcie, ktoré zvrhli M. Robespiera v júli 1794 (vo francúzskom revolučnom kalendári v mesiaci termidor).

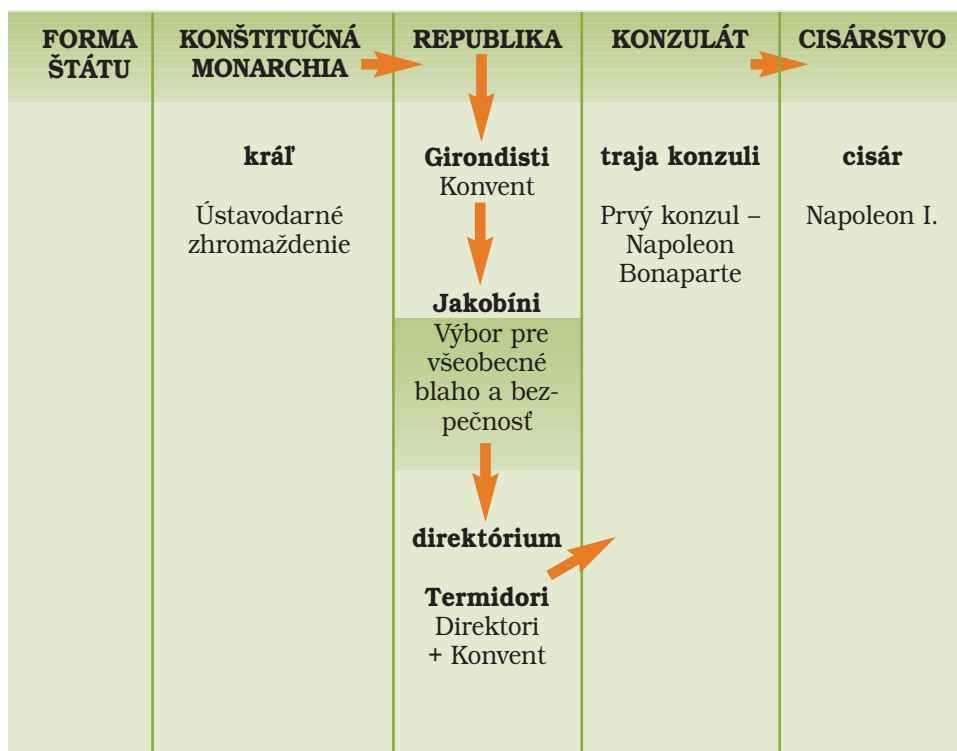
Viete, že:

☛ počas revolúcie sa zmenilo politické členenie Francúzska? Vznikli tzv. departmenty (oblasti) na čele s volenými predstaviteľmi samosprávy.

☛ cez revolúciu došlo k poštátňovaniu cirkevných majetkov, ktoré sa dostávali do rúk najbohatších prívržencov revolúcie?

☛ M. Robespierre nechal zavraždiť aj mnohých vodcov revolúcie?

☛ volieb sa nemohli zúčastniť všetci občania (majetkový cenzus – občania, ktorí nevlastnili majetok v určitej výške nesmeli voliť, nesmeli voliť ani ženy...)?

Premeny francúzskeho štátu

Francúzi však **neboli spokojní ani s vládou direktória** a často sa búri-
li. Direktórium neváhalo proti **búriacim sa použiť zbrane**. Stávalo sa
čoraz závislejším od armády, kde sa do popredných pozícií postupne
dostával mladý generál **Napoleon Bonaparte**. Ten bol poverený potlačiť
povstanie proti direktóriu, ktoré vypuklo v novembri 1799. **Napoleon však
uskutočnil štátny prevrat**, po ktorom sa moci v štáte chopil **trojčlenný
konzulát**. Prvým konzulom sa stal **Napoleon Bonaparte**.

Bojové stretnutie ľahkej jazdy – husárov na prelome 18. a 19. storočia. Ľahká jazda slúžila na prekvapivé útoky voči nepriateľom, kráľom bojiska však bola pechota a delostrelectvo (Napoleon Bonaparte bol delostreleckým dôstojníkom).

I. NA CESTE K MODERNÝM NÁRODOM

Francúzsky kráľovský pár – panovník **Ľudovít XVI.** a **Mária Antoinetta**. Umiernení revolucionári monarchiu najprv tolerovali, no prevážil názor radikálov, ktorí ich považovali za symboly starého režimu. Preto ich popravili. Napoleon Bonaparte neskôr označil Ľudovíta XVI. za „dobrotivého hlupáka“, pretože sa snažil rokovať, namiesto toho, aby proti „vzbúrenej spodine nasadil delá.“

Kat ukazuje davu hlavu kráľa Ľudovíta XVI.

Otázky a úlohy. Premýšľajme.

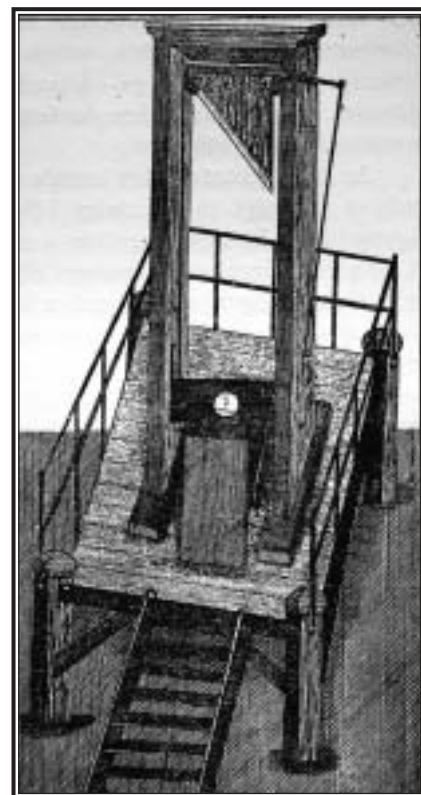
1. Uveďte, ako bola na konci 18. storočia rozdelená francúzska spoločnosť.
2. Povedzte heslo tretieho stavu a vysvetlite v kontexte udalostí význam jednotlivých slov.
3. Vymenujte príčiny, ktoré viedli k vypuknutiu francúzskej revolúcie. Opíšte začiatok revolúcie.
4. Definujte pojem uhorskí jakobíni a vysvetlite, aké zmeny navrhovali. Podarilo sa im splniť ciele?
5. Zistite, aké zmeny priniesla Deklarácia práv človeka a občana.
6. Na základe tabuľky *Premeny francúzskeho štátu* uveďte, ako vyzeralo rozdelenie moci v konštitučnej monarchii, republike, direktóriu a konzuláte.
7. Porovnajte politické úlohy Národného zhromaždenia a Konventu.

MINIPROJEKT

Vypracujte projekt o francúzskej kráľovnej Márii Antoinette. Z rôznych zdrojov zistite zaujímavosti z jej súkromného života.

Moje kľúčové slová:

sloboda – rovnosť – bratstvo
Deklarácia práv človeka a občana
konštitučná monarchia
republika
jakobíni
direktórium

Gitotína (fran. guillotine) je nástroj na popravu, využívaný najviac v dobe francúzskej revolúcie. Francúzski kati nedokázali popravovať svoje obete tak rýchlo, ako ich revolučné súdy odsudzovali. Jej vynálezcom bol doktor Guillotin. Odsúdencovu hlavu stínala ťažká železná sekera so šikmým ostrím. Radikálni prívrženci republiky si pochvalovali jej rýchlosť a spoľahlivosť.

2. NAPOLEON BONAPARTE A NAPOLEONSKÉ VOJNY

Zopakujme si:

- ♦ Vymenujte základné politické a národné práva, ktoré priniesla revolúcia vo Francúzsku.
- ♦ Opíšte, ako sa Napoleon dostal k moci.

Napoleon Bonaparte (1769 – 1821). Jeden z najväčších vojvodcov a stratégov v dejinách ľudstva. Počas takmer 15 rokov svojej vlády vyčerpal Francúzsko v dlhotrvajúcich vojnách a zdecimoval jeho mužskú populáciu. Umrel v britskom vyhnanstve na ostrove Sv. Helena. Mnohí ešte aj po rokoch spomínali jeho meno so zatrpknutosťou a nenávisťou.

Dobová karikatúra. Anglicko a Francúzsko – dve veľmoci si delia svet.

- 1792** – František II. sa stal panovníkom habsburskej monarchie
- 1804** – Napoleon korunovaný za cisára
- 1805** – bitka pri Trafalgare, víťazstvo britského loďstva nad francúzskym
- bitka pri Slavkove (bitka troch cisárov), víťazstvo Francúzska
- 1809** – ostreľovanie Bratislavy napoleonskými vojskami
- 1812** – Napoleonova výprava do Ruska
- 1813** – bitka pri Lipsku (bitka národov)
- 1814 – 1815** – Viedenský kongres
- 1815** – bitka pri Waterloo, koniec Napoleonovho cisárstva

Napoleonovo šťastné obdobie

V roku 1804 Napoleon Bonaparte prevzal všetku moc vo Francúzsku do vlastných rúk. Vyhlásil sa a korunoval za cisára všetkých Francúzov.

Napoleon síce odstránil republikánske zriadenie, ale viaceré revolučné výdobytky ponechal. Vydal občiansky zákonník – **Code Civil**, v ktorom zakotvil **rovnosť pred zákonom, občiansku slobodu, náboženskú slobodu, súkromné vlastníctvo, zlepšil finančnú situáciu v štáte**. Podporoval súkromné podnikanie, zdokonaľoval dopravnú sieť.

Pripravoval sa však na veľkú vojnu.

Napoleon viedol množstvo **úspešných bojových ťažení proti Rakúšanom, Prusom, Angličanom i Rusom**. Postupne sa mu podarilo ovládnuť **takmer celú západnú a strednú Európu**. Veľkým súperom Francúzska bolo Anglicko, ktoré sa cisár snažil zničiť aj hospodársky. Zaviedol **kontinentálnu blokádu**, ktorá zakazovala dovoz anglického tovaru na územia kontrolované Francúzskom. Rusko však s Angličanmi naďalej obchodovalo, a preto sa ho Napoleon rozhodol vojensky napadnúť.

Napoleon I. korunuje svoju prvú manželku Jozefínu za cisárovnú.

I. NA CESTE K MODERNÝM NÁRODOM

Európa počas napoleonských vojen

Michail Illarionovič Kutuzov (1747 – 1813). Ruský vojvodca, ktorý bol Napoleonovým dôstojným protivníkom. Jeho vojenské rady však neakceptoval ruský cár Alexander II., takže Napoleon viackrát ruské i spojenecké rakúske vojská porazil. Počas Napoleonovho ťaženia v Rusku Kutuzov svojím defenzívnym spôsobom boja vyčerpал Napoleonove sily, takže za pomoci katastrofálnej zimy nakoniec Rusi Napoleona v roku 1812 porazili a jeho armádu zničili.

Francúzska armáda, zdecimovaná Rusmi a krutou zimou, bola nakoniec v Rusku zničená. Zachránili sa len zvyšky, ktoré v zúboženom stave prekročili hranice Poľska a vrátili sa do strednej Európy.

Reč prameňov:

Ukážka z Občianskeho zákonníka (Code civil, 1804):

- Článok 213: *Manželka musí poslúchať svojho manžela.*
- Článok 217: *Manželka nemôže ani darovať, predáť, ani získať (niečo), pokiaľ jej manžel nedá k tomu súhlas.*
- Článok 317: *Dieťa je povinné prejavovať v každom veku úctu a pozornosť rodičom.*

Výprava do Ruska

V roku 1812 sa francúzsky cisár vybral na čele mohutnej, takmer 500-tisícovej, armády do Ruska. Pri svojom ťažení v Rusku Napoleon spočiatku víťazil, ale jeho víťazstvá stáli životy mnohých vojakov. Pôvodný zámer Napoleona prezimovať v Moskve sa neuskutočnil, pretože Rusi Moskvu podpálili. Pre krutý ruský mráz muselo francúzske vojsko z Moskvy utiecť. V dôsledku zimy, útokov kozákov a miestnych obyvateľov prežilo z francúzskej armády len 50 000 vojakov.

Koniec Napoleonovej moci

Neúspešná výprava do Ruska vyvrátila mýtus o Napoleonovej neporaziteľnosti. Cisára postupne opúšťali spojenci (Prusi, Rakúšanania), ktorí prechádzali do protifrancúzskeho tábora. Nakoniec Napoleona zdolali v bitke národov pri Lipsku v roku 1813. Hoci Francúzi odolávali niekoľkonásobnej presile vojsk takmer tri dni, bitka sa skončila francúzskou porážkou. Spojenecké vojská prenikli až do Francúzska.

Dešifrujeme pramene:

- ❖ Prečítajte si úryvok zo zákonníka Code Civil.
- ❖ Objasnite, ako je chápaný v zákonníku vzťah muža a ženy, rodičov a detí.
- ❖ Vyjadrite svoj názor na jednotlivé články.

Výjav z napoleonských vojen. Hessenčania patrili k Napoleonovým spojencom.

I. NA CESTE K MODERNÝM NÁRODOM

Bitka pri Waterloo znamenala koniec Napoleonovho 100-dňového cisárstva. Napoleonove jednotky nevedeli zlomiť odpor britskej pechoty, vedenej generálom Wellingtonom. Generál Wellington, zástanca „buldočej taktiky“ (zahryznúť a vytrvať) sa po víťazstve nad Napoleonom presadil aj na britskej politickej scéne.

Knieža **Klemens Lothar Metternich** (1773 – 1859), minister zahraničných vecí a neskôr rakúsky kancelár, významná politická osobnosť habsburskej monarchie. Bol zástancom absolutizmu, prísneho poriadku v štáte. Mal veľký vplyv na určovanie zahraničnej politiky. Hoci bol horlivým Napoleonovým nepriateľom, z taktických dôvodov poradil svojmu panovníkovi vydať princeznú Máriu Lujzu za francúzskeho cisára a stať sa jeho spojencom. Okrem iného sa mu pripisuje aj výrok *Diplomat si nemusí myslieť to, čo hovorí, ale musí myslieť na to, čo hovorí.*

Dešifrujeme pramene:

- ❖ Prečítajte si ukážky z prameňov o bitke pri Waterloo.
- ❖ Zistíte, ako reagovala francúzska armáda na anglické obklúčenie a ako sa skončila táto vojna. Na jej základe diskutujte o osude Napoleona.

Napoleon sa vzdal a odišiel do **vyhnanstva na ostrov Elba**. Vo Francúzsku sa obnovila **bourbonovská monarchia**. Ľudia sa však nevedeli zmieriť s novou vládou a zmenami, ktoré zaviedla. Napoleonovi sa podaril útek z ostrova a na čele svojich verných sa vydal smerom na Paríž. Kráľ proti nim posielal vojsko, ale to sa postupne pridávalo na stranu Napoleona. Napoleon triumfálne vstúpil do Paríža a **obnovil cisárstvo**. Po 100 dňoch cisárstva, **v júni 1815**, však utrpel definitívnu **porážku v bitke pri Waterloo** v dnešnom Belgicku. Angličania ho potom **internovali na ostrove Sv. Heleny**, kde o šesť rokov zomrel.

Reč prameňov:

- *Keď sa Angličanom podarilo obklúčiť časť Napoleonovej gardy, vyzvali ich Angličania, aby sa vzdali. Vtedy odpovedal francúzsky generál známym výrokom: „Garda zomiera, ale nevzdá sa.“ Väčšina Napoleonovho vojska, ktorá videla, ako bola porazená elita armády, podľahla panike a začala ustupovať. Ústup sa však čoskoro zmenil na útek.*
- *Ústupové cesty boli plné trosiek vozov, pušiek, mŕtvol ľudí a zdochlín zvierat. Vojaci utekali smerom na Charleroi, v meste Gennape ich však dostihli pruské husárske oddiely slávnych Mŕtvych husárov (ich znakom bola lebka a skrížené kosti), ktoré utekajúcich Francúzov bez milosti masakrovali, nešetřili ani ranených...*
- *Bitka pri Waterloo znamenala koniec Napoleonovej éry. Ako výstižne poznamenal Carl von Clausewitz, Bonaparte vynaložil svoje posledné sily na to, aby docielil obrat, keď už žiadny obrat nebol možný, vydal všetko do haliera, a potom utiekol ako žobrák z bojiska aj z ríše.*

Bitka pri Waterloo (krátené a upravené z viacerých prameňov – Kovařík, Jiří: Sto dní z Elby k Waterloo. Praha: Elka Press, 1999., Taraba, Luboš: Waterloo. Praha. Prostor:1999.)

Viedenský kongres a Svätá aliancia

Po porážke Napoleona sa víťazi (Anglicko, Rusko, Rakúsko a Prusko) **rozhodli zmeniť pomery** v Európe. Hlavy štátov sa **stretli na rokovaníach vo Viedni**, kde začali rokovať o novom usporiadaní pomerov v Európe. Toto stretnutie sa nazýva **Viedenský kongres**. Rozhovory prebiehali v dusnej atmosfére, jednotlivé dohody sa rodili pomaly a ťažko. Napokon sa však veľmoci dohodli. **Dôležitú úlohu pri rokovaníach zohral rakúsky politik Metternich.**

I. NA CESTE K MODERNÝM NÁRODOM

Čo sa dohodlo dňa 9. júna 1815 na Viedenskom kongrese:

- politické zmeny na mape Európy:
- **obnovenie hraníc Francúzska do stavu pred roka 1789, výška reparácií pre Francúzsko, ktoré museli zaplatiť víťazným mocnostiam,**
- Svätú ríšu rímsku nemeckého národa nahradil **Nemecký spolok**, kde **súperili o vplyv Prusko a Rakúsko**,
- Rusko posilnilo svoje postavenie: získalo ďalšiu časť bývalého poľského územia (Poľsko po deleniach 1772, 1793 a 1795 neexistovalo) tým, že ovládlo Napoleonom vytvorené **Varšavské veľkovojvodstvo**, a zriadilo z neho nové kráľovstvo, ktoré k sebe pričlenilo,
- Veľká Británia získala množstvo **strategických francúzskych opevnených bodov** v Atlantickom oceáne i Stredozemnom mori,
- vzniklo aj nové spojenectvo veľmocí – **Svätá aliancia**. Jej členovia sa dohodli, že budú spoločne riešiť otázky zabezpečenia mieru a poriadku v Európe. Spájali ich **konzervativizmus**, viera v **monarchiu** a **kresťanské zásady**, ale aj **boj proti revolúciám, liberalizmu a silnejúcim národným hnutiam**.

Mapa Európy po Viedenskom kongrese

Napoleon a Slovensko

V období Veľkej francúzskej revolúcie nastúpil v habsburskej monarchii na trón **František II.** Veľmi rýchlo skoncoval s osvietenskými reformami svojich predchodcov. Zo strachu z revolúcie nastolil v krajine prísny policajný režim. Vzrastajúca moc Francúzska a výbojná politika Napoleona oslabovali pozíciu habsburskej monarchie a narúšali bezpečnosť v Európe. Spolu s ruským cárom, anglickým kráľom a inými európskymi panovníkmi vytvoril František niekoľko vojenských koalícií, aby oslabili moc úspešného francúzskeho vojvodu a cisára.

Vojnové konflikty sa odohrávali aj priamo na území habsburskej monarchie. Najznámejším bola **bitka pri Slavkove (Austerlitz)**, nazývaná tiež **bitka troch cisárov**. 2. decembra **1805** pri moravskej dedine Slavkov **francúzske vojsko** bez ťažkostí zdolalo presilu spojenej armády **ruského cára a rakúskeho cisára**. Po zdrvujúcej porážke bol medzi habsburskou monarchiou a Francúzskom **v Bratislave uzavretý mier**, ktorým monarchia prišla o značnú časť územia.

Panovník František II. Habsburský (1768 – 1835). Na trón nastúpil ako František II., cisár Svätej ríše rímskej národa nemeckého (1792 – 1806). V súvislosti so vznikom francúzskeho cisárstva a napoleonskými vojnami vládol od roku 1804 ako rakúsky cisár František I.

Symoly štátov, ktoré sa zúčastnili napoleonských vojen

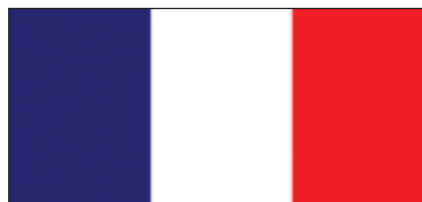
Rakúska zástava

Anglická zástava

Pruská zástava

Francúzska zástava

Zástava cárskeho Ruska

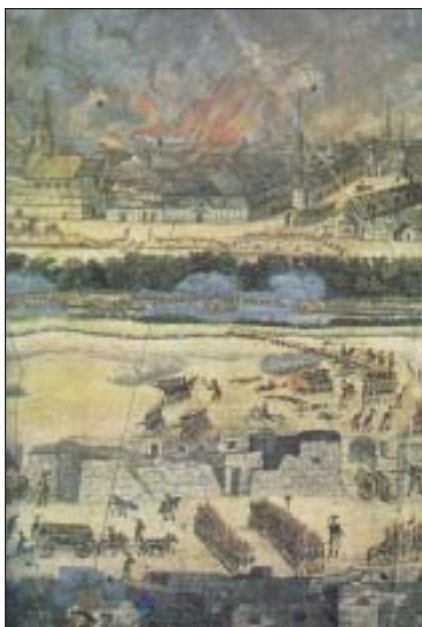
I. NA CESTE K MODERNÝM NÁRODOM

Stretnutie Napoleona I. s cisárom Františkom po bitke pri Slavkove

Bitka pri Slavkove v roku 1805 sa stala legendárnou Napoleonovým víťazstvom.

Ostreľovanie Bratislavy napoleonským vojskom v roku 1809. Bratislava mala v tom čase približne 25 000 obyvateľov.

Dešifrujeme pramene:

- ❖ Ako sa Napoleon prihovára svojim vojakom? Aké sú jeho plány?
- ❖ Ako vníma ruský cár Napoleonu po bitke pri Slavkove?

Mierové obdobie medzi oboma krajinami netrvalo dlho. Už o necelé štyri roky sa habsburská monarchia opäť dostala do vojny s Napoleonom. V roku 1809 sa francúzske vojská priblížili až k Bratislave a z južného brehu Dunaja ju niekoľko dní ostreľovali. Zruinovaný bol aj hrad Devín, ktorý Francúzi vyhodili do povetria. Habsburgovci vojnu opäť prehrali. Napoleon I. sa postupne stával pánom Európy a jeho Veľká armáda získala povest' neporaziteľnosti.

František – Napoleonov spojenec?

Po mnohých vojenských porážkach začal František prvýkrát uvažovať nad možnosťou, že sa stane Napoleonovým spojencom. Túto zmenu spôsobila prekvapujúca ponuka cisára Napoleona na sobáš s Františkovou dcérou, rakúskou princeznou Máriou Lujzou. Bolo to však vratké spojenectvo. Vládcovia starých európskych mocností len čakali na moment, kedy francúzske vojská narazia na ťažkosti. Táto chvíľa nastala v roku 1812 pri prvom Napoleonovom vážnom vojenskom neúspechu v Rusku. Cisár František sa spojil proti Napoleonovi v ďalšej koalícii a so spojencami porazil svojho zaťa **v bitke pri Lipsku** a definitívne **v bitke pri Waterloo v roku 1815**. Habsburská monarchia, Anglicko a Rusko posilnili svoje postavenie v Európe.

Reč prameňov:

Po víťazstve pri Slavkove v roku 1805 adresoval Napoleon I. svojim vojakom tieto slová:

- *Vojaci! Som s vami spokojný... V slavkovský deň ste splnili to, čo som očakával od vašej neohrozenosti. ... Vojaci! Len čo dosiahneme všetko, čo je nevyhnutné na zabezpečenie šťastia a blahobytu našej vlasti, odvediem vás späť do Francúzska. Tam budete predmetom mojej najnežnejšej starostlivosti. Môj ľud vás s radosťou uvíta a postačí, aby ste povedali: „Bojoval som pri Slavkove.“ a oni vám odpovedia: „To je hrdina!“*

Ruský cár zanechal po bitke pri Slavkove takýto odkaz pre Napoleona:

- *Povedzte svojmu pánovi, že odchádzam. Povedzte mu, že predviedol zázraky..., že bitka zvýšila môj obdiv voči nemu; že je mužom predurčeným nebesami; že mojím zbraniam bude trvať sto rokov, než sa vyrovnajú jeho.*

I. NA CESTE K MODERNÝM NÁRODOM

Svadobný sprievod Napoleona a Márie Lujzy vo Francúzsku v roku 1810

Otázky a úlohy. Premýšľajme.

1. Uvedte zmeny, ktoré priniesol Napoleonov občiansky zákonník Code civil.
2. Vysvetlite princíp kontinentálnej blokády.
3. Zostavte tabuľku o napoleonských vojnách. K uvedeným rokom 1805, 1812, 1813, 1815 priradte miesto a výsledok bitky.
4. Zistite, ako súvisia uvedené ostrovy – Korzika, Elba, Sv. Helena – s Napoleonovým životom.
5. Opíšte Napoleonovu výpravu do Ruska. Popíšte, akú stratégiu zvolili Rusi.
6. Vymenujte závery z Viedenského kongresu. Pomôžte si mapou.
7. Opíšte spojenectvo Svätá aliancia.
8. Vysvetlite vzťah Napoleona a cisára Františka.
9. Zamyslite sa nad Napoleonovým výrokom: „Netreba sa báť tých, čo majú iný názor, ale tých, čo iný názor majú, ale sú príliš zbabelí na to, aby ho vyslovili.“

MINIPROJEKT

Pripravte si projekt o Napoleonovi Bonapartovi. Zamerajte sa na jeho súkromný život. Priblížte, aký vplyv mal tento muž na spoločenský a kultúrny život vo Francúzsku, aký bol jeho vzťah k pápežovi, Habsburgovcom, umeniu...

Moje kľúčové slová:

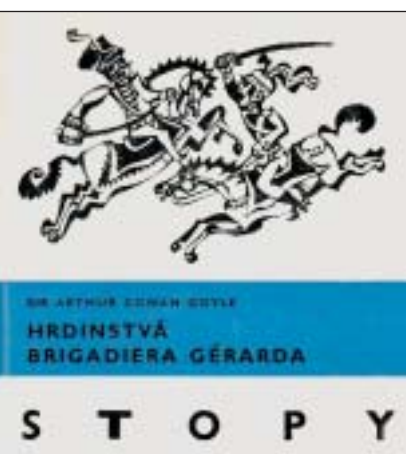
napoleonské vojny
100-dňové cisárstvo
Viedenský kongres
Svätá aliancia

Prečítajte si:

HRADSKÝ, Juraj: Napoleon a Bratislava 1805, 1809. Bratislava: PT, 2005.
UHLÍŘ, Dušan: Mier, zvaný prešpurský. Diplomatické vyvrcholenie bitky troch cisárov. In História 4, 2004, č. 5 – 6, s. 12 – 13.

Viete, že:

- ☛ Napoleon vytvoril nový umelecký sloh – empír (cisársky sloh)? Je typický presnými geometrickými tvarmi a vychádza z klasicizmu. Prejavil sa najmä v bytovej kultúre a odievaní.
- ☛ bitka pri Slavkove sa odohrávala presne v deň prvého výročia korunovácie Napoleona I. za francúzskeho cisára (2. decembra 1804)?
- ☛ sa každoročne pri moravskom Slavkove a v bratislavskej Petržalke odohráva historická rekonštrukcia napoleonských bitiek?

Anglický spisovateľ Sir Arthur Conan Doyle, tvorca slávneho Sherlocka Holmesa, napísal okrem iného knihy Brigadier Gerard a Hrdinstvá Brigadiera Gerarda, v ktorých opisuje dobrodružstvá trochu jednoduchšieho a menej bystrého, no odvážneho a verného francúzskeho vojaka, milujúceho svojho cisára Napoleona I. Kniha si získala množstvo fanúšikov na celom svete. Skúste si knihu prečítať aj vy a porozprávajte o nej svojim spolužiakom.

Slovníček:

- aliancia** – spolok, spojenectvo, spojenecká zmluva
internovať – nariadiť nútený pobyt
liberalizmus – politický smer, ktorý zdôrazňuje politickú a hospodársku slobodu, obmedzenie vplyvu štátnej moci, toleranciu, práva jednotlivca
konzervativizmus – politické a ekonomické hnutie vyrastajúce z tradičných hodnôt
reparácia – náhrada vojnových škôd platená porazenou krajinou

3. CÁRSKE RUSKO

Ruskí dekabristi povstali proti absolutizmu vo svojej krajine, nemali však dosť síl a podpory, aby svoje ideály uskutočnili. Absolutizmus v Rusku pokračoval.

Ruský cár **Mikuláš I.** nastúpil na trón v roku 1825. Bol odporcom revolúcie a liberalizmu. Potlačil povstanie dekabristov i revolúciu v Poľsku (1830 – 1831) a Uhorsku (1849, Világoš). Prezývali ho aj policajt Európy. Snažil sa posilniť mocenské postavenie Ruska. Bol neúnavným bojovníkom za oslobodenie Slovanov spod tureckej nadvlády.

1825 – povstanie dekabristov
1853 – 1856 – krymská vojna

Mocenský rozmach Ruska

Na konci 18. storočia Rusko za vlády cárovnej **Kataríny Veľkej** zosilnelo. Dôkazom tohto rozmachu boli aj ruské územné zisky pri **delení Poľska**. Význam Ruska ešte viac vzrástol počas vlády cára **Alexandra I.**, ktorý panoval v čase **napoleonských vojen**. Rusi (najmä generál Suvorov a generál Kutuzov) uštedrili Francúzom viacero ťažkých porážok. Na druhej strane, nerozvinuté a zaostávajúce ruské hospodárstvo negatívne vplývalo na jeho vývoj a neskoršie zapríčinilo jeho stagnáciu.

Cár Mikuláš I. a jeho doba

V roku 1825 zomrel ruský cár Alexander I. Mladí dôstojníci, ktorí obdivovali francúzsku revolúciu a modernú Európu, pripravovali štátny prevrat, ktorý sa do histórie zapísal pod názvom **povstanie dekabristov**. Nový cár **Mikuláš I. (1825 – 1855)** povstanie potlačil a hlavní vinníci boli odsúdení na trest smrti alebo na vyhnanstvo na Sibíri.

Mikuláš I. bol veľkým **nepriateľom revolúcie a liberalizmu**. Dokonca vyhlásil: „*Na prahu Ruska je revolúcia, ale prisahám, že doň neprenikne, pokiaľ budem žiť*“. V roku 1830 potlačil revolúciu v Poľsku. Zrušil personálnu úniu, ktorou bola časť Poľska pripojená k Rusku a vytvoril tzv. guberniu (provinciu).

V revolučných rokoch 1848/1849 pomohol aj mladému Františkovi Jozefovi I. Habsburskému (1848 – 1916) v boji proti revolučnému pohybu v habsburskej monarchii. Ruské vojská porazili maďarské povstalecké oddiely **v roku 1849 bitke pri Világoši** a zachránili tak Habsburgovcom panovnícku korunu.

Krymská vojna

Koniec vlády Mikuláša I. sa niesol v znamení **krymskej vojny** (1853 – 1856). Mikuláš I. začal bojovať proti Turkom, ktorí ovládali Balkán. Turkov podporovali **Angličania**, sledujúci vlastné mocenské ciele. Pod anglickým vedením vyhlásila široká koalícia európskych štátov Rusku vojnu. Spojenci sa vylodili na Kryme. Moderne vyzbrojená koaličná armáda porazila Rusov napriek ich húževnatému odporu. Rusko tak doplatilo na svoje technologické a hospodárske zaostávanie za spojeneckými vojskami. Malo horšiu výzbroj a výstroj, ťažkosti v zásobovaní a nedostatok financií.

Rusko a jeho pokusy o reformu

Cár Mikuláš I. sa konca vojny nedožil. Pre Rusko nevýhodný mier musel podpísať jeho nástupca **Alexander II. (1855 – 1881)**. Ten si však uvedomil príčiny, ktoré spôsobili prehru v krymskej vojne. Svoje snahy preto sústredil na **zlepšenie hospodárskej situácie Ruska a jeho**

I. NA CESTE K MODERNÝM NÁRODOM

Ruské vojská napriek hrdinskému odporu v obklúčenej pevnosti Sevastopol' boli nakoniec nútené kapitulovať. V krymskej vojne sa rozohrel konflikt medzi Ruskom a spojeneckými vojskami Francúzska, Veľkej Británie, Sardínie a Osmanskej ríše. Táto vojna sa považuje za prvú modernú vojnu v dejinách. Rusko po jej skončení načas utlmilo svoje aktivity v zahraničnej politike.

modernizáciu. V roku 1861 **zrušil nevoľníctvo** a uskutočnil aj reformy školstva, armády i súdництва. Vďaka reformám **Alexandra II.** Rusko výrazne zosilnelo. Stále však zápasilo s viacerými vnútornými problémami a najmä so silnejúcim ľavicovým revolučným hnutím, ktoré oslabovalo jeho postavenie.

Otázky a úlohy. Premýšľajme.

1. Opíšte situáciu v Rusku na konci 18.storočia.
2. Vysvetlite výrok cára Mikuláša: „*Na prahu Ruska je revolúcia, ale prisahám, že doň neprenikne, pokiaľ budem žiť.*“
3. Vysvetlite pojem dekabristi. Aký bol ich cieľ a aký osud ich postretol?
4. Priblížte, akú úlohu zohralo Rusko v revolúcii 1848/49 v habsburskej monarchii.
5. Schematicky zakreslite spojencov a súperov v krymskej vojne. Pomôžte si dejepisným atlasom. Ako dopadla vojna pre Rusov?
6. Vyhľadajte v dejepisnom atlasе mestá Sevastopol' a polostrov Krym.
7. Zamyslite sa nad dôvodmi, ktoré viedli cára Alexandra II. k modernizácii Ruska.
8. Vymenujte oblasti, v ktorých boli uskutočnené reformy. Spomeniete si na panovníkov, ktorí uskutočnili podobné reformy na našom území?

Moje kľúčové slová:

dekabristi
krymská vojna
modernizácia Ruska

Jedným z priamych účastníkov krymskej vojny bol aj známy ruský spisovateľ **Lev Nikolajevič Tolstoj**.

Slovníček:

nevoľníctvo – pripútanie poddaných k pôde, vzťah závislosti medzi nevoľníkom a majiteľom pôdy
personálna únia – spojenie dvoch alebo viacerých samostatných štátov osobou panovníka
stagnácia – zastavenie, ustrnutie

Erb cárskeho rodu Romanovcov, ktorý vládol v Rusku v období 1613 – 1917

4. VO VÍRE REVOLÚCIÍ A NACIONALIZMU 1830 a 1848/49

Zopakujme si:

♦ Ukážte na mape Európy územné zmeny, ktoré priniesol Viedenský kongres.

Karol X.

Ludovít Filip

1830 – revolúcia v Európe
1848/49 – jar národov

Revolúcia 1830 – iskra, ktorú sa nepodarilo uhasiť

V politických zariadeniach európskych krajín sa po Viedenskom kongrese opäť objavil absolutizmus. Vládcovia v jednotlivých štátoch – najmä členovia **Svätej aliancie** – odmietali všetko, čo len trochu súviselo s francúzskou revolúciou. Viaceré národy Európy sa snažili o prijatie novej ústavy, zavedenie republiky, národné uznanie a zjednotenie. Takéto prejavy boli označované pojmom **nacionalizmus**. Nacionálne tendencie **silneli najmä v Taliansku, Nemecku, Poľsku a na Balkáne**

V júli 1830 vypukla revolúcia vo Francúzsku. Dôvodom boli snahy panovníka **Karola X.** čo najviac posilniť francúzsky absolutizmus. Situácia sa vyhrotila, keď sa kráľ rozhodol rozpustiť parlament. Okrem toho zasahoval do slobody tlače a zakazoval politické spolky. V **Paríži** takmer za noc vyrástli barikády a Karol X. v panike utiekol z krajiny. Novým panovníkom sa stal v roku 1830 **Ludovít Filip**. Revolučná nálada prenikla aj do ostatných krajín.

Jar národov – revolučné roky 1848/1849

Revolúciu z roku 1830, ktorá zasiahla viaceré európske krajiny, sa **podarilo potlačiť, nepodarilo sa ju však zahasiť**. Duch revolúcií v podobe národných požiadaviek a boja proti absolutizmu prenikol takmer do celej Európy. Bolo len otázkou času, kedy revolučný požiar opäť v niektorej z krajín vzbĺkne.

OHNISKÁ REVOLUČNÝCH NEPOKOJOV V EURÓPE 1830

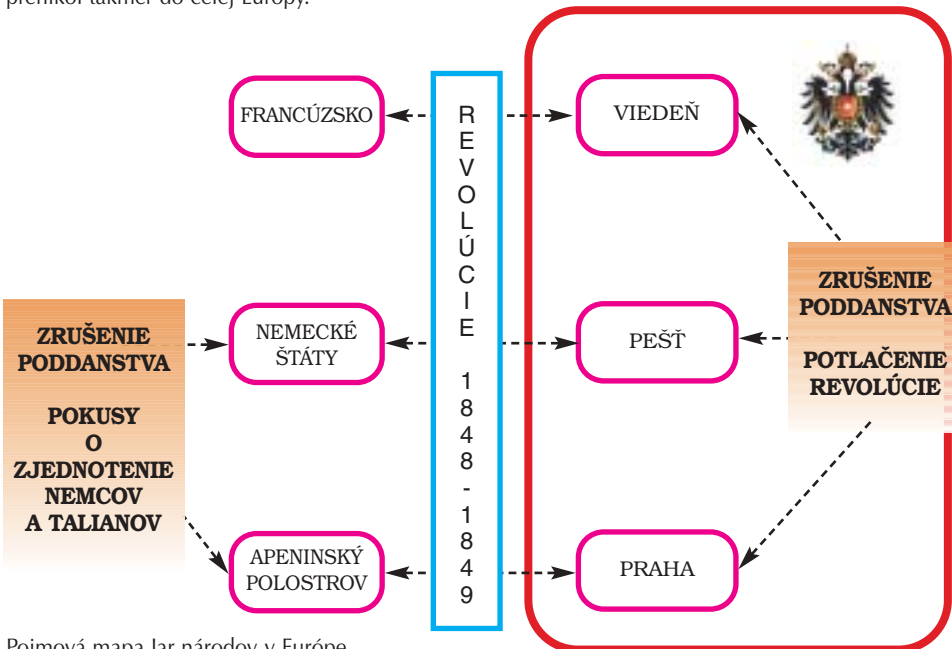
KTO?	CIELE
TALIANI	zbaviť sa rakúskeho vplyvu, túžba po zjednotení
NEMCI	zjednotiť Nemecko na etnickom princípe, oslabiť rakúsky vplyv
POLIACI	bojovať proti ruskej nadvláde
BALKÁNSKE NÁRODY	vymaniť sa spod osmanskej nadvlády
SLOVANIA V HABSBURSKEJ MONARCHII	formovať slovanské povedomie, prejavíť národné snahy
FRANCÚZI	bojovať proti absolutizmu kráľa Karola X.
BELGIČANIA	odtrhnúť sa od Holandska

Tabuľka zachytáva ohniská revolučných vzbúr v Európe a ich ciele.

I. NA CESTE K MODERNÝM NÁRODOM

Duch revolúcií v podobe národných požiadaviek a boja proti absolutizmu prenikol takmer do celej Európy.

Pojmová mapa Jar národov v Európe

Francúzsko

Centrom revolučného výbuchu sa stalo **Francúzsko**, kde sa ľudia začali búriť voči vláde **Ludovíta Filipa**. V roku 1848 vzbúrenci zvrhli panovníka a ten **utiekol z krajiny**. Z Francúzska sa opäť stala **republika** a za jej prvého prezidenta bol zvolený **Ludovít Napoleon**, synovec bývalého francúzskeho cisára **Napoleona I.**

V roku 1851 však **uskutočnil prevrat a obnovil v krajine cisárstvo**. Začal vládnuť ako **Napoleon III.** Pod jeho vedením sa **Francúzsko stalo jedným z najdôležitejších štátov Európy**. Koniec jeho moci priniesla **porážka Francúzska v prusko-rakúskej vojne v roku 1870.**

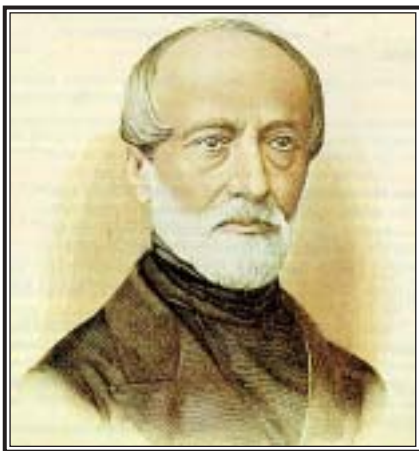
Eugène Delacroix: Sloboda vedie ľud (1830)

Revolúcie v roku 1830 a 1848 zachvátili celú Európu. Revolučné nadšenie otriaslo monarchiami a začalo meniť charakter Európy. Obrázok vystihuje atmosféru plnú očakávania z prichádzajúcich zmien a túžbe po vzniku národných štátov.

Generál Alfred Kandid von Windischgrätz (1787 – 1862) potlačil revolučné hnutie v Prahe.

Významnou osobnosťou talianskeho národného hnutia bol **Giuseppe Mazzini** (1805 – 1872). Bol členom tajného spolku karbonárov, ktorí prisahali, že oslobodia Taliansko spod nadvlády cudzích mocností a obetujú aj život za jeho slobodu a zjednotenie. Mnohí z nich počas národnooslobodzovacieho boja aj zahynuli.

Dešifrujeme pramene:

❖ Na základe prameňa vysvetlite, aké dôvody viedli Friedricha Wilhelma IV. k odmietnutiu cisárskej koruny.

Revolúcia otriasla celou habsburskou monarchiou. Nakoniec však monarchia revolúciám odolala, a to aj vďaka armáde. Generál **Julius Jakob von Haynau** (1786 – 1853) sa smutne preslávil brutalitou v Uhorsku (známy je jeho výrok: „Ale samozrejme že bude amnestia, predtým však budeme ešte chvíľu vešať...“).

Taliansko

Územie Talianska bolo rozdelené na slobodné **kráľovstvo Piemontu a Sardínie**, oblasť ovládanú **Habsburgovcami**, **pápežský štát** a oblasť pod nadvládou španielskych **Bourbonovcov**. Výraznou talianskou osobnosťou bol v tom čase **Giuseppe Mazzini**, ktorý v roku 1830 založil hnutie **Mladé Taliansko**. Chcel oslobodiť a zjednotiť Taliansko a pretvoriť ho na republiku. Myšlienky hnutia prekročili Apeninský polostrov a šírili sa do ďalších krajín ako hnutie **Mladá Európa**.

Sardínsko-piemontský kráľ Karol Albert využil revolúciu v roku 1848/49 na **protihabsburské i protibourbonové vystúpenie**. Armáde habsburskej monarchie sa však pod vedením maršala Radetzkeho **podarilo piemontské vojská poraziť**.

Nemecko

Krátko po vzburách vo Francúzsku a Taliansku sa **nepokoje rozohoreli** aj v nemeckých štátoch. Popri myšlienkach **liberalizmu** sa objavovali snahy o **zjednotenie** Nemcov **do jedného štátneho celku**.

Na jar 1848 sa vo **Frankfurte nad Mohanom** zišiel **Vorparlament** (predparlament), ktorý mal za úlohu vypracovať ústavu budúcej nemeckej monarchie. V nej malo byť zakotvené, že moc panovníka bude kontrolovať parlament. Frankfurtský Vorparlament **vypracoval ústavu**, podľa ktorej mali mať volebné právo všetci muži. Panovníkom sa mal stať **pruský kráľ Friedrich Wilhelm IV.** Ten však odmietal prijať korunu z rúk revolucionárov. Podobne zareagovali aj ostatní nemeckí vládcovia, ktorí nechceli vládnuť z vôle ľudu.

Reč prameňov:

Dôvody, prečo pruský kráľ Friedrich Wilhelm IV. odmietol cisársku korunu (1849):

- „Táto koruna vlastne žiadnou korunou nie je. Koruna, ktorú môže prijať Hohenzollen, nie je taká, ktorú vyrobilo zhromaždenie vzniknuvšie z revolučného semena, ale taká, ktorá nesie Božiu pečať. ... Koruna, ktorú nosili Ottoni, Štauffovia, Habsburgovia, sa lígoce leskom tisícročia. Ale tá, ktorú spomínate, je zneuctená zápachom revolúcie 1848. Takúto imaginárnu obruč zlepenú z lajna latiek si predsa nemôže dať nasadiť legitímny kráľ z Božej milosti ...“

Habsburská monarchia

Situácia v habsburskej monarchii bola veľmi zložitá. Dôvodom bola **národnostná nejednotnosť ríše** – žilo v nej slovanské, nemecké, maďarské a rumunské obyvateľstvo. Napriek viacerým spoločným záujmom sa **cesty všetkých štyroch veľkých národnostných celkov uberali rozdielnymi cestami**.

Maďari žiadali rovnocenné postavenie s rakúskou časťou monarchie a usilovali sa prebudovať Uhorsko na jednonárodný maďarský štát. Ich požiadavky oslabovali celistvosť monarchie a pre rakúskych Habsburgovcov boli neprijateľné. O svoje práva sa hlásili **príslušníci iných slovanských národov** (Slováci, Česi, Chorváti, Poliáci, Slovinci, Rusíni, Ukrajinci). Mnohí Slovania sympatizovali s myšlienkami **panslavizmu** a **politicky sa orientovali na Rusko**. Sympatie k Rusku prejavili na **Slovanskom zjazde v júli 1848 v Prahe**.

Revolúcia v habsburskej monarchii vypukla v marci 1848. Panovník František Jozef I. **pod hrozbou zániku monarchie a v duchu dohôd Svätej aliance za pomoci ruského cára roku 1849 porazil maďarskú revolučnú armádu**. Rakúšania si udržali vplyv aj v severnom Taliansku.

I. NA CESTE K MODERNÝM NÁRODOM

Reč prameňov:

Ústava v habsburskej monarchii z marca 1849 (výber, upravené)

- My, František Jozef I., z Božej Milosti cisár rakúsky, kráľ uhorský a český... nariaďujeme:
- Úplnú slobodu vierovyznania a právo domáceho vykonávania náboženského vyznania každému.
- Veda je slobodná aj s jej vyučovaním.
- O obecné národné vzdelanie má sa starať verejnými ústavmi. ... Štát má vrcholný dohľad nad všetkými vyučovacími i vychovávacími záležitosťami.
- Každý má právo slovom, písmom, tlačou alebo obrazom mienku svoju slobodne prejavíť.
- Občania majú právo zhromažďovať sa a spolky zriaďovať.
- Sloboda osoby je zaistená.
- Úrad verejnej bezpečnosti musí každého, koho zadržal, do 48 hodín prepustiť, alebo náležitému súdu odovzdať.

Kapitulácia maďarských vojsk pri Világoši v roku 1849. Maďarskí revolucionári dlho vzdorovali rakúskym vojskám. Podľahli až ruskému útoku. Ruské vojská na pomoc mladému cisárovi Františkovi Jozefovi I. vyslal (v intenciách Svätej aliancie) do Uhorska cár Mikuláš I. V poslednom boji podľa maďarskej romantickej tradície padol aj jeden z najväčších maďarských básnikov Sándor Petőfi (bol slovenského pôvodu). Pravda však bola s vysokou pravdepodobnosťou iná, Petőfi bol Rusmi zajatý a umrel vo vyhnanstve na Sibíri.

Otázky a úlohy. Premýšľajme.

1. Vymenujte krajiny, v ktorých dochádzalo po napoleonských vojnách k národno-revolučným akciám. Zamerajte sa na rok 1830. Vymenujte a vysvetlite ciele jednotlivých revolučných národov.
2. Na konkrétnych príkladoch z dejín definujte pojmy nacionalizmus a liberalizmus.
3. Pomocou pojmovej mapy *Jar národov* opište priebeh revolúcie 1848/1849 v jednotlivých krajinách Európy.

MINIPROJEKT

Zistite, ktorý významný hudobný skladateľ zložil na počesť vojenských úspechov maršala Radetzkeho skladbu **Radetzkeho pochod**. Pripravte si projekt o umeleckom prínose skladateľa aj s hudobnými ukázkami.

Moje kľúčové slová:

absolutizmus
nacionalizmus
liberalizmus
zjednotenie národov

Dešifrujeme pramene:

❖ Prečítajte si úryvok z Ústavy. Zistite, ktoré body z Ústavy habsburskej monarchie sú dnes súčasťou Ústavy SR.

Maršal **Joseph Radetzky** z Radče (1766 – 1858) porazil v roku 1848 vojská sardínskeho kráľa, ktorý sa snažil oslobodiť z rakúskeho područia Lombardiu a Benátsko. Preto dostal prezývku „záchranca monarchie“.

Viete, že:

- ☞ talianskym revolucionárom z roku 1820/21 sa hovorilo aj **karbonári**, pretože sa stretávali v juhotalianskych horách medzi výrobcami uhlia (carbo – uhlie po taliansky)?
- ☞ Francúzi počas vlády Karola X. začali viesť spočiatku úspešné ťaženie proti Alžír, ktorý sa stal neskôr francúzskou kolóniou?
- ☞ v rámci nacionalizmu sa vyhranili dva myšlienkové smery? Jeden predstavujú utláčané národy a zdôrazňuje rovnoprávnosť národa s ostatnými národmi. Druhý smer predstavuje vládnući národ, ktorý presviedča občanov o svojej predurčenosti a správnosti podmaňovania si druhých národov.

Slovníček:

barikády – provízorne, rýchlo vytvorené uzatvorenie priechodu, zatarasy

nacionalizmus – smer politického a kultúrneho myslenia, ktorý vyzdvihuje národ, jeho záujmy, históriu a jedinečnosť

panslavizmus – úsilie o zjednotenie slovanských národov pod vedením Ruska

5. VZNIK NÁRODNÝCH ŠTÁTOV ZJEDNOTENIE TALIANSKA A NEMECKA

Zopakujme si:

♦ Spomeňte si na aktivity jednotlivých národov v 19. storočí, ktoré smerovali k zjednoteniu.

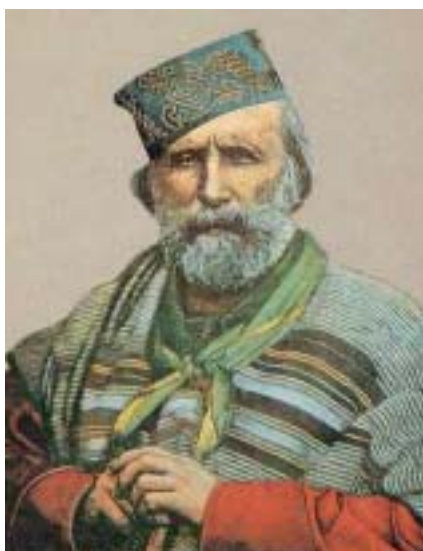
- 1859** – bitka pri Solferine
- 1861** – vyhlásenie Talianskeho kráľovstva
- 1866** – prusko-rakúska vojna
- 1870** – prusko-francúzska vojna, bitka pri Sedane
- 1871** – vyhlásenie Nemeckého cisárstva

Zjednotenie Talianska

Rozhodujúcu úlohu v boji proti Rakúšanom a v zjednocovacom procese Talianska zohrali dvaja muži. Prvým z nich bol politik kráľovstva Piemontu a Sardínie **Camillo Cavour** a druhým revolucionár **Giuseppe Garibaldi**. Cavour presvedčil panovníka, aby sa politicky zblížili s **Napoleonom III.**

Rakúšania sa snažili nebezpečenstvo, ktoré im hrozilo na Apeninskom polostrove, vyriešiť **vojenskou cestou. Sardínia ich však s francúzskou pomocou porazila v bitke pri Solferine v roku 1859.** Rakúšania potom v krátkej dobe stratili aj Lombardiu a Benátsko.

Problémy porazeného Rakúska využil **G. Garibaldi**, ktorý obsadil územie **Neapolska** a pričlenil ho k zjednotenému severu krajiny. K definitívnemu **zjednoteniu Talianska** prišlo až v roku **1870**, keď Francúzsko stratilo svoj vplyv v pápežskom štáte. Územie pápežského štátu bolo pričlenené k Taliansku a pápežovi zostala k dispozícii len časť Ríma – Vatikán. Taliansko sa stalo konštitučnou monarchiou.

Giuseppe Garibaldi (1807 – 1882).

Taliansky národný hrdina, generál a bojovník za zjednotenie Talianska, od roku 1833 príslušník hnutia Mladé Taliansko. Zaslúžil sa o zjednotenie Talianska.

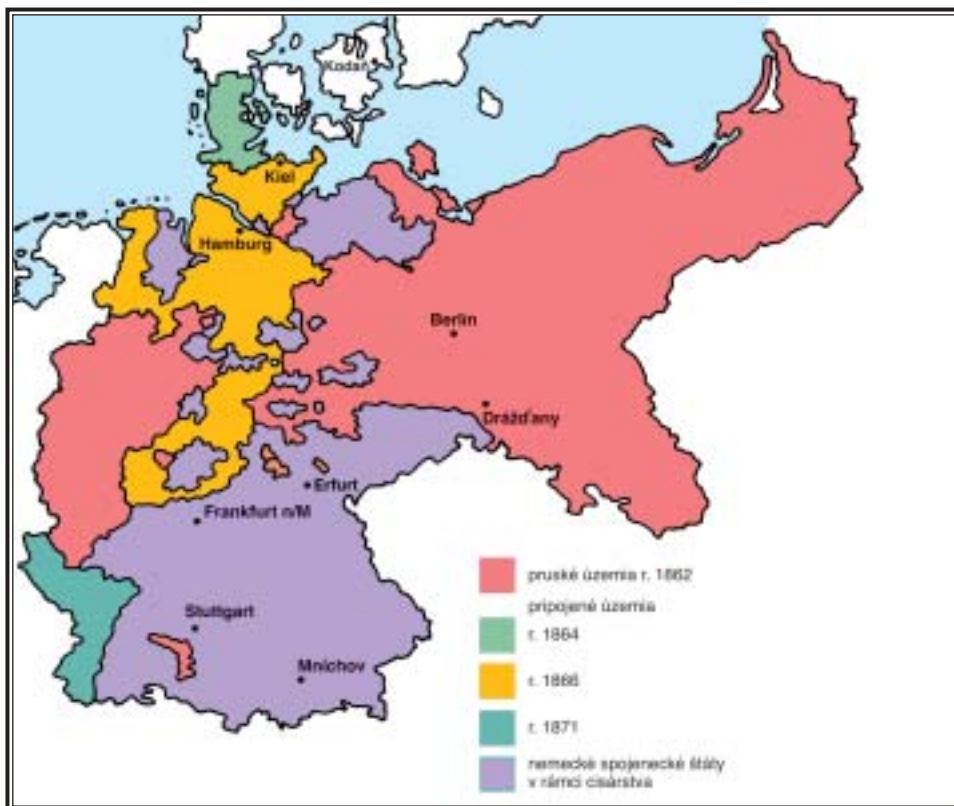

Jean Henri Dunant (1828 – 1910)

Bitka pri Solferine svojou surovosťou a neschopnosťou armád postarať sa o svojich ranených natoľko šokovala Švajčiara Henriho Dunanta, že sa rozhodol založiť Červený kríž. Na ženevskej konferencii v roku 1864 sa všetky štáty dohodli, že budú rešpektovať znak Červeného kríža a nebudú strieľať na objekty označené jeho symbolom.

I. NA CESTE K MODERNÝM NÁRODOM

Zjednotenie Nemecka

Zjednotenie Nemecka

Podobne ako Taliansko, aj Nemecko bolo rozdelené na niekoľko desiatok štátov rôznej veľkosti (Bavorsko, Sasko, Prusko, Bádensko, Württenbersko, Hessensko a pod.). Voľný zväzok týchto štátov, Svätá ríša rímska nemeckého národa, zanikol na začiatku 19. storočia v dôsledku vojenských výprav Napoleona I. Na jej čele stáli rakúski Habsburgovci. V **Nemeckom spolku**, ktorý sa vytvoril po napoleonských vojnách, mali opäť rozhodujúce postavenie Habsburgovci.

Národné hnutie v Nemecku **smerovalo k vytvoreniu jednotného Nemecka**. Tieto snahy podporovali najmä **Prusi**, ktorých ambície narážali na záujmy **habsburskej monarchie**. Spor oboch rivalov o vplyv nad nemeckými štátmi sa zostroval.

Pri zjednocovacom procese zohral dôležitú rolu pruský kancelár **Otto von Bismarck**. Rozhodol sa, že **zjednotí krajinu železom a krvou**. Rozpútal vojnu s habsburskou monarchiou. Tá sa skončila víťazstvom Pruska **v bitke pri Hradci Králové v roku 1866**. Nemecký spolok bol zrušený a Bismarck vytvoril **Severonemecký spolok**, do ktorého patrila väčšina nemeckých štátov na čele s Pruskom.

Sebavedomé Francúzsko sa nechalo vyprovokovať a vyhlásilo vojnu Prusku. Moderne vyzbrojená pruská armáda zvíťazila nad francúzskou armádou v **bitke pri Sedane v roku 1870**. Porážka Francúzska priniesla so sebou **pád Napoleona III.** a **vznik už tretej francúzskej republiky**. Súčasne znamenala aj **zjednotenie juhonemeckých štátov so severonemeckými** do jednotného nemeckého štátu. V roku 1871 bolo vo Versailles **slávnostne vyhlásené Nemecké cisárstvo**. Prvým cisárom sa stal Wilhelm I. Zjednotenú Nemecko sa čoskoro po svojom vzniku začalo čoraz odvážnejšie presadzovať na medzinárodnej scéne.

Výjav z prusko-rakúskej vojny 1866, z bitky pri Hradci Králové. Autorom obrazu Batéria mŕtvych je Václav Sochor, rakúsky umelec českého pôvodu. Zobrazuje hrdinský a sebaobetujúci boj rakúskeho dôstojníka Augusta van der Groebena a jeho batérie proti pruskej presile. Rakúska armáda nedokázala odolávať tlaku moderne vyzbrojených pruských vojsk. Vojna sa skončila rakúskou porážkou. Jedna z bitiek tejto vojny sa odohrala aj pri Bratislave. Viete zistiť, kde v katastri Bratislavy sa nachádza pamätník padlým v tejto bitke?

Derniere Cartouche: Porážka Francúzov 1870 pri Sedane

Otto von Bismarck a Napoleon III. po bitke pri Sedane v r.1870, ktorá sa skončila francúzskou porážkou. Otto von Bismarck, prezývaný aj železný kancelár, víťazstvom nad Francúzskom zavŕšil svoj takmer 20-ročný zápas o zjednotenie Nemecka. Na mape Európy tak vznikol nový veľký a silný štát, ktorý sa dravo hlásil o svoje práva.

I. NA CESTE K MODERNÝM NÁRODOM

Dešifrujeme pramene:

❖ Na základe ukážky z diela Spomienka na Solferino určte, čo viedlo k vzniku Červeného kríža.

Francúzska karikatúra *Nový Gulliver* (Honoré Daumier) reflektuje situáciu v roku 1866. Obrázok zobrazuje pruského Gullivera, ktorý zbiera malých Liliputánov. Poznáte príbeh o Gulliverovi? Ak nie, skúste si prečítať knihu o jeho dobrodružstvách.

Dešifrujeme pramene:

❖ Uvedte, k čomu a koho vyzýva cisár František Jozef I. Aké dôvody výzvy uvádza?

Karikatúra *Nemecká budúcnosť* z roku 1870: Dostanú sa všetci pod jeden klobúk? Špicatá helma bola pruským symbolom. O rok neskôr vzniklo Nemecké cisárstvo.

Reč prameňov:

Henri Dunant: Spomienka na Solferino.

Švajčiarsky lekár Henri Dunant založil pod dojmom hrôz a utrpenia, ktoré videl na bojisku, Červený kríž.

- „Na kamennej podlahe castiglionských chrámov ležali ranení všetkých národností. Francúzi i Nemci, Slovania aj Arabi a vyplňovali aj najzadnejšie kúty. Mnohí z nich už nemali sily pohybovať sa. Preklínanie a neopísateľný krik sa rozliehal v priestoroch chrámu... Ranení sa obzerali okolo a hľadali pomoc. Ich tváre boli pokryté muchami, ktoré sa vo veľkom množstve usadzovali na otvorených ranách. Pri niektorých ranených bol kabát, košeľa, mäso a krv jedinou pevnou a nedeliteľnou hmotou. A nebolo nikoho, kto by im pomohol.“

Výzva rakúskeho cisára Františka Jozefa I. (prusko-rakúska vojna, 1866)

- *Mojim národom*
- *Uprostred diela mieru, ktoré som prevzal, aby som položil základy, ktoré majú mocné a jednotné postavenie ríše upevniť ... kázala Mi Moja panovnícka povinnosť, aby som všetko Svoje vojsko povolal do zbrane.*
- *Na hraniciach ríše stoja armády mocného nepriateľa, aby postavenie Rakúska zničili...*
- *Z Mojej strany nebola daná príčina k vojne. Zachovať blahodarný pokoj Mojim národom pokladal som – a toho je Boh vševedúci Môj svedok – vždy za jednu z Mojich najsvätejších panovníckych povinností a hľadel som vždy ju verne vyplniť...*
- *Avšak jedna z mocností nepriateľských nemá potrebné žiadne zámienky. Chtivá moc lúpežou Mi odňať niektoré časti Mojej ríše je príčinou k vojne...*
- *...K zodpovednosti za všetko nešťastie, ktoré táto vojna uvalí na jednotlivé osoby, rodiny, krajiny, volám tých, ktorí ju spôsobili, pred súdnu stolicu dejín a všemohúceho Boha.*
- *...Nám bolo zobrať zbraň do rúk vnútené. Nuž teda – keď sa jej chopíme, nezložíme ju dovtedy, pokiaľ nebude Mojej ríši a nemeckým štátom ...mocné postavenie v Európe znova potvrdené.*

Otázky a úlohy. Premýšľajme.

1. Porovnajme situáciu v Taliansku a Nemecku pred zjednocovacím procesom. Čím sa od seba líšili?
2. Vysvetlite Bismarckov výrok o postupe zjednotenia – železom a krvou.
3. Vysvetlite, aký mala vplyv prehra Francúzska s Pruskom na zjednocovací proces v Taliansku.
4. Pomocou dejepisného atlasu a učebnice vytvorte tabuľku o zjednotení Talianska a Nemecka. K jednotlivým bitkám – Solferino, Hradec Králové, Sedan – napíšte rok, víťazov, porazených a ich územné straty.

Moje kľúčové slová:

Cavour
Garibaldi
Bismarck
Napoleon III.

6. ZASLÚBENÁ ZEM – AMERIKA

1773	– bostonské pitie čaju
1776	– vyhlásenie nezávislosti USA
1783	– koniec americkej vojny za nezávislosť
1861 – 1865	– občianska vojna (Sever proti Juhu)

Boj kolonistov za nezávislosť – vznik USA

Noví osadníci, ktorí prichádzali do Ameriky, zakladali nové kolónie (osady), ktoré boli úzko späté s materskými krajinami. Vznikali tak územia ovládané najmä **Angličanmi, Španielmi, Holanďanmi a Francúzmi.**

Vývoj v Amerike ovplyvnila **sedemročná vojna (1756 – 1763)**, ktorá priniesla so sebou úpadok Francúzska a Španielska a nesmierny rozmach Anglicka. Angličania pokladali kolónie za svoj majetok. Medzi kolonistami v Amerike a Anglickom rástlo sústavne napätie. Kolonisti nesúhlasili s vysokými clami na tovar dovážaný z Anglicka, ani s kolkami, ktoré výrazne predražovali život v Amerike.

Konflikt sa vyhrotil v roku 1773, keď Angličania zvýšili clo na čaj. V Bostone sa kolonisti preobliekli za Indiánov, zaútočili na anglické lode a celý náklad čaju vysypali do mora. Táto udalosť sa v histórii stala známa ako **bostonské pitie čaju**. Čoskoro sa do konfliktu s Angličanmi zapojilo všetkých 13 kolónií v Amerike.

Dňa 4. júla 1776 Američania vyhlásili nezávislosť. Autorom **Deklarácie nezávislosti USA** bol **Thomas Jefferson**. Angličania spočiatku vo vojne ťažili z toho, že mali lepšiu a skúsenejšiu armádu, nakoniec však **zvítazili Američania. V roku 1783 sa vojna skončila.** Angličania a Američania podpísali mierovú dohodu a Angličania uznali nezávislosť USA.

V roku 1788 vstúpila do platnosti ústava USA, ktorá oddeľovala dôrazne od seba zákonodarnú, výkonnú a súdnu moc. Toto delenie moci malo zabrániť sústredeniu všetkej moci v rukách jedného človeka.

Prvým americkým prezidentom sa stal **George Washington**, jeden z vodcov revolúcie proti Angličanom.

Výjav z americkej vojny o nezávislosť. Briti (červené uniformy) spočiatku porážali horšie vycvičené americké jednotky, ktoré sa snažili bojovať podľa európskych pravidiel vedenia vojny. Situácia sa otočila, keď Američania začali využívať skúsenosti amerických traperov a lovcov, ktorí vynikajúco poznali terén. Napádali anglické jednotky zo zálohy, pričom im spôsobovali obrovské straty. Chrbticou americkej armády sa stali tzv. „minutemani“, nazvaní podľa skutočnosti, že do minúty boli prichystaní bojovať a vzápätí zmiznúť v hĺbinách lesa.

Zopakujme si:

- ♦ Spomeňte si, kto a kedy objavil Ameriku.
- ♦ Aký význam mal tento objav pre Európu?

Thomas Jefferson (1743 – 1826) bol spoluautorom Deklarácie nezávislosti. Bol rozhodným nepriateľom Angličanov, obdivoval francúzsku revolúciu. Známe sú jeho výroky:

- *Keď si uvedomím, že Boh je spravodlivý, začínam sa báť o svoju vlasť.*
- *Človek, ktorý sa nikdy nepozrie do novín, je lepšie informovaný než ten, kto ich číta, pretože jeho myseľ nie je naplnená ľžami a omylmi.*

George Washington (1732 – 1799) sa stal po víťazstve nad Britmi v roku 1789 prvým prezidentom USA. Hlavné mesto USA nesie na jeho počesť jeho meno. Preslávil sa okrem iného aj výrokom *Byť pripraveným na vojnu je najúčinnnejší spôsob, ako zachovať mier.*

I. NA CESTE K MODERNÝM NÁRODOM

Dešifrujeme pramene:

- ❖ Na základe úryvku opište deľbu štátnej moci v USA.
- ❖ Určte, kto má volebné právo.

Reč prameňov:

Úryvok z Ústavy USA:

- *My, ľud Spojených štátov, aby sme vytvorili dokonalejšiu jednotu, nastolili spravodlivosť, upevnili domáci pokoj a zabezpečili obranu krajiny, podporovali rast všeobecného blahobytu a zabezpečili dobrozdanie slobody seba a svojmu potomstvu, dávame si túto Ústavu Spojených štátov amerických.*
- *Oddiel 1. Všetka zákonodarná moc uvedená v ústave patrí Kongresu USA, ktorý sa skladá zo Senátu a Snemovne reprezentantov.*
- *Oddiel 2. Snemovňa reprezentantov je zložená z členov volených vždy na dva roky ľuďom jednotlivých štátov. Volebné právo v každom štáte majú tí, ktorí volia do početne silnejšej komory zákonodarného zboru príslušného štátu.*

Sever proti Juhu

Abraham Lincoln (1805 – 1865). Americký prezident a neúnavný bojovník za slobodu černochoch. Krátko po víťazstve Severu v americkej občianskej vojne ho zavraždil fanatický prívrženec Konfederácie.

Po vzniku USA existovali **rozdiely medzi priemyselnejšie rozvinutým Severom a poľnohospodárskym Juhom**, kde sa nachádzali obrovské plantáže s bavlnou. Na plantážach pracovali otroci, ktorých násilím dovážali z Afriky.

Sever a Juh sa od seba odlišovali aj **predstavami o charaktere štátu**. Sever bol zástancom **federatívneho usporiadania štátu**. Juhu viac vyhovovalo voľnejšie **konfederatívne usporiadanie**, v ktorom sa **jednotlivé štáty nemusia vzdať svojich právomocí**.

Spory medzi Severom a Juhom vyvrcholili, keď bol za prezidenta USA zvolený **Abraham Lincoln**, zástanca zrušenia otroctva. To vyvolalo odpor južných štátov, ktoré sa odtrhli od USA. Vypukla **občianska vojna** (1861 – 1865), ktorá sa skončila víťazstvom Severu. Porážka Juhu priniesla so sebou aj **zrušenie otroctva**. Černosi síce získali občianske práva, ale o úplnú rovnoprávnosť s belochmi museli bojovať ešte aj v 20. storočí. Prezident Abraham Lincoln sa však dlho z víťazstva netešil. Niekoľko dní po uzavretí mieru ho zastrelil v divadle fanatický prívrženec Konfederácie.

Koniec červeného muža

Buffalo Bill (1846 – 1917). Americký šoumen a podnikateľ. Začínal ako lovec bizónov a jazdec Pony Expressu (pošta). Zbohatol na vystúpeniach svojho cirkusu, v ktorom vystupovali kovboji a Indiáni. Cirkus pri svojom turné navštívil mnohé európske krajiny a jeho vystúpenia boli nesmierne obľúbené.

Po skončení vojny začalo **obdobie veľkého rozmachu USA**. Do krajiny prúdilo čoraz viac prisťahovalcov z Európy a Ázie, hnaných vidinou lepšieho života. Amerika sa stala útočiskom pre ľudí túžiacich po slobodnejšom živote a politicky prenasledovaných jedincov, ktorí chceli začať nový život.

Prisťahovalci prenikali na územie patriace Indiánom a zaberali ich pôdu. Veľkí chovatelia dobytky si platili nielen strážcov dobytky (kovbojov), ale aj lovcov, ktorí **poľovali na bizóny**, pretože tie bránili rozvoju dobytkárstva. Vyhubením bizónov Indiáni strácali prirodzený zdroj svojej obživy. Pre pozemky sa Indiáni stávali **obetou bezprávia a špekulácií** zo strany belochov.

Indiáni sa snažili brániť svoje domovy a spôsob života. Nemohli však súperiť s hospodárskym i mocenským potenciálom USA. Situácia sa ešte viac zhoršila, keď na indiánskych územiach **objavili náleziská zlata**. V rozpätí rokov 1865 – 1900 boli takmer úplne zničené kmene Siuxov na americkom Stredozápade. Ich nepoddajný náčelník Sediaci býk sa musel zmieriť so životom v rezervácii. Prívrábal si vystúpeniami v cirkuse. Najdlhšie sa dokázali brániť **Apachi** v nehostinných oblastiach na hraniciach s Mexikom. Napriek hrdinskému odporu sa však ich nerovný boj skončil porážkou.

Na sklonku 19. storočia už boli USA veľmocou, ktorá sa presadzovala aj v zahraničí. Na sklonku 19. storočia obsadili Kubu, Filipíny, mali dosah na strednú Ameriku a svoj vplyv presadili i v Číne a Japonsku. Politicky sa čoraz viac zblížovali s Veľkou Britániou. V roku 1917 vstúpili do 1. svetovej vojny ako spojenci Angličanov a Francúzov v boji proti Nemecku.

I. NA CESTE K MODERNÝM NÁRODOM

Indiáni – lov bizónov

Reč prameňov:

Z indiánskych prísloví

- *Daj si pozor na muža, ktorý nehovorí a psa, ktorý nešteká. (čejenské príslovie)*
- *Je lepšie mať menej hromov v ústach a viac bleskov v rukách. (apačské príslovie)*
- *Tí, ktorí si líhajú so psami, vstávajú s blchami. (príslovie Vraních Indiánov)*
- *Nesúď svojho blízneho, kým si nechodil dva mesiace v jeho mokasínach. (čejenské príslovie)*
- *Ak je muž múdry ako had, môže si dovoliť byť neškodný ako holubica. (komančské príslovie)*

Otázky a úlohy. Premýšľajme.

1. Opíšte vzťah amerických kolonistov a anglickej vlády pred vojnou o nezávislosť. Objasnite príčiny spomínanej vojny.
2. Vysvetlite pojem bostonské pitie čaju.
3. Vymenujte príčiny, ktoré viedli k občianskej vojne v USA. Uveďte dôsledky občianskej vojny.
4. Opíšte postavenie Indiánov v USA v druhej polovici 19. storočia..

Moje kľúčové slová:

Deklarácia nezávislosti
občianska vojna
Sever proti Juhu
Indiáni

Najdlhšie Američanom odolávali kmene bojovných Apačov a Komančov (podľa nich sú pomenované aj bojové vrtulníky USA). Apačský náčelník **Geronimo** viedol takmer 20 rokov partizánsku vojnu proti americkej a mexickej armáde. Nakoniec sa v pokročilom veku, unavený neustálymi bojmi, vzdal. Je pravdepodobné, že Geronimo inšpiroval aj nemeckého spisovateľa Karla Maya k napísaniu jeho diela o náčelníkovi Apačov **Winnetuovi** a jeho nemeckom priateľovi **Old Shatterhandovi**. Poznáte ich príbeh?

Dešifrujeme pramene:

- ❖ Prečítajte si jednotlivé príslovia a pokúste sa ich vysvetliť vlastnými slovami.
- ❖ Ktoré príslovie vás najviac oslovilo a prečo?

Slovníček:

clo – je povinný poplatok vyberaný pri dovoze tovaru do krajiny
federácia – štát zložený z viacerých štátnych celkov
genocída – vyvražďovanie skupiny ľudí na základe ich etnika či rasy
kolónia – osada, aj krajina ovládaná inou krajinou
kolonista – osadník
konfederácia – voľný zväzok štátov

7. PRIEMYSELNÁ REVOLÚCIA A MODERNIZÁCIA

Zopakujme si:

♦ Popíšte, na akom princípe fungovala manufaktúrna výroba.

Karl Marx
(1818 – 1883)

Friedrich Engels
(1820 – 1895)

Filozof, ekonóm a ideológovia robotníckeho hnutia. Rozpracovali koncepciu materialistického poňatia dejín, ktoré určujú ekonomické zákony. Hybnou silou dejín sú revolúcie – konflikty vládnucich a ovládaných tried. Tieto konflikty mali vyústiť do nastolenia beztriednej komunistickej spoločnosti. Táto ideológia zapríčinila v 20. storočí smrť miliónov ľudí. Karikatúra je dôkazom, že už v 19. storočí si ľudia uvedomovali nebezpečenstvo komunizmu.

Dešifrujeme prameň:

- ♦ Prečítajte si prameň.
- ♦ Diskutujte o tom, ako vníma Bakunin zamestnávateľa a zamestnanca.
- ♦ Zistite, ako sa podľa autora správa zamestnávateľ voči zamestnancovi.

Hospodárstvo a ekonomika

Druhá polovica 19. storočia sa niesla v znamení nesmierného rozmachu vedy a techniky. Nové vedecké objavy sa pozitívne prejavili aj v ekonomike jednotlivých štátov. Štáty s nerozvinutým vedeckým potenciálom zaostávali za štátmi, ktoré vedecký výskum podporovali. Najrýchlejší vedecko-technický pokrok a rozvoj priemyslu zaznamenalo Nemecko a USA. Ostatné krajiny zavádzali nové poznatky do výroby pomalšie. Rýchly rast Nemecka s nevôľou sledovali Francúzsko a Veľká Británia.

Kým základom prvej priemyselnej revolúcie v 18. storočí bolo použitie parného stroja, **druhá priemyselná revolúcia** od polovice 19. storočia sa spája s využitím elektrického prúdu, s vynájdením spaľovacieho motora a s novými objavmi v prírodných vedách. Prudko sa rozvíjal aj ťažký priemysel, ktorý sa však nedal budovať bez **dostatku kapitálu**.

Z tohto dôvodu dochádzalo k **prepojeniu priemyselných kruhov s bankovým kapitálom**, ktorý bol schopný financovať vznik priemyselného odvetvia. Pri budovaní podnikov a modernizácii krajiny zohrali významnú úlohu aj ďalšie faktory – rozvoj dopravnej siete, dostatok surovín a v nemalej miere aj dostatok zamestnancov s určitými profesionálnymi zručnosťami, ktorí sa zvyknú označovať pojmami **robotníci** alebo proletariát.

V 19. storočí začali robotníci uvedomele zápasit so zamestnávateľmi za svoje práva a lepšie životné podmienky. Objavovali sa myšlienky raného socializmu, ktoré boli reakciou na liberalizmus. **Socializmus** hlásal postupné i revolučné prekonanie sociálnych rozdielov s cieľom vytvoriť sociálne spravodlivú spoločnosť. Neskôr sa rozdelil na sociálnodemokratický a komunistický prúd. Medzi najznámejších predstaviteľov socializmu patrili Claude Saint-Simon, Pierre Proudhon, Karl Marx a Friedrich Engels. Na Marxa nadviazal Vladimír Iljič Lenin. Na sociálne zmeny reagovala aj katolícka cirkev. Pápež Lev XIII. vyhlásil **sociálne učenie cirkvi**. To odmietlo liberalizmus a socializmus a hľadalo možnosti dohody zamestnancov a zamestnávateľov.

Reč prameňov:

K radikálnym revolucionárom patrili anarchisti. Jednou z najvýraznejších postáv bol Michail Alexandrovič Bakunin. Nasledujúci text bol zahrnutý do Zbraného diela Michaila Alexandroviča Bakunina pod názvom Fragment. Dielo opisuje neradostný život pracujúceho.

- „...Toto otroctvo sa denne prejavuje všetkými možnými spôsobmi. Vedľa nepríjemností a tyranických podmienok zmluvy, ktoré premieňajú pracujúceho v podriadeného, pasívneho a poslušného sluhu, pričom zo zamestnávateľa sa stáva takmer absolútny pán. Okrem toho je dobre známe, že neexistuje priemyselný podnik, kde by vlastník, plný neuhasiteľnej túžby po zisku, vedomý si svojej absolútnej moci a profitujúci z ekonomickej závislosti pracujúceho, bral ohľad na podmienky vyhradené v zmluve. Práve naopak – takmer vždy si vynucuje ďalšie a ďalšie ústupky vo svoj vlastný prospech. Požaduje viac hodín práce než bolo uvedené v zmluve, pod rôznymi zámienkami kráti mzdy, udeľuje svojvoľné pokuty, alebo zachádza s pracujúcimi kruto, hrubo a drzo...“

I. NA CESTE K MODERNÝM NÁRODOM

Ešte v 19. storočí bola v mnohých európskych krajinách bežná detská práca. Existovala na vidieku i v mestách, bola namáhavá a často aj nebezpečná (napr. v baniach). Až v roku 1833 došlo v anglickom textilnom priemysle k zákazu zamestnávať deti mladšie ako 9 rokov. Staršie deti mohli pracovať maximálne 12 hodín denne. Napriek tomu sa odhaduje, že v Anglicku pracovala ešte v roku 1860 polovica anglických detí vo veku 5 až 15 rokov často v neľudských podmienkach a za minimálnu mzdu. Úplný zákaz zamestnávať deti do 13 rokov bol prijatý v roku 1933.

Ťažká práca, bieda, nedostatočná strava, katastrofálny stav zdravotníctva a choroby sa výraznou mierou podpísali na vysokej detskej úmrtnosti. V roku 1919 bola založená Medzinárodná organizácia práce, ktorá sa stala hlavnou inštitúciou sledujúcou a regulujúcou prácu detí vo svete. Postupne – ale až v 20. storočí – boli prijaté základné dohody o detskej práci, ktoré sa však aj naďalej nedodržia vo viacerých afrických a ázijských krajinách. Zneužívanie detí v pracovnom procese na našom území sčasti znemožňovala povinná školská dochádzka, ktorej počiatky súvisia na našom území s reformami Márie Terézie a Jozefa II.

Veda a technika

Rozvoj vedy v 19. storočí priniesol so sebou **množstvo nových objavov**, ktoré výrazne ovplyvnili spoločnosť. Najmä objavy v prírodných vedách priniesli so sebou **zrýchlenie vedecko-technického rozvoja a ekonomiky niektorých štátov**.

K najvýznamnejším patrili vo fyzike objavy anglického fyzika **Michaela Faradaya** (napr. zákon o elektromagnetickej indukcii), **Georga Ohma** (Ohmov zákon o závislosti prúdu od napätia), objavenie **röntgenového žiarenia** i nové modely atómu (Rutherford, Bohr).

V biológii sa objavili prevratné práce viacerých odborníkov, napr. **Roberta Remaka** (delenie buniek), **Georga Mendela** (základy genetiky). V 19. storočí predstavil svoje predstavy o vzniku sveta aj **Charles Darwin** (evolučná teória).

Obrovským vývojom prešla aj chémia. Ruský vedec **Dmitrij I. Mendelejev** zostavil periodickú tabuľku prvkov, **Mária Curie Sklodovská** spoločne s manželom objavili rádium a rádiové žiarenie. Nemecký chemik **Justus von Liebig** začal chémiu využívať v potravinárstve.

Zlepšila sa aj kvalita zdravotníctva. Britský lekár **William Morton** objavil éterovú narkózu, nemecký lekár **Rudolf Virchow** sa stal zakladateľom bunkovej patológie, jeho kolega **Robert Koch** identifikoval bacil tuberkulózy a **Emil Behring** objavil sérum proti záškrtu. Nesmierny význam mali objavy francúzskeho lekára **Louisa Pasteura**, ktorý veľkú časť života zasvätil skúmaniu nebezpečných infekčných ochorení.

Pápež Lev XIII. (1878 – 1903) stál na čele katolíckej cirkvi v pohnutých dobách druhej polovice 19. storočia. V centre jeho pozornosti stáli okrem teologických otázok aj sociálne problémy. Začal dialóg medzi cirkvou a modernou spoločnosťou. Usiloval sa o zjednotenie kresťanov. Zaslúžil sa o oživenie cyrilometodskej tradície v rímskokatolíckej cirkvi. Ako prvý pápež po reformácii začal hovoriť o „oddelených bratoch“. Otvoril vatikánske archívy historikom. Patril k najväčším diplomatom svojej doby. Podporoval mierové spolužitie štátov a národov.

Viete, že:

➡ napriek zavedeniu povinnej školskej dochádzky vo viacerých štátoch, mnoho detí z robotníckych rodín nemohlo chodiť do školy? Od útleho veku pomáhali živiť rodinu a mali rovnakú pracovnú dobu ako dospelí. Niekedy pracovali až 12 hodín denne.

Poľská vedkyňa **Mária Curie Sklodovská** (1867 – 1934) bola významnou chemičkou a fyzikou. V roku 1903 získala Nobelovu cenu za fyziku spoločne so svojím manželom Pierrom Curie za objavenie rádioaktivity a v roku 1911 získala Nobelovu cenu za chémiu, pretože sa jej podarilo izolovať čisté rádium a objaviť polónium. Skúste zistiť, prečo pomenovala nový prvok polónium.

I. NA CESTE K MODERNÝM NÁRODOM

Nicola Tesla (1856 – 1943), jeden z najvýznamnejších vedcov v dejinách ľudstva. Americký fyzik srbského pôvodu, vynálezca a konštruktér elektrických strojov a prístrojov. Na jeho počesť bola pomenovaná jednotka merania magnetickej indukcie – tesla. Teslove objavy a teoretické práce formovali modernú vedu v 20. storočí a naštartovali druhú priemyselnú revolúciu, ktorá definitívne zmenila obraz sveta. Dlhú dobu žil aj v Uhorsku. Jeho meno niesol aj závod na výrobu elektronických prístrojov v bývalom Československu. Skúste si nájsť informácie o spoločnosti Tesla Orava a jej výrobkoch.

Viete, že:

☛ vynález elektrického kresla, slúžiaci k výkonu trestu smrti pomocou striedavého prúdu, vzišiel z konkurenčného boja Teslu a Edisona. Edison týmto objavom chcel poukázať na nebezpečenstvo striedavého prúdu pre človeka.

Rudolf Diesel sa zase stal tvorcom dieseleového motoru.

Nicola Tesla

Zmeny zasiahli aj sféru dopravy. Nemecký vedec **Hermann Jacobi** objavil elektromotor. **Karl Siemens**, ktorý vynášiel dynamo, sa stal aj tvorcom prvej elektrickej lokomotívy. Nemeckí inžinieri **Gottlieb Daimler** a **Karl Benz** zostrojili benzínový motor a vytvorili prvý benzínový automobil. **Rudolf Diesel** sa zase stal tvorcom dieseleového motoru. Nемец **Ferdinand Zeppelin** vytvoril prvú vzducholoď a bratia Wrightovci zostrojili prvé motorové lietadlo, a to i napriek tomu, že Francúzska akadémia vied na sklonku 19. storočia dokázala nemožnosť lietania strojov ťažších ako vzduch.

Pre rozvoj vedy a priemyslu mali nesmierny význam objavy v technike prenosu informácií. Američan **Samuel Morse** sa stal tvorcom prvého telegrafu (Morseova abeceda), ďalší Američania, Bell a Gray, vytvorili prvý telefón, **Thomas A. Edison** vytvoril prvý fonograf a elektrickú žiarovku. Na prelome 19. a 20. storočia pôsobili aj nemecko-židovský fyzik a matematik **Albert Einstein**, taliansky vynálezca **Guglielmo Marconi** a srbský fyzik **Nicola Tesla**.

Aj zo Slovenska pochádzalo niekoľko významných vedcov. **Štefan Banič** sa stal tvorcom jedného z prvých prototypov padáka. **Štefan Jedlík** sa podieľal na vynáleze elektromotora. **Jozef Murgaš** vynášiel bezdrôtovú telegrafiu. Významným vedcom a astronómom bol **Milan Rastislav Štefánik**.

Reč prameňov:

Nikola Tesla hovorí o svojom nápade využívať energiu z Niagarských vodopádov na výrobu elektriny:

- „.... Jedna udalosť dobre ilustruje, aký výnimočný bol môj život...V mladosti ma fascinovalo, keď som čítal o Niagarských vodopádoch: vo svojich predstavách som si vytvoril veľké koleso poháňané valiacou sa masou vodného živilu. Povedal som svojmu strýkovi, že odídem do Ameriky a uskutočním svoje predstavy. O tridsať rokov neskôr som už videl, ako Niagarské vodopády roztáčajú kolesá elektrárne a žasol som nad nevyspytateľnými záhadami mysle.“

(Seifer, Marc: Nikola Tesla. Praha, 2007.)

I. NA CESTE K MODERNÝM NÁRODOM

L. Pasteur so skupinou spolupracovníkov vyvinul v Paríži očkovaciu látku proti besnote zo sušenej miechy králikov. V nasledujúcich riadkoch L. Pasteur opisuje, ako sa v júli 1885 rozhodol očkovať obeť besnoty:

- „Pretože sa smrť tohto dieťaťa zdá neodvratná, rozhodol som sa, nie bez hlbokých a vážnych pochybností, ako si vie iste každý dobre predstaviť, vyskúšať na Josephovi Meisterovi postup, ktorý spoľahlivo funguje u psov.“

(Dobson, Mary: Choroby, postrach ľudstva. Bratislava, 2007.)

Reč prameňov:

Anekdoty o slávnych

Rudolf Virchow položil študentovi na skúške otázku, ako by pomohol chorému so silnými bolesťami obličiek.

- „Predovšetkým by som mu dal na utlmenie bolesti morfiu.“ „Výborne,“ – súhlasil Virchow. – „A koľko?“
„Tak asi pol gramu.“
„Pol gramu uravíte. Hm – a čo by ste ďalej robili s mŕtvou?“

(Brezina, Ján: Anekdoty o slávnych. Košice, 1985.)

Otázky a úlohy. Premýšľajte.

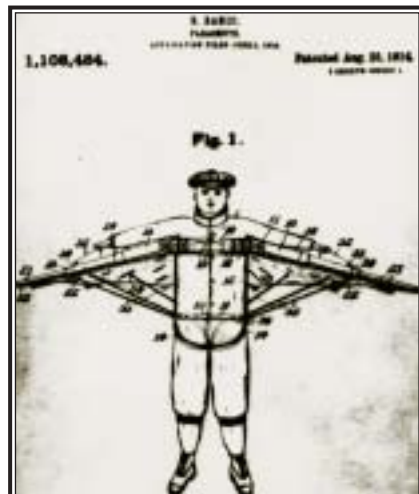
- Porovnajte prvú a druhú priemyselnú revolúciu a uveďte rozdiely medzi nimi.
- Určte rozdiel medzi výrobou v manufaktúrach a výrobou v továrňach.
- Vymenujte faktory, ktoré vplývali na budovanie podnikov a modernizáciu krajiny.
- Porovnajte základné tézy kapitalizmu a socializmu.
- Porozmýšľajte nad dôsledkami detskej práce.
- Zistite, s akými objavmi sa spájajú mená Siemens, Daimler, Benz, Diesel, Zeppelin, Tesla, Einstein.
- Vymenujte významných slovenských vedcov z tohto obdobia. Aký bol ich prínos pre vedu a techniku?

MINIPROJEKT

Pripravte si triedny projekt Objavy a vynálezy. Rozdeľte sa do skupín podľa vedeckých disciplín (fyzika, chémia, biológia, technika). Na základe medzipredmetových vzťahov si pripravte projekt o významných objavoch vo vybranom odbore. Svoje zistenia prezentujte pred triedou.

Moje kľúčové slová:

modernizácia, socializmus, kapitalizmus, objavy a vynálezy

Nákres padáka **Štefana Baniča** z patentového spisu

Švédsky inžinier **Alfred Nobel** (1833 – 1896) patril k najvýznamnejším vedcom 19. storočia. Jeho objavy v oblasti chémie (vrátane objavenia výroby dynamitu) posunuli hranice vedy o veľký kus dopredu. Vo svojom závete založil a finančne zabezpečil v súčasnosti najprestížnejšie ocenenie ľudskej činnosti v oblasti fyziky, chémie, literatúry, medicíny a mierových aktivít – známu Nobelovu cenu. Poznáte niektorého laureáta Nobelovej ceny a viete, za čo ju dostal?

Slovníček:

kapitál – hmotný alebo nehmotný (peniaze, pôda vzdelanie...); aktíva, ktoré sú k dispozícii a dajú sa ďalej využiť

kapitalizmus – ekonomický systém založený na súkromnom vlastníctve a individuálnej podnikavosti

priemyselná revolúcia – technický a hospodársky prevrat, ktorý súvisel so zavádzaním strojov do výroby

socializmus – teória založená na spoločenskej rovnosti a spoločnom vlastníctve výrobných prostriedkov

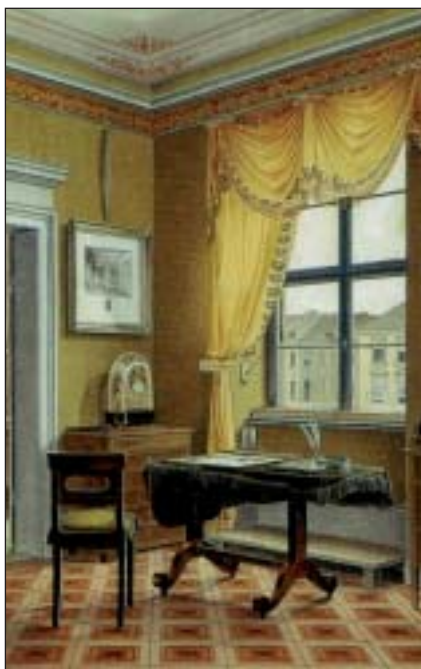
8. KULTÚRA A UMENIE

Zopakujme si:

♦ Na základe charakteristických prvkov opíšte vám známe umelecké smery.

Veľké divadlo vo Varšave. Klasicizmus bol umelecký smer, ktorý vychádzal z duchovného odkazu antiky a renesancie. V architektúre je preň typická jednoduchá výzdoba, stavby majú trojuhelníkové štíty, vyznačujú sa rovnými a pravidelnými geometrickými líniami a využívajú antické stĺpy.

Biedermeier obľubovali meštania

Umenie odrážalo všeobecnú nestabilitu, sprievodný jav ľudskej spoločnosti daného obdobia. Začali sa v ňom objavovať **rozličné, často protikladné prúdy**. Zmenilo sa aj chápanie umelca a umenia. Kým v predchádzajúcich obdobiach bol umelec ponímaný ako remeselník, ktorý tvoril klasické realistické diela na zákazku, v 19. storočí sa začala tradícia založená antickým Grékom a Rímom odmietať. Mnohí umelci si vytvorili vlastný štýl a vlastné kritériá.

Umenie v prvej polovici 19. storočia

V prvej polovici 19. storočia sa v umení objavuje **klasicizmus** a **empír**. Oba umelecké smery sa nechávali inšpirovať antikou. Klasicizmus vrcholil počas napoleonských vojen. Jeho šírenie v ostatnej Európe dokonca podporoval Napoleon Bonaparte. Umelci sa usilovali o estetický ideál, založený na teórii absolútnej krásy, v ktorej hľadali jasnosť, presnosť, vyváženosť a jednoduchosť foriem.

Empír sa prejavoval v monumentálnosti stavieb, ale aj vo výrobe úžitkového umenia. Meštianskou podobou empíru bol **biedermeier**, ktorý sa uplatňoval v kultúre bývania, pri výrobe nábytku i v umeleckej výrobe. Typický preň bol maľovaný porcelán a miniatúry.

Romantizmus už grécko-rímske vzory zavrhol. Do popredia kládol jedinca, jeho pocity a osobnosť. Proti rozumu staval silu lásky, vášne a citov. Romantickí umelci často unikali vo svojich dielach do sveta prírody. Svoju inšpiráciu hľadali aj v minulosti alebo exotike. V literatúre sa často stretávame s námetmi hrdinstva, nešťastnej lásky, smrti a pod. Romantizmus často kráčal ruka v ruke s patriotizmom.

Umenie v druhej polovici 19. storočia

Romantizmus nahradil **realizmus**. Tento umelecký smer hlásal návrat k reálnemu zobrazovaniu života. Objavujú sa v ňom historické i náboženské motívy. Realisti sa v porovnaní s romantikmi snažili o objektivnosť tvorby. Zobrazovaním scén z každodenného života plasticky dotvárali obrazy spoločnosti.

V 60. rokoch 19. storočia sa najmä vo výtvarnom umení začali objavovať diela, ktoré spoločnosť spočiatku odmietala. Pre autorov týchto diel bolo typické vnášanie neistoty, pochybnosti i dojmov do vlastného umeleckého diela. Nazývali sa **impresionisti**. Označil ich tak jeden z kritikov umenia potom, ako uvidel obraz francúzskeho maliara **Clauda Moneta** – Impresia. Impresionistickí maliari zachytávali svet tak, ako ho vníma náš zrak v určitom okamihu, v zmysle slov: *najpravdivejší je okamih, ktorý v nás zanecháva najsilnejší dojem*. Okrem Clauda Moneta patril k výrazným predstaviteľom **Edouard Manet**.

V 80. rokoch sa objavili **postimpresionisti**, ktorí získali označenie *prekliati* pre odmietanie zaužívaných pravidiel spoločnosti. V dôsledku búrlivého životného štýlu často žili na hranici biedy a prežívali množstvo sklamaní. K najznámejším maliarom postimpresionizmu patrili **Vincent van Gogh** a **Paul Gauguin** [gogén].

Na prelome 19. a 20. storočia vo výtvarnom umení, architektúre, odie-

I. NA CESTE K MODERNÝM NÁRODOM

vaní a úžitkovom umení dominovala **secesia**. Bola posledným umeleckým štýlom, ktorý sa všeobecne presadil. Možno ju pokladať aj za reakciu na industriálnu spoločnosť, za pokus o návrat ku kráse remesiel. Vyznačovala sa ozdobnosťou, záľubou v ornamentoch a pestrostri farieb. K známym predstaviteľom secesie v strednej Európe patrili Rakúšan **Gustav Klimt**, Čech **Alfons Mucha**, Maďar **Károly Kós** a Slovak **Dušan Jurkovič**.

Reč prameňov:

Anekdoty o slávnych:

- Francúzsky maliar **Paul Cézanne** rád v kruhu priateľov rozprával, že už v útlom veku bol považovaný za zázračné dieťa.
„Ako tomu máme rozumieť?“ – pýtajú sa ho priatelia.
„Nuž tak, že všetci moji vychovávatelia už od detstva o mne hovorili, že to bude zázrak, ak zo mňa niečo bude!“
- **Giuseppe Verdi**, známy taliansky hudobný skladateľ, si svojho času kúpil domček v Moncalieri, zapadnutej dedinke, aby mal pre svoju prácu pokojné prostredie. Priateľ, ktorý ho raz navštívil, zistil, že jedna izba je plná ťahacích harmoník. Verdi mu to vysvetlil:
„Keď sa pouliční hudobníci dozvedeli, kde bývam, celé hodiny vyhrávali skladby z mojich oper. Aby som mal pokoj, predstieral som, že ich nástroje sú veľmi cenné a všetky som odkúpil.“
- Francúzskeho básnika a románopisca **Viktora Huga** sa raz opýtali: „Čo je pre úspech najdôležitejšie: peniaze, usilovnosť alebo rozum?“ Hugo šalamúnsky odpovedal otázkou: „Ak jazdíte na trojkolke, môžete povedať, ktoré koleso je najdôležitejšie?“

Giuseppe Verdi (1813 – 1901). Jeden z najväčších velikanov svetovej hudby. Hudobný skladateľ, ktorý počas svojho života skomponoval množstvo nádherných hudobných diel, ktoré si získali milióny priaznivcov po celom svete. Poznáte niektoré z jeho diel? Pripravte si referát aj za pomoci učiteľa hudobnej výchovy.

Slovníček:

impresia – dojem, pocit
patriotizmus – vlastenectvo, láska a oddanosť vlasti

Otázky a úlohy. Premýšľajme.

1. Na konkrétnom príklade ilustrujte, v ktorých oblastiach ľudského života sa najviac uplatnil *biedermeier*.
2. Vymenujte charakteristické prvky klasicizmu a empiru.
3. Uvedte, o aké hodnoty sa opera romantizmus. Zistite, prečo bývali romantickí umelci často označovaní za prekliatych.
4. Charakterizujte realizmus ako umelecký smer.
5. Zistite, v čom spočíva maliarska technika impresionizmu. Vymenujte najvýznamnejších predstaviteľov.

Claude Oscar Monet (1840 – 1926) – významný francúzsky maliar, považovaný za zakladateľa umeleckého smeru impresionizmu. Názov je odvodený od obrazu *Impression, soleil levant* – Impresia, východ slnka. Impresionizmus sa pokúša zachytiť okamžitú atmosféru danej chvíle.

MINIPROJEKT

Vyberte si maliara z uvedených umeleckých smerov. Pripravte si prezentáciu spojenú s ukázkami diel, prostredníctvom ktorých predstavíte typické znaky daného umeleckého smeru. (napr. V. van Gogh, P. Gauguin, C. Monet, A. Mucha, D. Jurkovič...).

Moje kľúčové slová:

biedermeier, klasicizmus, empir
romantizmus
realizmus, impresionizmus
secesia

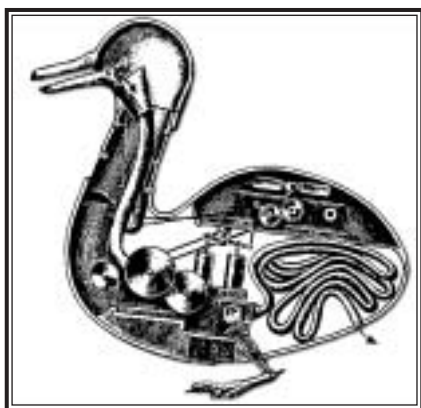
Gustav Klimt: Portrét ženy (1907)

II. MODERNÝ SLOVENSKÝ NÁROD

1. SLOVENSKÉ NÁRODNÉ Hnutie

Zopakujme si:

- ♦ Vysvetlite pojem osvietenstvo.
- ♦ Vymenujte najvýznamnejšie osobnosti tohto obdobia.
- ♦ Spomeňte si na reformy z doby osvietenstva a označte, ktorá reforma kládla dôraz na používanie domácich jazykov.

Osvietenský človek vnímal sám seba a spoločnosť akoby zvonka, cez vedu a poznanie. Niektorí osvietenstvi teoretici zašli dokonca tak ďaleko, že živočíchy a ľudí pokladali iba za zložitejšie stroje. Obrázok znázorňuje kačku, ktorej telo je zložené z mechanických súčiastok, hadičiek, pružiniek a koliesok.

Naopak, človek romantizmu vnímal ľudí i spoločnosť akoby zvnútra. Obracal sa do seba – zaoberal sa svojím vnútorným rozpoložením, túžbami, intuíciou. Na rozdiel od osvietencov videl v prírode prejavy ducha, preto sa s ňou cítil spätý. Romantický človek dôveroval svojim pocitom, bol zraniteľný, náladový, nespokojný so svetom okolo seba. Z toho pramenili jeho túžby po náprave, ktoré sa neraz pokúšal uskutočniť aj formou rebélie a výstredného správania.

2. polovica 18. storočia

1780 – 1820

1820 – 1835

1835 – 1848

- za vlády osvietených panovníkov boli položené základy pre rozvoj národných jazykov
- bernolákovská generácia
- kollárovská generácia
- štúrovska generácia

Staré a nové myšlienky

Obdobie **osvietenstva** charakterizovala atmosféra racionalizmu, vedeckosti a vecnosti. V spoločnosti silnela potreba vzdelávať a kultivovať ľud, šíriť vedecké poznatky a podporovať vedecko-technický pokrok. Bol to **vek rozumu**.

Na sklonku epochy osvietenstva, na konci 18. storočia, sa na celom svete začalo myšlienkové ovzdušie doby postupne meniť. V zmýšľaní a názoroch ľudí sa čoraz výraznejšie prejavovali ich **citové** a **vnútorné postoje**. V prvej polovici 19. storočia už natoľko prevládali, že hovoríme o období **romantizmu**. A to nielen v umení, ale aj v celkovom životnom štýle spoločnosti.

Prelom týchto dvoch období – osvietenstva a romantizmu – môžeme vnímať aj pri formovaní a vývine slovenského národného hnutia. Jeho počiatky spadajú ešte do konca osvietenského obdobia, rozvoj a vrchol hnutia už výrazne poznačila atmosféra romantizmu.

Romantizmus bol obdobím hlbokých citov, túžby po jedinečnosti, nadšeniu, ale aj vzbúreniu a revolty. Prekvitalo hudobné a básnické umenie, mravy sa zjemnili – dámy si viedli pamätníčky a mnohí vzdelaní muži si písali osobné denníky. Po suchom období osvietenstva ľudia akoby znovuobjavili lásku, vášeň a oduševnenie. Náladu romantizmu vystihuje obraz nemeckého maliara Caspara Davida Friedricha *Žena v zapadajúcom slnku* (1818).

II. MODERNÝ SLOVENSKÝ NÁROD

Začiatky národného povedomia

Od konca 18. storočia sa v celej Európe **živo diskutovalo o národoch**. Bola to téma dovtedy takmer neznáma, pretože do 18. storočia bola v spoločnosti rozhodujúca najmä príslušnosť k stavu alebo k náboženstvu. V tomto období však vzdelanci tvrdili, že medzi ľuďmi existujú také vnútorné väzby, ktoré ich spájajú celkom zvláštnym spôsobom. Touto väzbou je príslušnosť k národu. Vo svete vzrastalo **národné povedomie** – presvedčenie, že človek je prirodzeným členom národa, do ktorého sa narodí alebo ktorého jazykom hovorí. Učenci si kládli otázky, **čo je to národ**, kto ho tvorí a podľa akých znakov možno národ spoznať. Tvrdili, že národ je ako rodina, spojená citovými väzbami a spoločnou rečou. Za najdôležitejšie znaky národa považovali ľudovú kultúru (folklór), **národné zvyky, obyčaje**, a najmä **jazyk**.

Národy a národnosti v habsburskej monarchii

Habsburská monarchia bola mnohonárodnostným štátom, pričom každé **etnikum** stálo na inom stupni národného vývinu. Priaznivejšie podmienky pre národný rozvoj mali mocensky dominantné národy – Nemci a Maďari, ktorí vo svojich jazykoch vyučovali v školách, vydávali literatúru, noviny a zakladali kultúrne inštitúcie. V zložitejšej situácii sa nachádzali Slováci, Česi, Chorváti, Rusíni, Srbi, Slovinci či Rumuni.

Reč prameňov:

Nielen habsburská monarchia, ale aj samotné uhorské územie bolo zmesou mnohých etník, ktoré sa počas prvej polovice 19. storočia začali dožadovať národných práv. O rôznorodosti národov a národností v Uhorsku napísal v roku 1833 nemecký geograf W. C. W. Blumenbach prácu, v ktorej sa odvolával na dielo slovenského vzdelanca Jána Čaploviča:

- „... Táto masa predstavuje nevidanú zmes národov, preto Čaplovič nie neprávom hovorí, že Uhorsko je ‚Európa v malom‘, keďže sa tu udomácnili skoro všetky európske národné kmene a jazyky, nájdeme tu takmer všetky náboženstvá, zamestnania, rozličné kultúrne stupne, spôsoby života, zvyky a tradície. Štyri najväčšie národnosti sú: Maďari alebo pôvodní Uhri ako hlavný národ, Slovania, Nemci a Rumuni.“

Krajina so Spišským hradom od Jána Jakuba Müllera z roku 1816 nesie typické znaky romantického maliarstva: mierne pochmúrne prostredie, vyvolávajúce clivú náladu, s ruinou hradu v pozadí.

Romantici radi snivali o ďalekých krajinách a starých časoch. Priťahovala ich národná história, ale očarení boli aj stredovekým obdobím trubadúrov – spevákov lásky, rytierov a vznešených dám.

Učenc **Ján Čaplovič** (1780 Horné Príbelce – 1847 Viedeň) uskutočnil množstvo ciest po habsburskej monarchii, písal vlastivedné práce o Slovanoch v Uhorsku a zaoberal sa ich duchovnou a hmotnou kultúrou. Je považovaný za zakladateľa slovenského národopisu (etnografia).

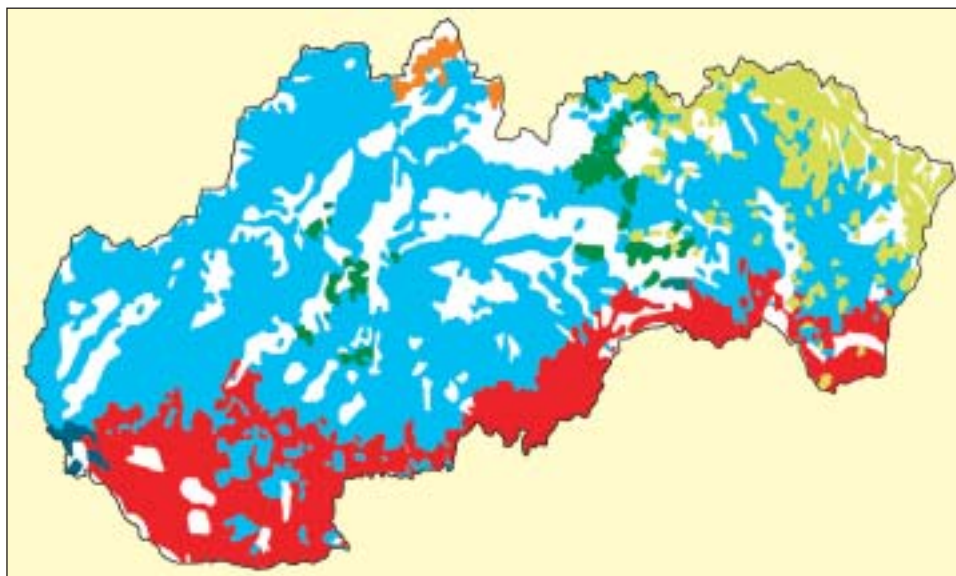
Dešifrujeme pramene:

- ❖ Vysvetlite slová slovenského vzdelanca J. Čaploviča. Prečo nazval Uhorsko „Európou v malom“?

II. MODERNÝ SLOVENSKÝ NÁROD

Etniká na území dnešného Slovenska na prelome 18. a 19. storočia

SLOVÁCI – svetlomodrá
MAĎARI – červená
RUSÍNI – žltá
NEMCI – zelená
CHORVÁTI – tmavomodrá
POLIACI – oranžová

V popredí záujmu národných vzdelancov bolo ľudové umenie. Ján Kollár spolu s Ľudovítom Štúrom a inými národovcami pokladali spev a ľudovú pieseň za najlepšie vyjadrenie slovanskej i slovenskej duše: „Slovensko je v Uhorsku, takpovediac, jedna ustavičná pieseň, jedna zviditeľnená Múza, a jej, buď v žiali, buď v radosti ústa zavrieť bol by snáď najcitlivejší trest pre ňu na zemi... kde ona nie je, tam je všetko nemé, kam ona príde, ozývajú sa ľúbezným spevohlasom polia, vinice, záhrady, pahorky a doliny, akoby jej prítomnosť všetkým stromom a krovinám živé jazyky prepožičala ...“ (J. Kollár, Národné spievanky)

V Bratislave a jej okolí žilo mnoho národov a národností. Na obrázku: Slováci, Nemci, Maďari a Chorváti v polovici 19. storočia.

Pre Slovákov bolo dlho veľkou nevýhodou, že nemali spoločný literárny jazyk. Hovorili **rôznymi nárečiami** a rozdeľoval ich aj **bohoslužobný jazyk**. V **katolíckych** kostoloch prebiehali obrady v latinčine a v ľudovom jazyku. **Evanjelici** používali vo svojich bohoslužbách už tristo rokov biblickú češtinu a v tomto jazyku aj literárne tvorili. Naliehavou požiadavkou bolo preto vytvorenie jednotného spisovného jazyka, ktorý by spojil Slovákov. Obdobie slovenského národného hnutia bolo teda zároveň aj cestou k zjednocovaniu jazyka.

Tri generácie slovenských národovcov

Národné hnutie Slovákov sa vyvíjalo pozvoľne. Spočiatku našlo svojich stúpencov len medzi vzdelancami, neskôr i v širšom spektre spoločnosti. Najvýznamnejšími osobnosťami, ktoré ovplyvnili formovanie moderného slovenského národa, boli katolícky učenec **Anton Bernolák** a evanjelickí vzdelanci **Ján Kollár** a **Ľudovít Štúr**. Okolo nich sa vytvorili skupiny spolupracovníkov. Sfornovali sa tak tri generácie národovcov, ktoré sa usilovali o kultúrne povznesenie Slovákov a o prekonanie ich jazykovej nejednotnosti. V tejto súvislosti hovoríme aj o **troch fázach slovenského národného hnutia**, ktoré však neboli oddelené, ale **pôsobili spolu a navzájom sa prelínali**.

II. MODERNÝ SLOVENSKÝ NÁROD

Prvá generácia národných vzdelancov – bernolákovská, pôsobila na sklonku osvietenstva, preto ju nazývame **osvietenská**. Svoju činnosť sústredila na zakladanie rôznych vzdelávacích spolkov a učených spoločností, vzdelávanie ľudu a kultúrnu osvetu. Jej najvýznamnejším predstaviteľom bol **Anton Bernolák** a stúpenkami **katolícki vzdelanci**.

Druhá generácia národovcov sa zameriavala na rozvíjanie **spolupráce s inými slovanskými národmi**, najmä s Čechmi. Slovanstvu sa vo svojich prácach venovali básnik **Ján Kollár** a vedec **Pavol Jozef Šafárik**, ktorých diela poznali všetci slovanskí vzdelanci v habsburskej monarchii.

Tretia generácia národných vzdelancov okrem kultúrno-vzdelávacích záujmov sledovala už **aj politické** ciele Slovákov. Podľa najvýznamnejšej osobnosti tohto obdobia, **Ludovíta Štúra**, ju nazývame **štúrovská**. Bola najmasovejšou a aj najúspešnejšou skupinou celého slovenského národného hnutia.

	1.FÁZA	2.FÁZA	3.FÁZA
OBDOBIE	1780 – 1820	1820 – 1835	1835 – 1848
OSOBNOSTI (HNUTIE)	BERNOLÁKOVCI	J. KOLLÁR P. J. ŠAFÁRIK	ŠTÚROVCI
HLAVNÉ MYŠLIENKY	osвета ľudu, spisovný jazyk	spolupráca so slovanskými národmi	kultúrne a politické práva, spisovný jazyk

Fázy slovenského národného hnutia

Otázky a úlohy. Premýšľajme.

1. Porovnajcie hodnoty osvietenstva s hodnotami romantizmu.
2. Vysvetlite vlastnými slovami pojmy národ, národné povedomie.
3. Pomocou mapy opíšte národnostné zloženie v habsburskej monarchii.
Porovnajcie postavenie jednotlivých národov v monarchii. Zamerajte sa na Slovákov a Maďarov.
4. Zostavte tabuľku o slovenskej spoločnosti na konci 18. storočia. Ku katolíkom a evanjelikom priraďte bohoslužobný a literárny jazyk, ktorý v tomto období používali.
5. Pomocou tabuľky *Fázy slovenského národného hnutia* opíšte jednotlivé fázy slovenského národného hnutia.

MINIPROJEKT

V Dejinách umenia a literatúry vyhľadajte rôzne umelecké diela z oblasti hudby, maliarstva, literatúry a vyberte si jednu oblasť z obdobia romantizmu. Pripravte si o nej projekt.

Moje kľúčové slová:

národ
slovenské národné hnutie
tri generácie národovcov
romantizmus

Viete, že:

- ☛ v prvej polovici 19. storočia mali podobný jazykový problém ako Slováci aj iné národy v Uhorsku? Napríklad chorvátsky jazyk bol rozdelený do troch hlavných nárečí, pričom každé malo svoju samostatnú historickú tradíciu.
- ☛ spisovný jazyk takmer všetkých európskych národov bol kodifikovaný od konca 18. a v priebehu 19. storočia?

Slovníček:

biblická čeština – poslovenčovaná (slovakizovaná) podoba češtiny, v ktorej bola napísaná a vytlačená Kralická Biblia v 16. storočí; v minulosti bohoslužobný jazyk slovenských evanjelikov

etnikum – príslušníci nejakej národnosti alebo národa

etnografia – historická veda, zaoberajúca sa štúdiom národa, jeho kultúrnymi, spoločenskými a náboženskými pomermi

národ – spoločenstvo ľudí so spoločnou históriou, jazykom, kultúrou, spôsobom života a spoločným územím

národné hnutie – dlhotrvajúci a zložitý proces utvárania modernej podoby národa, prechádzajúci rôznymi etapami vývoja

národnosť – príslušnosť k národu; menšinový národ v nejakom štáte

osвета – činnosť, zameraná na dosiahnutie kultúry a vzdelanosti

Prečítajte si:

ŠOLTÉS, Peter. Začiatky národných hnutí a jazyk ako fenomén. In *História. Revue o dejinách spoločnosti*, 9, 2009, č. 1 – 2, s. 41 – 48.

HUČKO, Ján. Slovenská jar. Bratislava: Mladé letá, 1994.

GOETHE, Johann Wolfgang: Utrpenie mladého Werthera (preklad M. Bártová). Bratislava: Nestor, 1999.

2. ANTON BERNOLÁK

„Z nevimlunnú prácu slovenskej dal sem sa do cesti, ešte nikto ktoréj svími nešlapal pati.“

(Anton Bernolák)

Zopakujme si:

♦ Uvedte, ktorí panovníci podporovali rozvoj vzdelanosti v Uhorsku.

Jozef Ignác Bajza (1755 Predmier – 1836 Bratislava).

Neúspešným pokusom o vytvorenie spisovnej slovenčiny bol román Jozefa Ignáca Bajzu, René mládenca príhody a skúsenosti v roku 1783, pretože jazyku, v ktorom Bajza svoj román napísal, chýbal pevný gramatický základ.

Záhlavie prvého čísla Prešpurských novín. Ešte pred kodifikovaním spisovného jazyka Antonom Bernolákom začali v Bratislave v roku 1783 vychádzať Prešpurské noviny, ktoré boli písané v slovakizovanej češtine. Na ich stránkach sa diskutovalo aj o tom, v akom jazyku (nárečí) majú vychádzať. Niektorí čitatelia navrhovali, aby sa v novinách písalo tak, ako sa hovorí v okolí Bratislavy, Skalice a Trnavy. Redaktor na to odpovedal, že noviny sú a budú písané po slovensky, a to „na spôsob Biblí, podle Písma“, a nie „po sedlácky“.

Dešifrujeme pramene:

♦ Zistite, aké dôvody viedli A. Bernoláka k vytvoreniu viacjazyčného slovníka.

1787 – Anton Bernolák so spolupracovníkmi kodifikoval prvý spisovný jazyk

1792 – vznik Slovenského učeného tovarišstva

Na ceste k slovenčine

Osvietenské myšlienky a potrebu zvyšovať vzdelanosť, mravnosť a kultúru hlásali najmä **katolícki kňazi** a **vzdelanci**. Oboznamovali Slovákov s **históriou**, pričom kládli dôraz na obdobie **Veľkej Moravy** a význam poslstva **sv. Cyrila a Metoda**.

Koncom 18. storočia sa **strediskami** národných a kultúrnych aktivít stali západoslovenské mestá **Bratislava** a **Trnava**. Cisár Jozef II. založil na Bratislavskom hrade školu pre katolíckych kňazov, tzv. generálny seminár. Medzi študentmi bolo mnoho Slovákov z rôznych oblastí, a každý hovoril svojim nárečím. Jedným zo študentov bol rodák z Oravy, **Anton Bernolák**, ktorý inicioval myšlienku napísať všeobecné pravidlá jednotného slovenského pravopisu.

V roku **1787** vydal 25-ročný Bernolák so svojimi spolupracovníkmi jazykovedné dielo **Jazykovedno-kritická rozprava o slovenských písme-nách**. Týmto dielom bola prvý raz **kodifikovaná spisovná slovenčina**. Neskôr vyšla jeho učebnica gramatiky **Slovenská gramatika** a práca o tvorení slov **Etymológia slovanských slov**. Významný je tiež jeho rozsiahly päťjazyčný slovník **Slovár Slowenski Česko-Latinsko-Nemecko-Uherski** (maďarský). Bernolákovská gramatika bola vytvorená na základe **fonetického princípu**: *píš, ako počuješ*. Uplatnil sa v nej jazyk katolíckych vzdelancov najmä z okolia Trnavy, kde predtým pôsobila trnavská univerzita, ale aj mnohé prvky dialektov z ďalších regiónov Slovenska.

Reč prameňov:

V Bernolákovom úsilí vypracovať viacjazyčný slovník môžeme vidieť doznievajúci vplyv osvietenstva, ktoré kládlo dôraz na komunikáciu a výmenu myšlienok. Jeho rozsiahly päťjazyčný slovník mal v prvom rade slúžiť v dorozumievacom styku, ako to naznačuje aj Úvod k Slováru (preložené z bernolákovskej slovenčiny):

- „Slovanskú reč si treba teda vážiť a naučiť sa ju nielen pre jej jemnosť, pôsobivosť a bohatosť v slove, ako aj pre starobylosť, ale aj preto, že je všeobecne rozšírená a že je obsiahnutá v jazykoch nespočetných krajín a ten, kto ju ovláda, môže prehovoriť k mnohým kmeňom a národom ... A tak, ako sa nazdávam, spoločnosť s potomkami uzná, že aj nám bude trochu zaviazaná, že v tomto nepriaznivom veku, v ktorom slovenská vzdelanosť bola veľmi potlačovaná a zanedbaná, ako prvý som vydal slovenský slovník tak prezieravo a starostlivo zostavený, aby mohol byť k službám nielen Slovákom ľahšie sa naučiť českú, latinskú, nemeckú a maďarskú reč, ale aj Čechom, prívržencom latinčiny, Nemcom a Maďarom na riadne dorozumenie sa so Slovákmi...“

Slovenské učené tovarišstvo

Aby sa nová spisovná slovenčina udomácnila a úspešne šírila, založili bernolákovci v roku **1792** v **Trnave Slovenské učené tovarišstvo**. Bol to spolok, ktorý mal **vydávať v novom jazyku knihy**, zvyšovať vzdelanosť a kultú-

II. MODERNÝ SLOVENSKÝ NÁROD

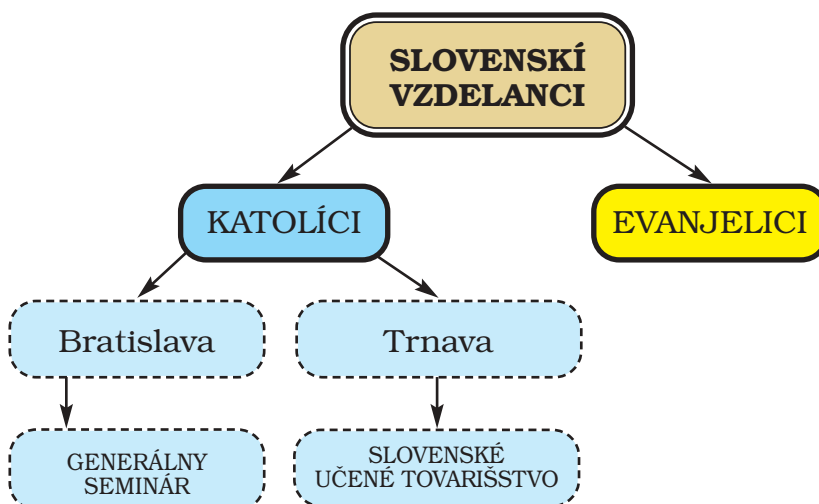
Zakladanie Slovenského učeného tovarišstva (obraz Andreja Kováčika, 1934). V strede stojí Anton Bernolák.

vovať ľud. Slovenské učené tovarišstvo malo vyše 400 členov a pobočky v rôznych mestách. Jeho činnosť usmerňovali **Anton Bernolák** a **Juraj Fándly**. Tovaríšstvo bolo najvýznamnejším a najväčším spolkom bernolákovcov.

Ku koncu 18. storočia činnosť spolku ochabovala, až začiatkom 19. storočia Tovaríšstvo zaniklo. K útlmu aktivít spolku prispela hlavne nepriaznivá spoločenská atmosféra v monarchii, spôsobená prísnyim policajným režimom cisára Františka.

Význam bernolákovcov

Bernolákovská spisovná slovenčina Slovákov napokon v spoločnom jazyku nezjednotila. Bola síce prijateľná pre veľkú časť obyvateľstva – najmä pre katolíkov, ale slovenskí **evanjelici naďalej písali biblickou češtinou**. Napriek tomu malo **prvé uzákonenie slovenského jazyka** i celé **bernelákovské hnutie** mimoriadny význam. Zásluhou bernolákovcov, ktorí pokladali **Slovákov za samostatný národ**, sa **vytvorili priaznivé podmienky pre ucelenejší a organizovanejší národný pohyb v nasledujúcom období**.

Pojmová mapa Slovenskí vzdelanci koncom 18. storočia

Anton Bernolák (1762 Slanica – 1813 Nové Zámky). Po štúdiu teológie v generálnom seminári v Bratislave pôsobil ako kaplán v dnešnom Bernolákovci a neskôr ako farár v Nových Zámkoch. Ovládal niekoľko cudzích jazykov, mal široké znalosti z dejín, umenia, prírodných vied i ekonómie. Bol prvým kodifikátorom slovenského jazyka a hlavnou osobnosťou Slovenského učeného tovarišstva. Veľké pracovné tempo, ale aj časté spory s mestom a obyvateľmi Nových Zámkov Bernoláka vyčerpávali a oslabili mu zdravie. Zomrel náhle ako päťdesiatročný na srdcovú slabosť.

Juraj Fándly (1750 Častá – 1811 Dolňany). Ako typický osvietený vzdelanec kládol dôraz na praktické využitie nových myšlienok. Bol katolíckym kňazom. V Naháči (pri Trnave) učil svojich farníkov rozumne hospodáriť a zdravo žiť. Mnohé jeho práce boli zamerané na zlepšenie hospodárskeho života. Úspešne sa venoval včelárstvu, ovocinárstvu a liečiteľstvu. Napísal náboženské práce i dielo s historickou tematikou, v ktorom vyzdvihoval obdobie Veľkej Moravy. Stál pri zrode Slovenského učeného tovarišstva, bol jeho tajomníkom a pokladníkom.

II. MODERNÝ SLOVENSKÝ NÁROD

Slovenské učené tovarišstvo vydalo v roku 1793 dielo Juraja Fándlyho Zelinkár. Fándly v Zelinkári radil čitateľom zbierať a využívať silu liečivých bylín a prinášal recepty na rôzne telesné neduhy.

Dešifrujeme pramene:

- ❖ Prečítajte si ukážku od J. Ribaya.
- ❖ Aké pravidlá slušného správania odporúča dodržiavať?
- ❖ Dodržiavate ich aj vy?

Viete, že:

- ☞ prvým, v bernolákovskej slovenčine vydaným dielom bola Fándlyho Dúverná zmlúva medzi mníchom a diabľom? Katolícky kňaz Juraj Fándly v ňom podporoval osvietenské reformy Jozefa II., najmä zrušenie zboravých rádov. Touto knihou vyvolal kritiku cirkevnej vrchnosti a bol odsúdený na 14 dní kláštornej väzenia.
- ☞ prvá slovenská tlačená Biblia vyšla v bernolákovskej slovenčine? Preložil ju kanonik Juraj Palkovič a vydal v rokoch 1829 a 1832 (Sväté Písmo).
- ☞ slovník slovenského jazyka – Slowár Slowenski Česko-Latinsko-Nemecko-Uherski písal Anton Bernolák celý život? Obsahoval 30 000 slov a vyšiel v šiestich zväzkoch dvanásť rokov po Bernolákovskej smrti.

Trnava na konci 18. storočia

Reč prameňov:

Juraj Fándly (preložené z bernolákovskej slovenčiny, úryvok):

- Na škvŕny, lišaje, pehy a vyrážky
Brezová voda odstraňuje z tela škvŕny, pehy, lišaje a znamenia a pokožku skrásľuje a zjemňuje. Môže sa použiť aj na odstránenie hniloby z úst. Taký istý účinok dosiahne ten, kto si bude natierať tvár rozdrveným bobkovým listom zmiešaným s medom. Ak máš pehy alebo vyrážky na tvári, skús to a uvidíš, či mám pravdu.

Popri katolíckych bernolákovcoch rozvíjali činnosť aj evanjelici, ktorí v tomto období ešte nevytvorili organizované hnutie. Písali biblickou češtinou. Kuriózne dnes vyznieva príručka evanjelického učenca Juraja Ribaya (1754 – 1812) Pravidlá moresnosti, aneb zdvořilosti, jako i opatrnosti a zachování zdraví mládeži a tĕm, kteří toho ještě potřebují, obětovaná. Príručka s typicky osvietenským charakterom mala za cieľ „vychovať“ spoločensky prijateľného a kultivovaného človeka na konci 18. storočia (preložené z biblickej češtiny, krátené):

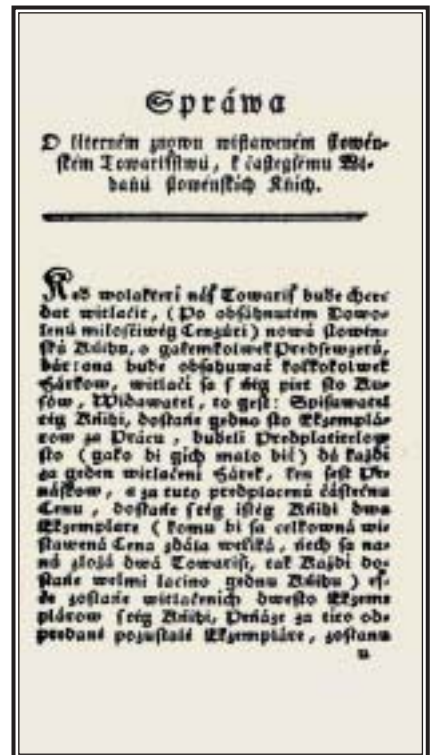
- „Sed'te rovno, lakte nikdy na stól nepoložte, nohy pokojne držte, aby ste nikoho nekopali. Keď jete, zavrite ústa a nemlaskajte ako zvieratá. Na lyžicu veľa nenaberajte a obrus neokvapajte. Vidličkami necinkajte, v zuboch s nimi nešpárajte. Nechriachajte a neodpľúvajte pri stole. Nepite, keď máte niečo v ústach. Nehovorte pri jedle o takých veciach, ktoré by ošklivosť pôsobili. Nechcete byť márnomyseľní, nádherní alebo hrdí a nemyslíte si, že ste lepší než sú iní ľudia, nevypínajte sa nad každého. Ohovárať nikoho nechcete, ale ak môžete, chráňte česť blížneho.“

II. MODERNÝ SLOVENSKÝ NÁROD

Učiteľ pouča sedliakov. Ilustrácia z diela Juraja Fándlyho *Pilný domajší a poľný hospodár*.

Pravidlá pre vydavateľskú činnosť Slovenského učeného tovarišstva

Otázky a úlohy. Premýšľajte.

1. Opíšte situáciu na Slovensku z hľadiska národných a kultúrnych aktivít koncom 18. storočia. Pomôžte si pojmovou mapou *Slovenskí vzdelanci koncom 18. storočia*.
2. Zistite, čo podnietilo katolíckych vzdelancov pre kodifikáciu spisovného jazyka.
3. Porozmýšľajte, akými formami sa vzdelanci usilovali zvyšovať slovenskú kultúru. Diskutujte o tom, akým spôsobom by sa mohla zveľaďovať kultúrna úroveň v súčasnosti.
4. Popíšte, kedy a za akých okolností prišlo ku kodifikácii spisovnej slovenčiny. Na konkrétnom príklade vysvetlite, čo znamená fonetický princíp. Určte, kto sa pokúsil pred A. Bernolákom uzákoniť spisovnú slovenčinu a pokúste sa vysvetliť, prečo mu to nevyšlo.
5. Zhodnoťte, aké bolo poslanie Slovenského učeného tovarišstva.
6. Preštudujte si citát A. Bernoláka. Pokúste sa ho prepísať v súlade so súčasnými pravidlami spisovnej slovenčiny.
7. Vymenujte osobnosti bernolákovského hnutia. Posúďte ich prínos pre slovenský národ.

Moje kľúčové slová:

berňolákovci
spisovná slovenčina
Slovenské učené tovarišstvo

Slovníček:

dialekt – nárečie
kanonik – katolícky cirkevný hodnostár, člen zboru duchovných pri biskupskom chráme
kodifikácia – spísanie a zjednotenie pravidiel alebo predpisov, vytvorenie záväzných pravidiel (normy)

Prečítajte si:

BAJZA, Jozef, Ignác: Dielo. Bratislava: Kalligram, 2009.
<http://zlatyfond.sme.sk/autor/84/Juraj-Fandly>

3. SLOVANSKÁ VZÁJOMNOSŤ

„Co jsi ty? Rus. Co ty? Srb. Co ty? Čech. Co ty? Jáť Polák jestem.
Dítky moje, svornost! Nechte to, mluwte: Slawjan!“
(Ján Kollár)

Zopakujme si:

♦ Opíšte prvú fázu slovenského národného hnutia.

Slovanskí vzdelanci, ktorí sa nadchli myšlienkou slovenskej vzájomnosti, vnímali Slovanov ako jeden národ. Slovo Sláv, Slavjan znamenal „Slovan“. Pojem Slávia (alebo aj Sláva) mal dva významy: 1. označoval sa ním „génus“ (duch) „slovenského národa“ a 2. vyjadroval územie, na ktorom žijú Slovania. Keďže národovci považovali národ za rodinné spoločenstvo, často hovorili o Slávii aj ako o matke Slovanov – „Matka Sláva“, a sami sa navzájom nazývali „bratmi“ a „sestrami“. Obraz Slávia (1908) namaloval významný český maliar **Alfons Mucha**.

- 1824** – Ján Kollár vydal básnickú skladbu Slávy dcera
1836 – Ján Kollár vydal spis O literárnej vzájomnosti medzi kmeňmi a nárečiami slovenskými

Začiatkom 19. storočia začali predstavitelia dominantných národov presadzovať za úradný jazyk ten, v akom bežne komunikovali – Nemci nemčinu, Maďari maďarčinu, neraz aj na úkor iných etník. Snahy maďarských politikov smerovali k pretvoreniu mnohonárodnostného Uhorska na jednonárodnú krajinu. Každý mal dôkladne ovládať úradný jazyk – maďarčinu a hlásiť sa k maďarskej národnosti. Niektorí mešťania a majetnejší obyvatelia sa skutočne začali správať a obliekať podľa vzoru politicky dominantného národa, zmenili si meno a písali ho podľa maďarskej gramatiky. Mnoho z nich sa pomaďarčilo, očakávajúc, že im takáto zmena prinesie v spoločenskom živote výhody.

Na ceste k vzájomnému pochopeniu

Vzrastajúca maďarizácia prinútila katolíckych a evanjelických vzdelancov účinnejšie spolupracovať. Keďže biblická čeština spájala evanjelikov s českým prostredím, **evanjelickí vzdelanci** – na rozdiel od bernolákovcov – považovali Slovákov za **súčasť československého kmeňa** (národa). Obe skupiny však sledovali podobné ciele: usilovali sa o zvyšovanie vzdelanostnej a kultúrnej úrovne ľudu, zdôrazňovali historické korene Slovanov i veľkomoravskú tradíciu.

V 20-tych rokoch národovci obidvoch vierovyznaní nadviazali **užšiu spoluprácu**. Založili spolky a vydávali spoločný almanach **Zora**, v ktorom uverejňovali príspevky v oboch formách jazyka – v **berňolákovskej slovenčine** i v **biblickej češtine**. Katolíckych aj evanjelických vzdelancov svojim dielom spájali a inšpirovali najvýznamnejší **básnik bernolákovského hnutia, Ján Hollý**.

Centrami druhej fázy slovenského národného hnutia sa stali uhorské mestá na pravom i ľavom brehu Dunaja – **Budín** (Buda) a **Pešť**. V Budíne rozvíjanie vzťahov medzi bernolákovcami a evanjelickými vzdelancami zanietene podporovala skupina okolo katolíckeho učenca **Martina Hamuljaka**. V Pešti pôsobil evanjelický kňaz a básnik **Ján Kollár**. Intenzívne spolupracoval s katolíckymi, ale okruh jeho pôsobenia bol omnoho širší. Sústredil sa predovšetkým na nadväzovanie kontaktov so Slovanmi. Navštevovalo ho mnoho pešťianskych i viedenských študentov – Slovákov, Chorvátov, Čechov, Srbov, ktorých zaujali jeho diela.

Generácia Slávie

Ján Kollár podporoval ideu **slovenskej vzájomnosti**, teda rozvíjania a upevňovania **vzťahov medzi všetkými Slovanmi**. Vzdelanci si uvedomovali, že slovenské jazyky sú do istej miery príbuzné, a preto sa považovali za členov **jedného, slovenského národa**. Aj charakter Slovanov považovali za odlišný od všeobecnej povahy Nemcov či Francúzov. Boli presvedčení, že Slovania sú v histórii ľudstva mladým národom, ktorý na

II. MODERNÝ SLOVENSKÝ NÁROD

Praha okolo roku 1820.

Veľké, najmä univerzitné mestá sa stávali prirodzenými centrami slovanských vzdelancov. Okrem Budína, Pešti, či hlavného mesta monarchie – Viedne, bola kultúrnym strediskom aj Praha. S Čechmi spájali slovenských národovcov podobné obavy – kým Slováci čelili maďarizácii, Česi vzrastajúcej germanizácii.

svoje poslanie v dejinách ešte len čaká. O potrebe slovanskej jednoty napísal Kollár viacero diel. Najviac ho preslávili básnická skladba **Slávy dcera** a spis **O literárnej vzájomnosti medzi kmeňmi a nárečiami slovanskými**.

Inou významnou osobnosťou druhej generácie slovenských národovcov bol **Pavol Jozef Šafárik**. Na rozdiel od Jána Kollára, ktorý bol predovšetkým básnikom a ideológom slovanskeho hnutia, bol Šafárik dôsledným **vedcom**. Zaoberal sa archeológiou a dejinami, literatúrou a kultúrou Slovanov.

Pavol Jozef Šafárik a Ján Kollár sú dodnes súčasťou nielen slovenských a českých dejín, ale vďaka ich dielam, ktoré ovplyvnili aj formovanie iných slovanských národov, aj dejín Chorvátov, Srbov a iných Slovanov.

Myšlienky o veľkej slovanskej jednote sa rýchlo šírili. Podporovala ich aj skutočnosť, že **Slovania tvorili väčšinu obyvateľov Uhorska**. Predstavitelov maďarského národného hnutia však slovanské zjednocujúce plány znepokojovali. Predpokladali totiž, že po jazykovej a kultúrnej spolupráci zatúžia Slovania aj po politických väzbách, pokúsia sa oddeliť od krajiny a vytvorí vlastný štát. Preto aj rakúska tajná polícia sledovala a znemožňovala činnosť slovanských spolkov. Najväčším strašiakom pre Viedeň i Pešť bola predstava, že Slovania v habsburskej ríši sa spoja s Ruskom. Ideu slovanskej vzájomnosti považovali za nebezpečnú pre celistosť monarchie a jej **stúpcov začali prenasledovať**.

Reč prameňov:

Spis evanjelického farára Juraja Rohoňa hovorí o početnosti Slovanov v Európe (1832, úryvok):

- „Odhaduješ silu slovanskeho národa? Myslím, že je najpočetnejší zo všetkých v Európe žijúcich národov. Čitateľ, len sa pozri na mapu Európy a skúmaj, aby si nemyslel, že ti hovorím nepravdivé veci! Lebo ktože sú Česi, Moravania, Lužičania, Slezania, kto sú Chorváti, Bosniaci a národ Bulharov? Ktože je Slavónek, kto Dalmatinec, aj Srb, Istran a Rus? Čo bude Poliak? Všetci tí majú ten istý pôvod.“

Ján Kollár (1793 Mošovce – 1852 Viedeň). Ako evanjelický farár v Pešti spolupracoval s bernolákovcami, ktorých sa usiloval získať pre myšlienku československej jednoty. Udržiaval kontakty s rôznymi osobnosťami slovanskeho sveta. Počas svojich ciest po území obývanom Slovanmi si všimol zvláštnosti krajiny i povahu obyvateľov. Povahu Slovanov idealizoval. Tvrdil, že slovanský národ je srdečný, pokojamilovný a spevavý, schopný obetovať sa pre ideály. Za typické slovanské vlastnosti považoval pracovitosť, štedrosť, pohostinnosť a veselosť. S takýmito názormi sa stotožňovali mnohí Slovania. Kollár bol horlivým zástancom používania slovakizovanej češtiny, a neskôr nekompromisne odmietal úsilie štúrovcov vytvoriť nový spisovný jazyk.

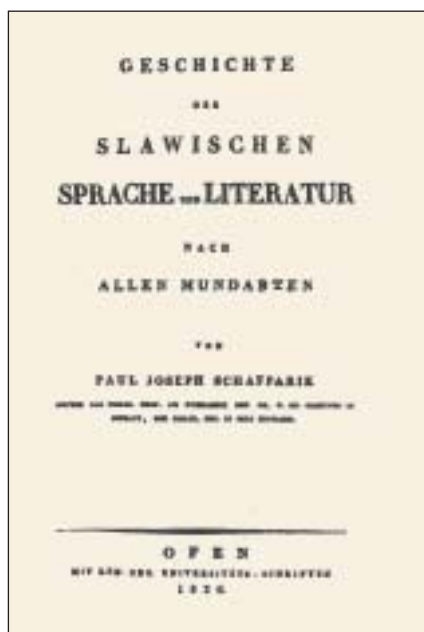

Takýto dopravný prostriedok používal Ján Kollár ako študent univerzity v Nemecku.

Dešifrujeme pramene:

- ❖ Prečítajte si nasledujúcu ukážku a vyvodte, na aký fakt poukazuje.

II. MODERNÝ SLOVENSKÝ NÁROD

Pavol Jozef Šafárik – Dejiny slovenskej reči a literatúry

Pavol Jozef Šafárik (1795 Kobeliarovo – 1861 Praha). Medzi výrazné osobnosti slovanského i slovenského národného života sa svojou vedeckou činnosťou zapísal Pavol Jozef Šafárik. Narodil sa v slovenskej dedine Kobeliarovo, ale veľkú časť života prežil v Srbsku a v Čechách. Bol riaditeľom srbského gymnázia v Novom Sade a stal sa jedným zo zakladajúcich členov významnej národnej inštitúcie Srbov – Maticy srbskej. V Prahe pracoval ako redaktor českých časopisov, bol vymenovaný za riaditeľa Univerzitnej knižnice a pôsobil aj ako univerzitný profesor. V roku 1826 vydal dielo o kultúre a literatúre slovanských národov – Dejiny slovenskej reči a literatúry. V rokoch 1837 – 1842 vyšli jeho významné historické diela Slované starožitnosti a Slovanový národopis. Šafárik bol spolu s J. Kollárom zástancom československého jazykového a literárneho spojenia.

Ján Hollý, najvýznamnejší bernolákovský básnik (1785 Borský Mikuláš – Dobrá Voda 1849). Hollého život neplynul vo veľkých centrách, ale naopak, v tichosti a pokoji madunickej fary, kde pôsobil ako katolícky kňaz. Za obľúbené miesto pre tvorivú prácu považoval hájnik Mlieč. V ňom, sediac pod košatým dubom, písal básne a eposy, ktoré boli už vo svojej dobe pokladané za umelecké skvosty. Očarila ho história Veľkej Moravy, ktorú pokladal za najvýznamnejšie obdobie dejín Slovákov. Tejto téme sa venoval v niekoľkých básnických dielach (Svatopluk, Cirillo-Methodiada). Bol tiež prekladateľom – do bernolákovskej slovenčiny preložil poéziu veľkých antických autorov (napr. Homéra, Vergília a iných). Jeho umelecké dielo oceňovali tak prívrženci bernolákovskej slovenčiny, ako aj biblickej češtiny. Veľký vplyv mal i na generáciu štúrovcov. Na sklonku života postihlo Hollého nešťastie. Faru v Maduniciach zachvátil ničivý požiar, pri ktorom básnik oslepol. Zvyšok života strávil u svojho priateľa, kňaza na Dobrej Vode.

Kollárov rukopis znelky zo Slávy dcery

Dešifrujeme prameň:

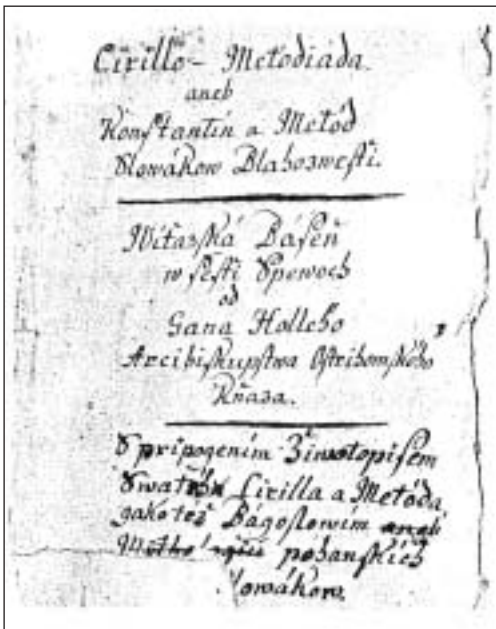
❖ Na základe rozboru prameňa opište návod Jána Kollára na šírenie myšlienky slovenskej vzájomnosti.

Reč prameňov:

Vo svojom diele O literárnej vzájomnosti medzi kmeňmi a nárečiami slovanskými odkazoval Ján Kollár Slovanom, aby sa učili slovenské jazyky, študovali slovenskú literatúru, dejiny a kultúru, a aby všetkých Slovanov vnímali ako súčasť vlastného národa (preložené, krátené):

- „V našich časoch nestačí byť dobrým Rusom, horlivým Poliakom, dokonalým Srbom, vysokoučeným Čechom. Tieto jednostranné detské roky slovanských národov už zmizli, duch dnešného slovanstva nám ukladá druhú, vyššiu povinnosť, a to dívať sa na všetkých Slovanov ako na bratov jednej veľkej rodiny a tvoriť vzájomnú všeslovenskú literatúru podľa zásady: Slovan som, nič slovanské nie je mi cudzie. Nie ten, kto je medzi Slovanmi prvý, najväčší, najsilnejší, ale ten, kto si život a samostatnosť aj menších a slabších najviac ctí a váži, len ten si zaslúži v našich časoch chválu a uznanie a krásne meno: Slovan.“

II. MODERNÝ SLOVENSKÝ NÁROD

Rukopis a titulný list Hollého eposu Cirillo-Metodiada

Otázky a úlohy. Premýšľajte.

1. Vymenujte slovanské národy, ktoré žili v habsburskej monarchii v 19. storočí. Akému národnostnému tlaku boli vystavované?
2. Uvedte centrá 2. fázy slovenského národného hnutia. Pomenujte významných učencov.
3. Zamyslite sa nad tým, ako zareagovalo slovenské národné hnutie na vzrastajúcu maďarizáciu v 20-tych rokoch.
4. Vyjadrite podstatu myšlienky slovanskej vzájomnosti. Zamyslite sa, prečo prekážala maďarským politikom.
5. Vysvetlite pojem Slávia. Poznate organizácie, ktoré dnes vo svojich názvoch používajú slovo Sláva, Slávia či Slovan? V koreni ktorého názvu slovenského mesta je sláva?
6. Porozmýšľajte, prečo bol prvý spoločný almanach katolíckych bernolákovcov a evanjelických vzdelancov nazvaný Zora.
7. Vymenujte osobnosti presadzujúce myšlienku slovanskej vzájomnosti a opíšte ich spoločenský prínos.

MINIPROJEKT

Pokúste sa vysvetliť všeslovanské myšlienky na základe medzipredmetových vzťahov (slovenčina – dejepis). Pripravte si projekt o diele J. Kollára *Slávy dcera*.

Moje kľúčové slová:

slovanská vzájomnosť
československý kmeň
almanach Zora
Slávia

Viete, že:

☛ slovenský vzdelanec Ján Herkel sa pokúsil vytvoriť spoločný jazyk pre všetkých Slovanov? Vypracoval „všeslovanskú“ gramatiku a v roku 1826 vydal po latinsky písaný spis *Základy všeobecného slovanského jazyka*.

☛ pôvod mena Slovan, Sláv, odvodzovali národovci od významu sláva alebo aj slovo?

☛ napriek populárnej myšlienke o jednote všetkých Slovanov skutočnosť často nezodpovedala ideálnym predstavám vzdelancov? Tradične silné politické nezhody pretrvávali napríklad medzi Rusmi a Poliakmi. Po potlačení povstania proti ruskej nadvláde v Poľsku v roku 1831 ruský cár Mikuláš I. nastolil prísne pomery. Poľsko vyhlásil za neoddeliteľnú súčasť Ruska, Poliakom bola vnucovaná pravoslávna viera a ruština ako úradný jazyk.

Slovníček:

almanach – ročenka, zborník literárnych prác
germanizácia – násilné ponemčovanie národov a národností
ideológ – tvorca alebo hlásateľ konkrétnych myšlienok, teórií, svetonázoru
maďarizácia – násilné pomaďarčovanie etník, žijúcich v Uhorsku. Prejavovala sa najmä zavádzaním maďarského jazyka do úradov a škôl. Vrcholila v druhej polovici 19. storočia.

Prečítajte si:

KOLLÁR, Ján: Pamäti z mladších rokov života. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1997.

HUDEK, Adam: Slováci a Maďari očami cudzincov. Národy Uhorska a zahraniční cestovatelia v rokoch 1000-1848. In *História. Revue o dejinách spoločnosti*, 7, 2007, č. 6, s. 33 – 35.

ŠOLTĚS, Peter: Odsúdení na mrzutú prácu a zlú stravu. Obraz Rusínov v uhorskej vlastivede prvej polovice 19. storočia. In *História. Revue o dejinách spoločnosti*, 8, 2008, č. 3, s. 19 – 21.

<http://zlatyfond.sme.sk/autor/68/Jan-Kollar>

II. MODERNÝ SLOVENSKÝ NÁROD

4. ŠTÚROVSKÁ GENERÁCIA

„Dávni predkovia verili, že človeku, keď sa narodí, vychádza na nebi hviezda, a keď umiera, tak mu zhasína – to tiež môžeme povedať aj o národoch.“

(Ľudovít Štúr)

Zopakujme si:

- ♦ Vymenujte a opište etapy vývoja moderného slovenského národa, s ktorými ste sa už oboznámili.
- ♦ Určte, kto a kedy prvýkrát kodifikoval spisovnú slovenčinu.

1843

– dohoda o vytvorení nového spisovného jazyka na fare J. M. Hurbana v Hlbokom

1844

– vznik Tatrina v Liptovskom Sv. Mikuláši

1845 – 1848

– vydávanie Slovenských národných novín a Orla tatranského

1847

– Ľudovít Štúr sa stal poslancom uhorského snemu

Študenti evanjelického lýcea

Od tridsiatych rokov 19. storočia sa ohniskom slovenského národného hnutia stávalo **evanjelické lýceum v Bratislave**. Mladí študenti z rôznych slovenských oblastí si vytvárali krúžky, v rámci ktorých študovali slovenské dejiny a jazyky, podporovali literárnu tvorbu v materinskom jazyku a nadväzovali spoluprácu s inými Slovanmi. Spomedzi nich natoľko vynikal **Ľudovít Štúr**, že jeho stúpencov označujeme ako **štúrovci**. Bol výborným študentom a neskôr obľúbeným učiteľom svojich, len o málo mladších žiakov.

V tomto období **zosilnela** v Uhorsku **maďarizácia**. Na čelo maďarského národného hnutia sa dostal **Lajos Kossuth** (Lajoš Košút), ktorý bol horlivým zástancom princípu jedna reč – jeden národ. Výučba maďarského jazyka sa systematicky zavádzala aj do škôl. Slovenskí národovci sa na postupujúcu maďarizáciu sťažovali u panovníka, ale bez väčších úspechov. Navyše, maďarská vrchnosť nedovolila **Štúrovi** ďalej **prednášať** na lýceu. Proti tomuto rozhodnutiu sa postavili jeho žiaci, a preto niekoľko z nich v priebehu školského roka na protest odišlo z bratislavského lýcea. Väčšina potom dokončila štúdium na evanjelickom lýceu v Levoči. Ich verejný odchod z Bratislavy na jar 1844 sprevádzalo spievanie piesne **Nad Tatrou sa blýska**, slová ktorej napísal Štúrov žiak, **Janko Matúška**.

Slovenské národné noviny vychádzali dvakrát týždenne. Raz za dva týždne vychádzala ich samostatná literárna príloha – Orol tatranský, v ktorej štúrovci uverejňovali prvé umelecké diela v novej slovenčine. Na stránkach Orla tatranského publikovali poetické a prozaické diela napríklad Janko Kráľ, Ján Kalinčiak, Andrej Sládkovič, Samo Bohdan Hroboň a ďalší.

Slovenskí národovci verili, že v budúcnosti nastane doba, keď Slovania budú stáť v centre svetových dejín. Jozef Miloslav Hurban preto tvrdil, že je dôležité začať sa na túto budúcnosť pripravovať. Jednu z možností videl v novom spôsobe myslenia: Slovan sa má učiť myslieť nielen rozumom, ale aj srdcom. Písal o tom v roku 1847 v prvom čísle svojho časopisu Slovenské pohľady na vedy, umenia a literatúru. Slovenské pohľady vychádzajú (s prestávkou) dodnes a sú najstarším slovenským časopisom.

Prešporok, Pozsony, Pressburg, Posonium sú staré názvy Bratislavy. V 19. storočí bola významným uhorským mestom, pôsobili tu umelci, literáti i vedci.

II. MODERNÝ SLOVENSKÝ NÁROD

Od bernolákovskej slovenčiny a biblickej češtiny k novej slovenčine

V období, keď maďarčina získavala v uhorskom priestore čoraz dominantnejšie postavenie, pracoval Ľudovít Štúr na spoločnom jazyku pre všetkých Slovákov. Pochopil, že bernolákovská slovenčina a biblická čeština k sebe cestu nenájdu. Podľa jeho názoru zjednotiť Slovákov mohol iba živý, bežnej reči prístupný jazyk. V lete **1843** sa so svojimi priateľmi a spolupracovníkmi **Jozefom Miloslavom Hurbanom** a **Michalom Miloslavom Hodžom** dohodol, že vytvoria takú spisovnú slovenčinu, ktorá sa najviac približuje reči ľudu. Za základ novej gramatiky postavili **stredoslovenské nárečia**, ktoré považovali za najrozšírenejšie i najpôvodnejšie. V roku **1845** vydal **Ľudovít Štúr** dielo, ktorým vysvetľoval potrebu nového jazyka **Nárečie slovenské alebo potreba písania v tomto nárečí** a vypracoval gramatické pravidlá slovenčiny – **Náuka reči slovenskej**.

Osvetová činnosť a začiatky politických aktivít Slovákov

V roku **1844** založili štúrovci celonárodnú kultúrnu organizáciu – **spolok Tatrín**, ktorý slúžil na podporu vzdelanosti a šírenia novej slovenčiny. O rok neskôr, v lete **1845**, dostal Štúr povolenie vydávať **Slovenské národné noviny**. Vďaka nim dostalo uplatnenie novej slovenčiny širší priestor, a keď bol v roku **1847** Ľudovít Štúr zvolený za **poslanca do uhorského snemu**, slúžili aj na sprostredkovanie politického programu Slovákov.

Prostredníctvom novín, ale aj praktickou prácou medzi ľuďmi, pomáhali štúrovci zvyšovať vzdelanostnú úroveň národa. Zakladali **nedeľné školy, kultúrne i hospodárske spolky** a brojili proti alkoholizmu vytváraním **spolkov miernosti**. Neúnavným iniciátorom nových zmien bol spisovateľ, publicista a evanjelický farár v Hlbokom, **Jozef Miloslav Hurban**.

K aktívnej práci štúrovcov sa pridávali **berňolákovci**. Stali sa členmi Tatrína a **súhlasili s používaním štúrovskej slovenčiny**. Slováci však používali súčasne tri literárne jazyky: bernolákovskú slovenčinu, štúrovskú slovenčinu a češtinu. Bolo nutné nájsť kompromis. V rokoch **1851 – 1852** slovenskí národovci dopracovali gramatické pravidlá a kodifikovali spisovný jazyk. Hlavnú zásluhu na **reforme slovenského jazyka** mal pôvodne bernolákovec **Martin Hattala**. Hattalova reforma **zmenila** Štúrom zavedený **fonetický pravopis na etymologický (s používaním ypsilonu a pod.)**. Táto forma slovenčiny sa s neskoršími úpravami používa dodnes.

Procesia národnosti pod Devínskym hradom, polovica 19. storočia. Štúrovci radi navštevovali zrúcaniny hradov a miesta spojené s národnou históriou. Špeciálne Devín spájali s dejinami Slovákov a Veľkomoravskou ríšou z 9. storočia. Toto miesto si vybrali aj pre usporiadanie jednej výnimočnej, tajnej akcie. V apríli 1836 sa šestnásť vybraných Štúrových priateľov zišlo na Devíne, kde sa slávnostne zaviazali, že všetky svoje sily venujú práci pre národ. Na tomto podujatí Štúr navrhol, aby si každý z účastníkov zvolil meno, ktoré bude ako krst symbolizovať začiatok ich nového, slovanského života. Jozef Hurban prijal meno Miloslav, Štúr meno Velislav. Napriek tajným prípravám sa výlet predsa len nepodarilo ukryť pred očami verejnosti. V maďarských novinách sa v tejto súvislosti písalo, že štúrovci na Devíne vykonávali pohanský rituál. Vraj z dlhého spánku zobudili panovníka Veľkomoravskej ríše Svätopluka, našli jeho pozostatky a spálili ich. Potom tancovali okolo vatry, na ktorej sa pieklo prasa a spievali národnú pieseň. Celý obrad údajne zavŕšili spálením obrazov maďarských šľachticov. Takéto senzácie a výmysly však rozduchávali ďalšie národnostné vášne.

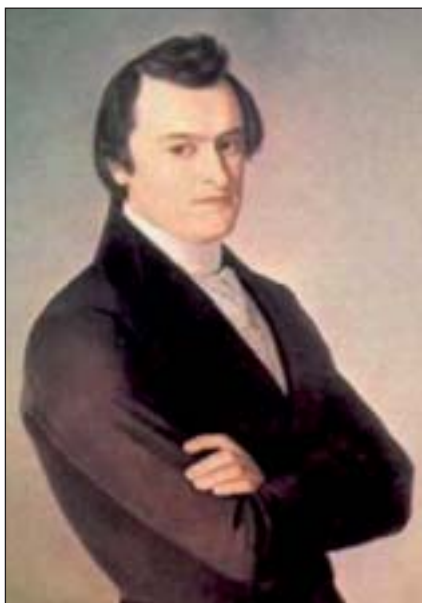

Ľudovít Štúr (1815 Uhrovec – 1856 Modra), dagerotypia (dobová fotografia)

Bratislavské evanjelické lýceum, odkiaľ protestne odišlo 22 Štúrových žiakov

II. MODERNÝ SLOVENSKÝ NÁROD

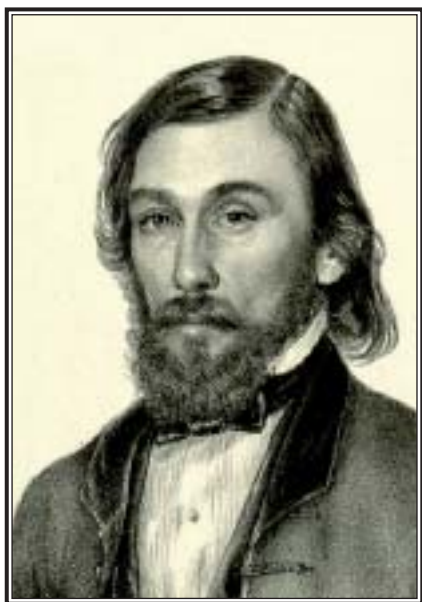

Michal Miloslav Hodža (1811 Rakša – 1870 Tešín, Poľsko).

Hodžovu podobizeň namaloval v roku 1846 slovenský maliar Jozef Božetech Klemens.

Keď sa v lete 1843 Štúr, Hurban a Hodža rozhodli pre nový spisovný jazyk, navštívili na Dobrej Vode Jána Hollého, aby ho so svojím zámerom oboznámili. Dúfali, že súhlas najvýznamnejšieho bernolákovského básnika bude predzvesťou širšieho prijatia novej slovenčiny vo verejnosti.

Jozef Miloslav Hurban (1817 Beckov – 1888 Hlboké)

Reč prameňov: O slovenčine

Ludovít Štúr v Nárečí slovenskom odôvodňoval nutnosť opustiť biblickú češtinu a písať novou slovenčinou:

- „...My Slováci sme kmeň a ako kmeň máme vlastné nárečie [reč], ktoré je od českého odchodné a rozdielne... Čeština bola nám len na pomoci a my sme na ňu, keď sme nič svojského nemali, len utisnutí boli, preto ale ona, že je nárečie druhé, život náš nepresiakla. ...Mocne a všeobecne na ľud náš môže sa dorážať len jeho vlastným nárečím, ono je kľúč k jeho srdcu a myslí, lebo on len v ňom žije duchovne.“

Naopak, Ján Kollár vytrvalo obhajoval myšlienku československej jazykovej jednoty. Protest proti novému jazyku uverejnil v spise Hlasy o potrebe jednoty spisovného jazyka pre Čechov, Moravanov a Slovákov. Bola to ostrá kritika štúrovskej slovenčiny, v ktorej nový jazyk nazýval trpačinou, bačovčinou (krátené, preložené):

- „Slováci používajú už od starodávna české preklady Písem svätých. Samotný rozdiel medzi českým a slovenským nárečím nie je taký veľký a podstatný. Česká literatúra stojí teraz už na značnom stupni dokonalosti. Slovák tu teda príde už takpovediac do hotového a nebude nútený si ešte len prvú najťažšiu cestu kliesniť. Spisovateľ terajších bratislavských novín [Slovenské národné noviny] vydáva svoje a jeho nasledovníkov nárečie chvastavo za pravú slovenčinu: proti čomu my ostatní rodení Slováci verejne protestujeme, vyhlasujúc to za lož a nepravdu. Už názov tých novín „Slovenskje novini“ nie je slovenský, lebo ktože v Slovensku hovorí a píše „dobjeho, dobjemu...“ atď.? Toto môže byť reč jedného kútu a okolia: toto je asi Zvolenčina alebo Liptovčina, ale nie slovenčina, lebo celé Slovensko, menovite Prešporská, Nitrianska, Trenčianska, Turčianska, Spišská a iné stolice o tom nielen nič nevedia, ale takýto spôsob rozprávania sa im aj oškľiví.“

Štúrovska verzia slovenčiny sa definitívne presadila až po Kollárovej smrti, keď bola upravená Hattalovou reformou.

Dešifrujeme pramene:

- ❖ Preštudujte si obidva pramene a analyzujte ich.
- ❖ Zhodnoťte a porovnajte chápanie slovenčiny Štúrom a Kollárom. Akými argumentmi zdôvodňujú svoje tvrdenia?

II. MODERNÝ SLOVENSKÝ NÁROD

Sídlo uhorského snemu v Bratislave v prvej polovici 19. storočia

Otázky a úlohy. Premýšľajte.

1. Zistite, aká bola reakcia študentov na zákaz činnosti L. Štúra na evanjelickom lýceu v Bratislave.
2. Vymenujte politické a kultúrne aktivity štúrovcov.
3. Opíšte udalosti spojené s uzákonením spisovnej slovenčiny štúrovcami.
4. Charakterizujte reformu slovenčiny z rokov 1851 – 52 a uveďte, kto bol jej autorom.
5. Vytvorte tabuľku o Bernolákovskej a Štúrovej slovenčine. Porovnajte ich z hľadiska roku kodifikácie, nárečia a gramatických spisov.
6. Zaujmite postoj k Štúrovmu výroku: „Každý národ má svoj čas pod Božím slnkom, a lipa kvitne, až dub už dávno odkvitol.“ Pomôžte si symbolmi (lipa je symbolom slovanských, dub germánskych národov).
7. Vytvorte plagát o štúrovskej generácii.

MINIPROJEKT

Pripravte si so spolužiakmi dramatizáciu pamätnej schôdzky štúrovcov na hrade Devín. Môžete pritom využiť informácie z knihy Vladimíra Matulu Devín, milý Devín. Národná slávnosť štúrovcov na Devíne 1836. História a tradícia. Martin: Matica slovenská, 2008.

Moje kľúčové slová:

štúrovci
spisovná slovenčina
Štúr – Hurban – Hodža
evanjelické lýceum

Viete, že:

- ☛ prvým dielom, ktoré vyšlo v štúrovskej slovenčine, bol almanach Nitra? Vydal ho Jozef Miloslav Hurban v roku 1844.
- ☛ štúrovci boli presvedčení, že Slovensko je kolískou všetkých slovanských národov, a preto aj slovenčina je najzachovalejším a najčistejším slovanským jazykom? Podobný názor zdieľali tiež bernolákovci.
- ☛ text piesne a dnešnej hymny Nad Tatrou sa blýska zložil Janko Matúška na nápev slovenskej ľudovej piesne Kopala studienku?

Slovníček:

lýceum – vyšší typ všeobecnej strednej školy, pripravujúcej na univerzitné štúdium (gymnázium)

uhorský snem – najvyšší zákonodarný orgán (parlament) v Uhorsku. Volebné právo však mali iba muži, ktorí spĺňali predpísané náležitosti (boli šľachticmi, dostatočne vzdelaní a pod.). Ludovít Štúr nebol šľachticom, ani zemanom, ale mohol sa uchádzať o funkciu poslanca ako mešťan.

Prečítajte si:

ZÚBEK, Ludo: Jar Adely Ostrolúckej. Bratislava: Mladé leta, 2004.

KAČÍREK, Luboš: „My chytili sme sa do služby ducha, a preto musíme prejsť cestu života trnistú“. In Historická revue, 18, 2007, č. 3, s. 6 – 7.

ŠKVARNA, Dušan. Začiatky moderných slovenských symbolov. K vytváraniu národnej identity od konca 18. do polovice 19. storočia. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2004.

Téma: Štúrovci – v službách národa. In Historická revue, 18, 2007, č. 3, s. 6 – 24.

Téma: Ludovít Štúr a jeho rok. In História. Revue o dejinách spoločnosti, 6, 2006, č. 3, s. 17 – 33.

5. SLOVÁCI A REVOLUČNÝ ROK 1848/49

Zopakujme si:

- ♦ Spomeňte si na vojenské udalosti z obdobia raného novoveku, ktoré zmenili politické usporiadanie Uhorska.
- ♦ Ako to zasiahlo Bratislavu?
- ♦ Porozmýšľajte, v ktorej bitke a proti komu bojovala na začiatku 19. storočia ruská armáda spoločne s rakúskou na území habsburskej ríše.

- 1848** – vypukli revolúcie v celej Európe
- 13. marec** – revolúcia vo Viedni
- 15. marec** – revolúcia v Pešti

Snemovanie a revolúcia

Bratislava, ktorá bola od čias tureckého ohrozenia sídlom uhorského snemu, na jeseň **1847** ožila. Začalo sa totiž ďalšie snemové obdobie – do mesta prichádzali politici, poslanci, ich pomocníci, študenti i rôzni zvedavci, aby sa dozvedeli o dôležitých politických zvestiach. Jedným z nich bol **Ľudovít Štúr**, ktorý sa ako **poslanec** za mesto Zvolen zasadzoval za demokratické i národné práva v Uhorsku, najmä za oslobodenie poddaných a výučbu v materinskom jazyku v ľudových školách.

Kým sa na sneme v Bratislave viedli spory o malých demokratizačných zmenách, v **Paríži** vo **februári 1848** vypukla **revolúcia** za rozšírenie slobôd a občianskych práv. Revolučná vlna v krátkom čase zachvátila takmer celú Európu. **V marci povstala Viedeň i Pešť**. Revolucionári žiadali **odstránenie poddanstva, občianske práva** a v Uhorsku aj politickú samostatnosť a **národné práva pre Maďarov**. Uhorský snem prijal **zákon o rovnosti obyvateľov pred zákonom a o zrušení poddanstva**. Zrušenie poddanstva sa však nevzťahovalo na všetkých roľníkov.

Knieža Metternich na úteku z Viedne pred revolúciou. Dobová karikatúra.

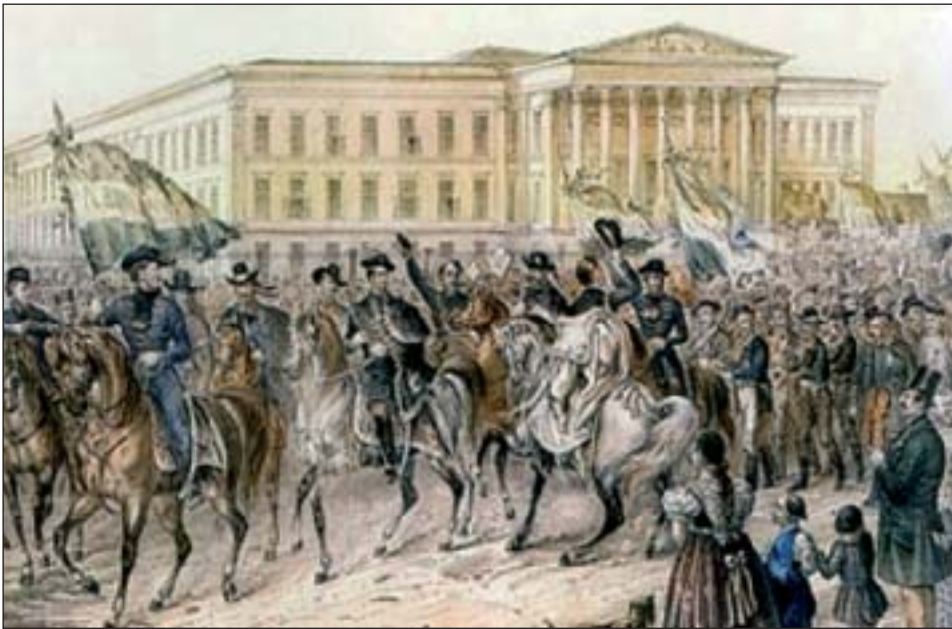
Dešifrujeme pramene:

- ♦ Analyzujte dobovú karikatúru: Kto to bol Metternich?
- ♦ Aké symboly použil autor? Prečo Metternich uteká?
- ♦ Aký je postoj autora k Metternichovi?

Revolúcia vo Viedni 1848

II. MODERNÝ SLOVENSKÝ NÁROD

Revolúcia v Pešti 1848

Získať nezávislosť Uhorska sa maďarským politikom nakrátko podarilo. Počas revolúcie vládla v Uhorsku prvá konštitučná vláda, ktorej predsedom bol gróf Lajos Batthyány (hore). Vodca maďarskej revolúcie, Lajos Kossuth sa stal ministrom financií (v strede). Po porážke revolúcie sa niektorí z jej aktérov zachránili útekem do emigrácie, ďalší boli väznení a mnohí popravení. Medzi nimi aj Lajos Batthyány.

Reč prameňov:

21. decembra 1847, ešte pred vypuknutím revolúcie, žiadal Štúr na uhorskom sneme zrušenie poddanstva:

- „Naostatok aj svätá vec človečenstva nás k tomu vyzýva, aby sme zásadu oslobodenia ľudu raz už vyslovili... Podľa môjho náhľadu stojíme na hraničnej čiare dvoch vekov a síce jedného zapadajúceho, v ktorom sa práva len jednotlivým osobám a kastám dávali, druhého svitajúceho, v ktorom sa ony každému zaslúženému, v opravdivom zmysle vzatému človekovi povolia a nasúdia. Buďme teda na tom, aby sme za tým neostali, čo už inde svitá a čo je požiadavkou nášho storočia.“

Rušné časy

Štúrovci pochopili, že nadišla príležitosť verejne vystúpiť s požiadavkami pre Slovákov. Zvolali zhromaždenie do **Liptovského Sv. Mikuláša**, kde **11. mája 1848** vyhlásili **Žiadosti slovenského národa**. V tomto prvom politickom programe Slovákov, ktorý sformulovali Štúr, Hurban a Hodža, sa okrem demokratických reforiem požadovalo **zrovnoprávnenie všetkých národov v Uhorsku** a v slovenských stolicách **slovenčina ako úradný jazyk a vlastný snem**.

Žiadosti poslali slovenskí predstavitelia uhorskej vláde, ktorá však **vyhlásila výnimočný stav** v slovenských stolicách a vydala **zatykač na Štúra, Hurbana a Hodžu**. Vďaka pomoci ochotných priateľov sa im podarilo utiecť do Prahy. České územie totiž nespadálo pod uhorskú, ale pod rakúsku štátnu správu. Tam sa v júni 1848 zúčastnili veľkého zhromaždenia Slovanov – **Slovanského zjazdu**. Spoluorganizátorom Slovanského zjazdu bol Ľudovít Štúr, ktorý dúfal, že sa Slovania dohodnú na spoločnom postupe za národné práva. Na zjazde sa zišlo vyše tristo osobností, medzi ktorými nechýbali zástupcovia Chorvátov, Srbov, Rusínov, či Poliakov. Rokovanie však prerušilo vypuknutie revolúcie v Prahe a zásahy rakúskych vojsk. Štúr s Hurbanom a Hodžom sa presunuli do Viedne.

Situácia v uhorskej časti monarchie bola naďalej vyhrotená. Panovník odmietol uznať nezávislosť Uhorska a zakročil silou. Proti maďarskej revolúcii sa **na stranu Viedne** pridali aj Slováci, ktorí s podporou Čechov, Chorvátov a Srbov vytvorili **dobrovoľnícke vojsko**. V **septembri 1848** bola vo

Dešifrujeme pramene:

- ❖ Prečítajte si prameň a pokúste sa vysvetliť slová L. Štúra na uhorskom sneme – „vek zapadajúci a vek svitajúci“.

František Jozef I. nastúpil na trón v decembri 1848.

II. MODERNÝ SLOVENSKÝ NÁROD

Slovenské ľudové zhromaždenie na jar 1848. Obraz namaľoval Peter Michal Bohúň, ktorý sa na vyhlásení Žiadostí v Liptovskom Sv. Mikuláši tiež zúčastnil. Spolu s Jozefom Božetechom Klemensom bol najvýznamnejším maliarom slovenského národného hnutia.

Žiadosti slovenského národa (úryvok)

- ...Následkom toho žiadame:
- II. Aby sa zriadil na základe rovnosti uhorských národov jeden všeobecný snem bratských národov, pod korunou uhorskou žijúcich, na ktorom bude každý národ ako národ zastúpený...
 - Mimo tohto žiadame:
 - III. Národné osobitné snemy, na ktorých sa povedú rady národné, a to síce ako národného tak všeobecne krajinského dobra sa týkajúce...
 - V. Žiadame, aby zákon ten hneď teraz tak premenený bol, žeby sa do obecného verejného rokovania reč materinská uviedla...
 - VI. Žiadame dokonalé zriadenie škôl národných...
 - VIII. Rovnosti národnej duchom vedení žiadame, aby sa všetko panovanie jedných národov a národností nad druhými národnosťami uhorskými z koreňa vyvrátilo...
 - IX. Žiadame, aby právo národného voliteľstva nebolo určované rádom a stavom, ale duchom a právom rovnosti...
 - X. Žiadame slobodu tlače bez zákona tlače, slobodu vydávania novín a časopisov bez kaucii, zakladanie tlačiarňí... Ďalej slobodu úplnú schádzania a spolčovania sa ku poradám verejným o veciach obecných...

Viedni založená **Slovenská národná rada (SNR)**. Bola **prvým nezávislým politickým orgánom** v dejinách Slovákov. Najvyššími politickými predstaviteľmi SNR boli **L. Štúr, J. M. Hurban a M. M. Hodža**. Slovenská národná rada vypovedala poslušnosť uhorskej vláde, vyhlásila **odtrhnutie Slovenska od Uhorska** a vyzvala Slovákov do boja za národné práva.

Výpravy slovenských dobrovoľníkov prebiehali od jesene 1848 do leta 1849. Počas vojenských udalostí nastúpil na trón nový panovník, len osemnásťročný **František Jozef I.** Slovenskí predstavitelia ho **v marci 1849** navštívili s **prosbopisom**, v ktorom žiadali, aby bolo slovenské územie **vyčlenené z Uhorska** a podliehalo rakúskej správe. Cisár odpovedal vyhýbavo.

Reč prameňov:

Zatykač na Štúra, Hurbana a Hodžu bol vyhotovený v trojjazyčnom prevedení – po maďarsky, po nemecky a po slovensky:

Osobný opis Hurbana, Hodzsu a Štúra.

Hurban

Vzrastu stredného, chudý.	Oči sivé.
Tváre podlhovastej, bledej.	Vlasy gaštanovej farby.
Nosa troška končitého.	Vek okolo 30 rokov.

Hodzsa

Vzrastu vysokého, chudého.	Oči čierne.
Tváre podlhovastej,	Vlasy celkom čierne.
žlto počernastej, ústa veľké.	Vek okolo 37 rokov.
Nosa trochu širokého.	

Štúr

Vzrastu vysokého, strunnatého.	Vlasy gaštanovej farby,
Tváre podlhovastej,	nosí bajúzy a bradu.
viac červenej.	Vek najviac 34 rokov.

Kto vyššie uvedených buričov lapí a prislúchajúcej vrchnosti odovzdá, dostane odplatu 100 zlatých v striebre.

Zatykač na Štúra, Hurbana a Hodžu

II. MODERNÝ SLOVENSKÝ NÁROD

Účastníci Slovanského zjazdu v Prahe. Celkom vľavo stojí Ľudovít Štúr.

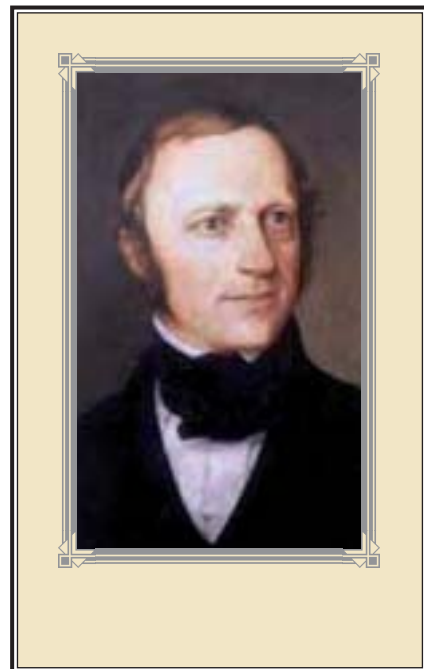
Koniec revolúcie

Keď sa maďarskú revolúciu rakúskej armáde nedarilo poraziť, požiadal František Jozef I. o vojenskú pomoc ruského cára. Spojené ruské a rakúske vojská **porazili maďarských revolucionárov v auguste 1849** v bitke pri meste **Világos** (Világoš).

Po revolúcii nastolil panovník v monarchii prísny policajný režim. V takomto politickom ovzduší nebola nijaká nádej na splnenie národných požiadaviek Slovákov. Ich pozícia sa s výnimkou drobných jazykových práv, ktoré im boli udelené, nijako nezmenila.

Slovenskí dobrovoľníci boli zle vyzbrojení a nemali nijaké vojenské skúsenosti. Prešli takmer celé Slovensko. Najväčšie bitky sa odohrali na Myjave, v okolí Starej Turej. Obraz P. M. Bohúňa *Výcvik slovenských dobrovoľníkov v roku 1849*.

Predsedom Slovanského zjazdu bol významný predstaviteľ českého národného hnutia, **František Palacký** (1798 Hodslavice – 1876 Praha).

Lajos Kossuth (1802 Monok, Maďarsko – 1894 Turín, Taliansko). Maďarský politik a novinár, aktívne sa zapájal do maďarského národného hnutia. Jeho cieľom bolo vytvorenie silného, od Rakúska nezávislého Uhorska. Bol poslancom uhorského snemu a vodcom maďarskej revolúcie v rokoch 1848 – 1849. S Ľudovítom Štúrom ho spájali názory na demokratizačné reformy v monarchii, ale rozchádzali sa v otázke národnostných práv. Kossuth bol radikálnym zástancom pomadžarčovania Uhorska. Po porážke revolúcie musel z krajiny odísť a do konca svojho života žil v emigrácii.

II. MODERNÝ SLOVENSKÝ NÁROD

Boje maďarských a ruských oddielov v roku 1849

Vlajka slovenských dobrovoľníkov v roku 1848

Dobrovoľnícke vojská prešli počas septembrovej, zimnej a letnej výpravy (od jesene 1848 do leta 1849) takmer celé Slovensko. Od decembra tvorili samostatné stotiny v cisárskom vojsku, ktoré bojovalo proti maďarským revolucionárom.

Otázky a úlohy. Premýšľajme.

1. Vymenujte politické a národné aktivity L. Štúra.
2. Uveďte spoločné požiadavky revolucionárov v habsburskej monarchii z roku 1848. Ktoré z nich sa splnili?
3. Pouvažujte, prečo prvú polovicu 19. storočia nazývame *jar národov*.
4. Vysvetlite, aký význam malo zrušenie poddanstva v roku 1848.
5. Opíšte udalosti z 11. mája 1848 v Liptovskom Sv. Mikuláši. Ako sa volal politický program Slovákov a aké boli jeho kľúčové body?
6. Povedzte, kto sa zúčastnil Slovanského zjazdu. Vysvetlite význam a účel tohto stretnutia.
7. Porozmýšľajte, aké zmeny mala priniesť revolúcia 1848/49 podľa Slovákov a aké podľa Maďarov.
8. Opíšte úlohu Slovákov pri potlačení maďarskej revolúcie. Ako a kým bola táto revolúcia potlačená?
9. Pouvažujte nad vzťahom L. Štúra a L. Kossutha. Čo ich spájalo a čo rozdeľovalo?
10. Vytvorte pojmovú mapu aktivít slovenských vzdelancov počas revolúcie 1848/49.

Viete, že:

☛ v Žiadostiach slovenského národa požadovali Slováci, aby bola oficiálne uznaná slovenská zástava? Mala byť dvojfarebná: červeno-biela.
☛ jedným z najúspešnejších rečníkov na Slovanskom zjazde bol Jozef Miloslav Hurban?

Slovníček:

prosbopis – prosba, písomná žiadosť

Prečítajte si:

KAČÍREK, Luboš: Pierko za klobúkom, šablíčka za pásom. Slováci v revolúcii 1848/49. In *Historická revue*, 20, 2009, č. 1, s. 72 – 77.

PETROVSKÝ, Karol: Ľudovít Štúr v uhorskom sneme. In *Historická revue*, 15, 2004, č. 1, s. 20 – 21.

HOZA, Róbert: Letná dobrovoľnícka výprava I., II. Boj za národné práva a nezávislosť Slovákov v Uhorsku v rokoch 1848-1849. In *Historická revue*, 16, 2005, č. 4 a 5 – 6, s. 23 – 25 a 30 – 31.

MINIPROJEKT

Pripravte si prezentáciu o slovenskom maliarovi P. M. Bohúňovi, prostredníctvom ktorej priblížite jeho umelecké dielo.

Moje kľúčové slová:

Žiadosti slovenského národa
Slovenská národná rada
Slovanský zjazd
dobrovoľnícke výpravy

II. MODERNÝ SLOVENSKÝ NÁROD

6. OD MEMORANDA K MATICI SLOVENSKEJ

1849 – 1859	– obdobie zvané neoabsolutizmus
1861	– Memorandum slovenského národa
1862 – 1869	– vznikli tri slovenské gymnáziá
1863	– vznik Matice slovenskej

Ticho po revolúcii

Maďarská revolúcia požadovala okrem maďarských národných práv aj občianske práva a slobody a mnohé demokratické reformy v spoločnosti. Po jej potlačení nastolila viedenská vláda režim omnoho neslobodnejší, ako bol pred revolúciou, preto ho označujeme ako obdobie **neoabsolutizmu** a centralizmu. Polícia sledovala všetkých, ktorí sa aktívne zapojili do revolúcie. Táto situácia trvala desať rokov, až kým moc centrálnej vlády nebola oslabená nepriaznivými zahraničnopolitickými i vnútornými pomermi. Otrásené postavenie vlády využili etniká v monarchii a opäť sa prihlásili o národné práva.

Memorandum slovenského národa

Angažovať sa začali aj slovenskí politickí predstavitelia, ktorí sa pokúšali uspieť vo voľbách do uhorského snemu. Keď sa tieto plány nevydarili, zvolali na 6. a 7. júna **1861** celonárodné zhromaždenie do **Turčianskeho Svätého Martina**, ktoré prijalo a schválilo slovenský **politický program – Memorandum slovenského národa**. Podobne ako v Žiadostiach slovenského národa z roku 1848, aj v tomto dokumente požadovali Slováci národné a politické práva. V Memorande sa navrhovalo vytvoriť pre územie Slovenska autonómiu – **tzv. Hornouhorské slovenské Okolie**, ktoré by nepodliehalo uhorskej štátnej správe. Opätovnou požiadavkou bolo zavedenie **slovenčiny** ako úradného jazyka v slovenských stoliciach, vlastný **snem** a slovenské školy. V Martine sa hovorilo aj o vytvorení najvyššej kultúrnej inštitúcie – Matice slovenskej. Memorandum doručili vybraní zástupcovia Slovákov uhorskému snemu a neskôr jeho upravené znenie predložili cisárovi Františkovi Jozefovi I.

Zopakujme si:

- ♦ Vymenujte požiadavky Slovákov v revolučnom období 1848/49.
- ♦ Spomeňte si na základné politické a národné práva, ktoré boli témou revolučných dní rokov 1848/49.

Predsedom Matice slovenskej sa stal katolícky biskup **Štefan Moyzes** (1797 Veselé – 1869 Žiar nad Hronom).

Podpredsedom bol evanjelický kňaz **Karol Kuzmány** (1806 Brezno – 1866 Turčianske Teplice).

Tisíce ľudí z rôznych kútov Slovenska sa zišli v Turčianskom Sv. Martine v roku 1861, aby vyjadrili podporu Memorandu slovenského národa.

Obal na Stanovy Matice slovenskej navrhol výtvarník Jozef Božetech Klemens a vyšila manželka Jána Francisciho.

Prvá budova Matice slovenskej v Martine

Tri slovenské gymnáziá a Matica slovenská

Hoci panovník nepovolil územnú autonómiu pre Slovensko, Slováci sa dočkali aspoň malých ústupkov. Vďaka nim mohli otvoriť **tri slovenské gymnáziá**. V rokoch 1862 – 1869 vznikli gymnáziá vo **Veľkej Revúcej**, v **Turčianskom Sv. Martine** a v **Kláštore pod Znievom**, ktorých vyučovacím jazykom bola slovenčina.

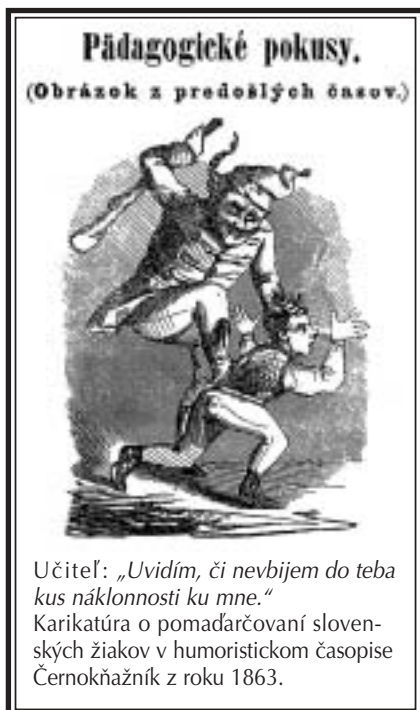
Od zhromaždenia v Turčianskom Sv. Martine prebiehali finančné zbierky na zriadenie Matice slovenskej. Keď sa podarilo vyzbierať dostatočnú sumu, 4. augusta **1863**, pri príležitosti osláv tisícročia príchodu Cyrila a Metoda na územie Veľkej Moravy, bola v Turčianskom Sv. Martine založená **Matica slovenská**. Jej činnosť sa zameriavala na rozvíjanie duchovného života Slovákov: podporovala kultúru, vzdelanosť a literatúru, umenie i vedu, vydávala knihy a učebnice. Stala sa základom neskorších inštitúcií – knižnice, múzea, archívu.

Činnosť troch slovenských gymnázií a Matice slovenskej prispela k oživeniu spolupráce a aktivít slovenských vzdelancov. Sľubne rozbehnutý kultúrny vývin bol zastavený v roku 1875, keď boli slovenské gymnáziá i Matica uhorskou vládou zrušené.

Reč prameňov:

Memorandum národa slovenského (ukážka)

- „Bez uznania osobitosti našej národnej, bez vyznačenia Okolia tohto, v ktorom osobnosť tá obsažená je, bez rovného práva rečiam a národnostiam v ich osobitných národopisných medziach, pre nás opravdivej rovnoprávnosti niet..“

Dešifrujeme pramene:

- ❖ Preštudujte si karikatúru o pomadarčovaní slovenských žiakov.
- ❖ Diskutujte o tom, aký je vzťah postáv na obrázku.
- ❖ Čo robia postavy?
- ❖ Na aký jav v uhorskej spoločnosti autor poukazuje? Zaujmite svoje stanovisko.

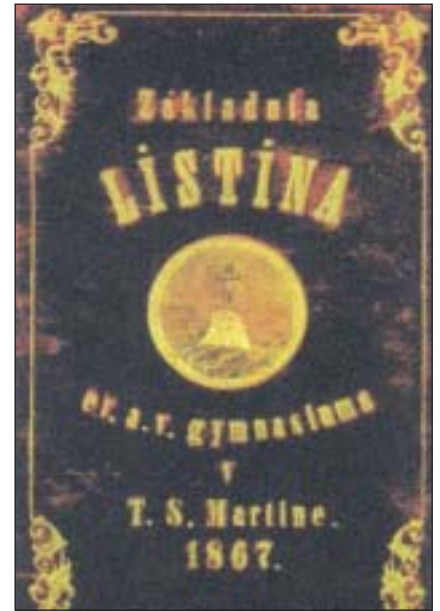
Reliéf memorandového zhromaždenia od akad. sochára J. Koniarka na budove evanjelickej fary na Memorandovom námestí v Martine.

II. MODERNÝ SLOVENSKÝ NÁROD

Prvé slovenské gymnázium vzniklo v roku 1862 v Revúcej.

Ozdobný obal zakladacej listiny gymnázia v Turčianskom Sv. Martine.

Heslo naše je: jedna, slobodná, konštitucionálna vlasť a v nej sloboda, rovnosť a bratstvo národov!“

Reč prameňov:

Na slovenských gymnáziách platil prísny školský poriadok (úryvok):

- Navštevovanie verejných miestností, ako hostincov, krčiem, kasína zapovedá sa.
- Hra v karty zakazuje sa prísne; rovne aj akékoľvek iné hry v peniaze.
- Fajčenie dohánu (tabaku) ... napospol prísne zabráňuje sa.
- Po uliciach hore-dolu chodenie v pozdných večerných hodinách – potom lenivé túlanie sa a bludárenie vôbec – schôdzky a zhony cieľom drahý čas zabíjajúcich alebo práve nedovolených zábav, trpieť sa nemôžu.
- V lete o 9., v zime o 8. každý doma buď!

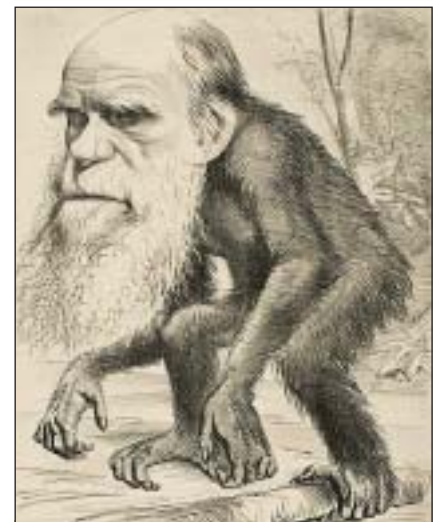
Reč prameňov:

Problematika školstva stála v pozornosti spoločnosti nielen pre jazyk, v akom sa vyučovalo, ale z viacerých dôvodov. Jedným z nich bola snaha o dopĺňanie výučby o najnovšie výsledky vedeckého bádania, ktoré sa výrazne rozmáhalo. Obdobie vrcholiaceho materializmu v druhej polovici 19. storočia prinieslo množstvo nových názorov, ktoré neboli vo verejnosti jednoznačne prijímané. Rozpaky, ale i pobúrenie vzbudila napríklad práca Charlesa Darwina o evolučnej teórii vzniku sveta. Protestoval proti nej i Jozef Miloslav Hurban v náboženskom časopise Cirkevné listy:

- „Keď ale niekto Darwinovi a jeho nástupcom veriť môže, ten v pravde veriť môže skôr Biblii Svätej, lebo táto nežiada toľko slepej viery, ako tamtí. Aby človek napríklad veriť mohol, že zo vsi slon, zo žaby kôň a z darwinského rečníka vreštiaca a kričiaca opica sa stala, v pravde ľahšie veriť môže, že Stvoriteľ neba i zeme stvoril i tu tieto tvory nezrozumné, i tu tohoto človeka nesmrteľnou dušou obdarovaného.“

Dešifrujeme pramene:

- ❖ Prečítajte si úryvok, ktorý opisuje školský poriadok na slovenských gymnáziách počas matičného obdobia.
- ❖ Porovnajte životný štýl slovenského študenta v 19. storočí so štýlom dnešnej mládeže.

Zahraničná dobová karikatúra zobrazuje Charlesa Darwina ako „potomka“ opice.

Dešifrujeme pramene:

- ❖ Analyzujte karikatúru Ch. Darwina: Aké symboly použil autor?
- ❖ Prečo je na nej zobrazený Darwin ako opica?
- ❖ Opíšte postoj J. M. Hurbana k Darwinovej teórii.

II. MODERNÝ SLOVENSKÝ NÁROD

Viete, že:

- ☛ už od 20-tych rokov 19. storočia vznikali v slovenských krajinách spolkové kultúrne inštitúcie, ktoré sa označovali ako Maticy? Prvá vznikla Matica srbská v roku 1826, neskôr svoju Maticu založili aj Chorváti a Česi.
- ☛ slovo *matica* pochádza zo srbštiny a znamená prameň, žriedlo, včelia kráľovná?
- ☛ na založenie Matice slovenskej prispel sumou 1000 zlatých aj cisár František Jozef I.?
- ☛ Slováci v priebehu dvoch rokov vyzbierali na Maticu slovenskú vyše 50 000 zlatých? Financovala sa z nich stavba budovy a činnosť Matice, zameraná na vydávanie kníh, zbieranie muzeálnych exponátov a pod.

Slovníček:

- autonómia** – forma nezávislosti, samostatné rozhodovanie a spravovanie vlastných záležitostí v rámci zachovania jednoty štátu
- centralizmus** – systém riadenia z jedného centra moci
- materializmus** – svetonázor, ktorý predpokladá hmotnú podstatu sveta (opak: idealizmus)
- memorandum** – pamätný spis

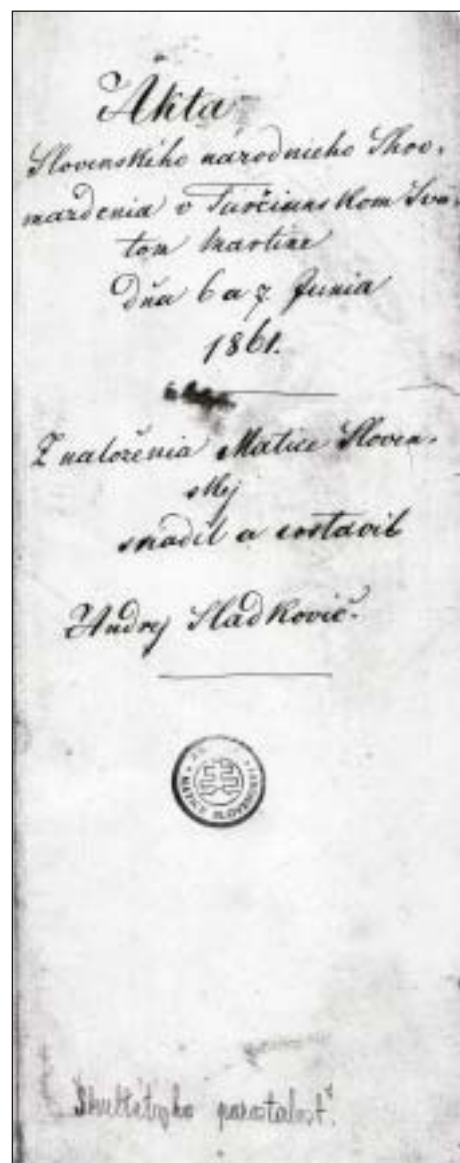
Prečítajte si:

ELIÁŠ, Michal: Z dejín matíc slovenských národov. Martin: Matica slovenská, 2010.
WINKLER, Tomáš – ELIÁŠ, Michal: Matica slovenská. Dejiny a prítomnosť. Martin: Matica slovenská, 2003.

Štefan Marko Daxner (1822 – 1892) spolupracoval už na tvorbe Žiadostí slovenského národa v roku 1848 a vypracoval aj politický program v roku 1861 – Memorandum slovenského národa.

Andrej Sládkovič na základe zachovaných dokumentov a vlastnej pamäti vypracoval obsahlu Zápisnicu a Denník Slovenského národného zhromaždenia.

Otázky a úlohy. Premýšľajme.

1. Vysvetlite pojem neoabsolutizmus.
2. Vymenujte memorandové požiadavky Slovákov. Ktorým požiadavkám cisár František Jozef I. vyhovel?
3. Vysvetlite pojem slovenské Okolie.
4. Opíšte okolnosti spojené so vznikom Matice slovenskej. Uveďte aktivity, ktoré realizovala a osobnosti s nimi spojené. Zamyslite sa nad kultúrnym a národným prínosom tejto inštitúcie. Zistite aktuálne informácie o Matici slovenskej (aktivity, sídlo, predseda).

Moje kľúčové slová:

Memorandum slovenského národa
Matica slovenská
slovenské gymnáziá

II. MODERNÝ SLOVENSKÝ NÁROD

ČO SME SA NAUČILI

1. Na časovej priamke vyznačte nasledujúce udalosti:

- začiatok francúzskej revolúcie, Viedenský kongres, revolúcia v habsburskej monarchii, vyhlásenie Talianskeho kráľovstva, vyhlásenie Nemeckého cisárstva, vyhlásenie nezávislosti USA, americká občianska vojna
- 1700 1900

2. Vytvorte si v zošite tabuľku o moderných národoch v 19. storočí. Podľa zadania doplňte do jednotlivých kolónok chýbajúce informácie.

NÁROD	KLÚČOVÁ UDALOSŤ	ROK UDALOSTI	VÝZNAM UDALOSTI	OSOBNOSŤ
-------	-----------------	--------------	-----------------	----------

3. Porovnajete jednotlivé revolúcie v Európe v 19. storočí z hľadiska ich cieľov a záverov.

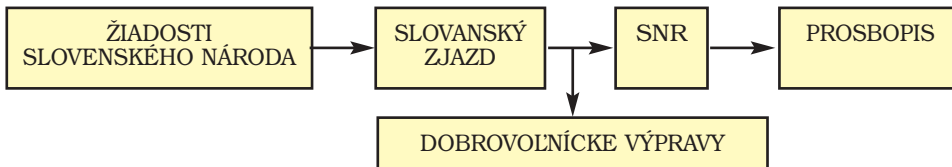
4. Zaznačte na časovú priamku tieto udalosti: bitka pri Slavkove, bitka pri Waterloo, bitka pri Világoši, bitka pri Solferine, bitka pri Hradci Králové, bitka pri Sedane a uveďte o nich základné informácie (Aké boli ich príčiny? Kto boli aktéri? Ako sa skončili a aký bol ich význam?).

5. Vysvetlite uvedené slová: liberalizmus, nacionalizmus, absolutizmus, socializmus, kapitalizmus.

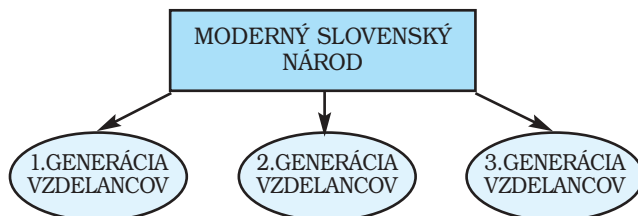
6. K uvedeným rokom z národných dejín priradte udalosť a osobnosť/osobnosti, ktoré s nimi súvisia.

1787, 1843, 1845, 1848, 1849

7. Podľa pojmovej mapy porozprávajte o aktivitách Slovákov počas revolúcie 1848/49. Mapu si môžete prekresliť a doplniť podľa vlastnej potreby.

8. Prekreslite si do zošita kostru pojmovej mapy o modernom slovenskom národe. Na základe svojich vedomostí ju dotvorte. Nezabudnite v mape zachytiť dôležité pojmy, vzťahy, osobnosti, diela. Využívajte skratky, symboly... Pomôžte si kľúčovými slovami a pojmovými mapami z učebnice.

9. Vyhľadajte text revolučnej piesne Marseillaisy a porovnajte ju s textom našej hymny. Zostavte tabuľku a usporiadajte do nej odpovede na nasledujúce otázky:

- V ktorom roku vznikli tieto revolučné piesne?
- Ktorá revolučná udalosť sa viaže ku vzniku týchto piesní?
- Majú tieto piesne známeho alebo neznámeho autora?
- Ktoré myšlienky majú spoločné a ktoré rozdielne?
- Aký odkaz zanechali budúcim generáciám?

Napoleon ako vojvodca

Kapitulácia maďarských vojsk pri Világoši 1849

Peter Michal Bohúň: Ján Francisci ako kapitán slovenských dobrovoľníkov

III. RAKÚSKO-UHORSKO

1. RAKÚSKO-UHORSKÉ VYROVNANIE A SLOVÁCI

Zopakujme si:

- ◆ Spomeňte si, kedy vznikla habsburská monarchia.
- ◆ Akých významných panovníkov si pamätáte?

Rakúsko s Uhorskom rozdeľovala na jednom úseku rieka Litava (Leitha). Preto sa Rakúsko označuje aj ako Predlitavsko a Uhorsko ako Zalitavsko.

František Jozef I. (1830 – 1916). Už od nástupu na trón v roku 1848 musel čeliť silnejúcemu nacionalizmu, ktorý bol sprievodným javom dejín 19. storočia.

Bitka pri Hradci Králové, v ktorej v roku 1866 porazili pruské vojská rakúsku armádu. Oslabenie monarchie prispelo k dôležitým politickým zmenám v krajine.

- 1867** – rozdelenie habsburskej monarchie na dva rovnocenné štáty s jedným panovníkom: vznik Rakúsko-Uhorska
- 1874 – 1875** – zatvorenie troch slovenských gymnázií
- 1875** – zrušenie Matice slovenskej

Vznik Rakúsko-Uhorska (1867)

Už od prvej polovice 19. storočia sa usilovali maďarskí politici získať väčší vplyv na riadení uhorskej časti monarchie. Táto možnosť sa im naskytla, keď v roku 1866 **pruské vojská porazili rakúske cisárstvo** v rakúsko-pruskej vojne. Panovník, oslabený vojenským neúspechom, začal rokovať s uhorskými politikmi o novom vnútornom usporiadaní krajiny. Výsledkom rokovaní bolo rozdelenie štátu na dve časti s **dvoma samostatnými vládami a dvoma snemami**. Oba celky však **spájaj jeden panovník a tri najdôležitejšie ministerstvá: ministerstvo zahraničných vecí, vojska a financií**. Takémuto systému dvoch centier moci v jednom štáte hovoríme **dualizmus**. Od roku **1867** sa monarchia až do jej rozpadu v roku 1918 nazývala **Rakúsko-Uhorsko**. Uhorsko bolo do veľkej miery samostatné.

Čo bolo spoločné a čo samostatné?

RAKÚSKO	←→	UHORSKO
PREDLITAVSKO	CISÁR – FRANTIŠEK JOZEF I.	ZALITAVSKO
RAKÚSKY SNEM	MINISTERSTVÁ zahraničných vecí vojny financií	UHORSKÝ SNEM
RAKÚSKA VLÁDA	MENA – koruna, COLNÉ ÚZEMIE, ŠTÁTNA BANKA	UHORSKÁ VLÁDA

III. RAKÚSKO-UHORSKO

Rozdelenie habsburskej monarchie bolo potvrdené korunováciou panovníka za uhorského kráľa 8. júna 1867 v Budíne.

Obchodná vlajka Rakúsko-Uhorska z roku 1869

Slováci v Uhorsku

Po vzniku Rakúsko-Uhorska v roku 1867 bolo Uhorsko riadené uhorskou vládou a uhorským snemom. Predstavitelia nemaďarských národov, ktorí sa dovtedy pred tlakom maďarizácie spoliehali na ochranu cisárskeho dvora vo Viedni, boli nútení riešiť vlastné záležitosti v hlavnom meste Uhorska, v Pešti, ktoré sa od roku 1873 označuje ako Budapešť (vzniklo spojením troch miest – Budína, Starého Budína a Pešti).

Gróf **Július Andrássy** (1823 – 1890) sa stal prvým premiérom Uhorska v dualistickej monarchii.

Národy žijúce v oboch častiach monarchie

III. RAKÚSKO-UHORSKO

Vznik dvoch rovnocenných štátnych útvarov, Rakúska a Uhorska sa čoskoro odrazil aj v ich odlišnom politickom vývoji. Kým v Rakúsku sa verejný život postupne demokratizoval, v Uhorsku sa idea jednonárodného štátu nemohla presadiť bez potlačania základných práv a slobôd. V strede obrázku sa nachádzajú rakúsky (vľavo) a uhorský štátny znak (vpravo). Okolo nich sú vyobrazené znaky korunných krajín.

Otázky a úlohy. Premýšľajte.

1. Povedzte, aké príčiny viedli k rozdeleniu habsburskej monarchie. Zdrovodnite, ktoré udalosti urýchlili rokovania o novom usporiadaní monarchie.
2. Vysvetlite princíp dualizmu Rakúsko-Uhorska.
3. Zistite, ktoré národy najviac postihol zvýšený národnostný útlak v Uhorsku a ukáže ich na mape.
4. Vymenujte dôsledky rozdelenia monarchie pre Slovákov. Opíšte postavenie Slovákov v Uhorsku po vyrovnaní.
5. Preštudujte si uhorský znak na obrázku. Prostredníctvom internetu alebo dostupnej literatúry zistite, ku ktorým územiám sa viažu jednotlivé erby.

Moje kľúčové slová:

rakúsko-uhorské vyrovnanie
dualizmus
národnostný útlak

Viete, že:

☛ nasledujúci rok po rakúsko-uhorskom vyrovnaní došlo aj k tzv. chorvátsko-uhorskému vyrovnaniu (1868)? Oproti iným Nemaďarom mali **Chorváti** v Uhorsku omnoho výhodnejšie postavenie: vlastný snem, svojho politického predstaviteľa – bána a ministerské kreslo vo vláde. Takéto postavenie Chorvátov v Uhorsku bolo spôsobené ich odlišným historickým vývojom.

☛ hoci Rakúsko a Uhorsko boli viazané spoločnou štátnou bankou, menou a colným územím, v oboch štátoch boli iné hospodárske i kultúrne pomery? Táto skutočnosť zapríčiňovala medzi nimi mnohé vážne roztržky a rozdielny vývoj.

Slovníček:

bán – kráľovský miestodržiteľ, hlavný predstaviteľ moci v Chorvátsku

dualizmus – dvojvládie, dvojštátie alebo duálny (dvojitý) politický systém, v ktorom existujú dva rovnoprávne štátne celky, spojené osobou panovníka a spoločným riadením najdôležitejších štátnych záležitostí

erb – symbol určitého rodu, stavu alebo územia. Erby boli dôležitou súčasťou európskej histórie a ich vznik podliehal zaužívaným pravidlám. Obsah erbu a jeho farby mali symbolizovať isté kvality (napríklad zlatý lev – chrabrosť, priamosť a odvážnosť).

Prečítajte si:

KOVÁČ, Dušan: Slovensko v Rakúsko-Uhorsku. Bratislava, 1995.

Rakúsko-uhorské vyrovnanie. In Kronika Slovenska. Od najstarších čias do konca 19. storočia. Bratislava, 1998, s. 522.

2. AKTIVITY SLOVÁKOV NA SVOJU OBRANU

Zopakujme si:

- ♦ Objasnite, ako čelili slovenskí vzdelanci v habsburskej monarchii tlaku maďarizácie do vzniku dualizmu.
- ♦ Aké aktivity by ste podnikli vy?

Andrej Kmeť (1841 Bzenica – 1908 Martin)

- 1871** – založenie Slovenskej národnej strany
- 1895** – vznik Muzeálnej slovenskej spoločnosti v Turč. Sv. Martine
- 1896** – založenie Československej jednoty v Prahe
- 1907** – tragédia v Černovej

Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 sa Slováci ocitli v komplikovanom postavení. Zdalo sa, že každá obrana proti maďarizácii je neúčinná. Tí, ktorí s maďarizáciou nesúhlasili a verejne proti nej protestovali, boli sledovaní, pokutovaní a neraz sa ocitli vo väzení. Prítom druhá polovica 19. storočia bola dobou, keď sa naokolo v Európe zjednocovali národy a **vznikali nové štáty**.

Slovensko-česká spolupráca

Keďže slovenskí vzdelanci nenachádzali možnosti, ako vlastnými silami zmeniť situáciu, v ktorej sa počas dualizmu ocitli, opierali svoje nádeje na pomoc zvonka. Niektorí sa spoliehali na pomoc Rusov, iní dôverovali viac Čechom.

Slovensko-českú spoluprácu propagovali najmä Slováci, študujúci v Čechách. Tu sa ich názory formovali pod vplyvom **Tomáša Garriguea Masaryka**, ktorý vtedy pôsobil na pražskej univerzite ako vysokoškolský profesor. V roku 1896 bola v Prahe založená **Československá jednota**. Bol to spolok, ktorý podporoval česko-slovenskú spoluprácu a pomáhal Slovákom kultúrne i finančne.

Podobne zameraný program spolupráce Slovákov a Čechov mala aj skupina, ktorá uverejňovala svoje názory v časopise Hlas. Podľa toho dostali pomenovanie **hlasisti**. Stúpenci Československej jednoty aj hlasisti videli možnosť zlepšenia postavenia Slovákov v ich zjednotení s Čechmi a vo vytvorení jedného – **československého** – národa.

Vzťahy s Čechmi podporovali – ale s čechoslovakizmom nesúhlasili – predstavitelia **Slovenskej národnej strany**, ktorá pôsobila v Turčianskom Sv.

Jozef Gregor Tajovský (1874 Tajov – 1940 Bratislava). Učiteľia boli sledovaní, či dostatočne napomáhajú maďarizačnej politike. Jozef Gregor Tajovský sa preto často dostával do sporu s vrchnosťou. Ako učiteľ vystriedal v priebehu piatich rokov až osem škôl.

Hoci Turčiansky Sv. Martin pôsobil provinčne, v druhej polovici 19. storočia bol centrom slovenských národných aktivít.

III. RAKÚSKO-UHORSKO

Martine od roku **1871**. Jej stúpenci, medzi ktorými bol aj syn Jozefa Miloslava Hurbana, **Svetozár Hurban Vajanský**, očakávali pomoc z Ruska. Verili, že politici najväčšej slovanskej krajiny nezostanú ľahostajní voči potláčaniu národných práv Slovákov. Slovenská národná strana sa však v druhej polovici 19. storočia málo zapájala do politiky.

Slabú politickú aktivitu Slovenskej národnej strany kritizovali slovenskí vzdelanci z radov **katolíkov** v okruhu katolíckeho kňaza a politika Andreja Hlinku. Tí neskôr, v roku 1905, utvorili **Slovenskú ľudovú stranu**, ktorá do politického života zapojila širšie ľudové vrstvy.

Kultúrny život Slovákov po zániku Matice slovenskej rozvíjali rôzne spolky. Podľa zamerania svojej činnosti boli kultúrne, cirkevné, športové, ženské, hospodárske a iné. V Martine pôsobil Spolok slovenských žien – **Živena** a existovala **národná tlačiareň**. Od roku 1895 tu sídlila aj významná slovenská vedecká inštitúcia, **Muzeálna slovenská spoločnosť**, na ktorú neskôr nadviazalo Slovenské národné múzeum. Zameriavala sa najmä na prírodné vedy a etnografiu (národopis). Viedol ju rímskokatolícky kňaz a všestranný vedec, Andrej Kmeť. V Trnave bol založený **Spolok sv. Vojtecha**, ktorý vydával Katolícke noviny a náboženskú literatúru v slovenčine. Evanjelici mali svoje vydavateľstvo **Tranoscius v Liptovskom Svätom Mikuláši**. Obe vydavateľstvá pôsobia aj v súčasnosti.

Černovská tragédia (1907)

Silnejúca maďarizácia sa najvypuklejšie prejavila začiatkom dvadsiateho storočia a vyvrcholila brutálnou udalosťou v **Černovej v roku 1907**. V tejto dedine, ktorá je dnes súčasťou Ružomberka, sa narodil Andrej Hlinka. Jeho zásluhou bol v Černovej postavený nový kostol. Obyvatelia Černovej žiadali, aby sa posviacky kostola zúčastnil ich **rodák, Andrej Hlinka**, ktorý pôsobil ako farár v Ružomberku. Jeho cirkevný nadriadený, maďarský biskup Sándor Párvy, však Hlinku zbavil farského úradu a svoje rozhodnutie nechcel odvolať. Černovčania odmietli vpustiť do dediny kňazov, ktorí dostali úlohu kostol posvätiť a vlastnými telami bránili kočom prejsť. Do protestujúceho davu vystrelili na pokyn slúžneho žandári. **Usmrtených bolo pätnásť ľudí** a bez lekárskej pomoci zostalo na ulici množstvo zranených. Ďalší boli postavení pred súd. O tejto tragédii sa písalo ďaleko za hranicami Uhorska.

Tragédiu v Černovej zachytáva obraz M. Kuniaka

Odznam slovenského spevokolu v Martine. Odznaky k spolkom neodmysliteľne patrili.

Logo spolku Živena

Andrej Hlinka (1864 Ružomberok – Černová – 1938 Ružomberok). Symbolom černovských udalostí sa stal Andrej Hlinka, ktorý cestoval po Morave, Čechách a Rakúsku a vysvetľoval príčiny tragédie Slovákov. Po dobrovoľnom návrate do Uhorska bol uväznený. Protesty proti potláčaniu národných práv Slovákov sa okamžite objavili v Európe aj v Amerike. Na obranu Slovákov sa postavili nórsky spisovateľ Björnstjerne Björnson, škótsky publicista a historik R. W. Seton Watson, francúzski publicisti L. Eisenmann a E. Denis. Je zaujímavé, že pápež dal v spore Hlinku s biskupom Párvy za pravdu Hlinkovi. Hlinku prepustili a napokon aj posvätil černovský kostol.

III. RAKÚSKO-UHORSKO

Dešifrujeme pramene:

- ❖ Prečítajte si ukážku.
- ❖ Ako konal slúžny Pereszlényi počas tragédie v Černovej?
- ❖ Súhlasíte s jeho správaním?

Slovenská pošta vydala v roku 2007 známku z autorskej dielne **Ivana Schurmann**a.

Viete, že:

➔ tlak maďarizácie sa prejavil najmä v školstve? Školské, tzv. Apponyiho, zákony (1907) nariaďovali, že žiaci, ktorí po 4. ročníku neovládali maďarčinu slovom i písmom, nemohli postúpiť do vyššieho ročníka.

Slovníček:

čechoslovakizmus – myšlienka, že Česi a Slováci tvoria alebo majú tvoriť jeden národ

Prečítajte si:

JUNEK, Marek: Černovská tragédia v dobových súvislostiach. In: Historická revue, roč. 17, 2007, č. 1, s. 48 – 50.

ŘEZNÍČEK, Ladislav: Advokát Slovákov v Uhorsku – Björnstjerne Björnson. In: Historická revue, roč. 14, 2003, č. 10, s. 24 – 25.

JUSKO, Peter; KUSÝ, Ivan: Elena Maróthy-Šoltéssová – spisovateľka a priekopníčka ženskej emancipácie. In: Historická revue, roč. 17, 2007, č. 12, s. 18 – 21.

Reč prameňov:

Zo správy nórskeho spisovateľa a nositeľa Nobelovej ceny za literatúru, Björnstjerne Björnsona o Černovej (preložené):

- „...Mŕtvych a ťažko zranených nechali ležať v krvi a nik za nich nevyronil ani slzu, s výnimkou na smrť vydesených dedinčanov. Brutálny slúžny Pereszlényi so svojimi neludskými žandármi odháňa a bije dokonca otcov a matky, ktoré pri mŕtvolách svojich najmilších prelievajú krvavé slzy. Nepošeľ po lekárov, ale v prvom rade mu ide o to, aby sa začalo s „vyšetrovaním“. Pereszlényi sa ihneď odoberie do Ružomberku po vojsko, a potom sa vráti i so svojim pisárom, aby sám „súdne vyšetril“ vlastný krvavý čin a odviekol do ružomerského väzenia tých, čo ešte neboli usmrtení alebo čo boli ťažko ranení. Istý mládenec má ešte toľko duchaprítomnosti, že beží po lekára. A naozaj, ako prvý ta dorazí doktor Vavro Šrobár, jeden z vodcov ružomerských Slovákov. Pereszlényiho to natoľko rozčúli, že mládenca, ktorý priviedol prvého lekára, dá ihneď zatknúť a odvieť do väzenia. Sme na konci tragédie. Takto sa vysväcoval kostol v Černovej.“

Otázky a úlohy. Premýšľajme.

1. Vysvetlite, ako sa zmenila situácia pre Slovákov počas dualizmu. Opíšte, aké boli možnosti pre uplatnenie ambícií slovenských vzdelancov.
2. Uveďte, kto to boli hlasisti a k akým myšlienkam sa hlásili.
3. Predstavte si, že ste slovenský učiteľ žijúci v období dualizmu. Zostavte krátky list adresovaný cisárovi, v ktorom opisujete svoju životnú situáciu.
4. Vysvetlite súvislosť Andreja Hlinku s tragédiou v Černovej.
5. Na základe obrazu M. Kuniaka skúste opísať tragédiu v Černovej.
6. Pozorne si preštudujte poštovú známku. Napíšte, akú udalosť zachytáva. Čo vyjadruje symbol ruže? Kto je na obrázku? Prečo bola vydaná v roku 2007?

MINIPROJEKT

Zistite meno významnej ženskej osobnosti, ktorá bola poprednou členkou spolku Živena. Pripravte si referát o postavení žien v tomto období.

Moje kľúčové slová:

Andrej Hlinka
Černová

3. SLOVENSKÉ VYŠTAHOVALECTVO

prelom 19. a 20. storočia

– vrcholí vysťahovalectvo Slovákov do Ameriky

1907

– založenie Slovenskej ligy v Amerike

Industrializácia Slovenska

Napriek tomu, že pred vznikom Rakúsko-Uhorska zohrávalo územie Slovenska dôležitú úlohu v hospodárstve monarchie, po roku 1867 sa tento stav postupne menil. Uhorská vláda síce podporovala **industrializáciu** a rozvoj priemyslu, ale aj tak hospodárstvo Uhorska výrazne zaostávalo za rakúskym. Väčšie množstvo pracovných príležitostí ponúkali mestá. Priemyselný život sa sústredil najmä v metropolách. Do **Budapešti** odchádzalo za prácou desaťtisíce Slovákov.

Na Slovensku sa okrem tradičného poľnohospodárstva rozvíjal najmä železiarsky, potravinársky, papierenský, sklársky, chemický a textilný **priemysel**. Robotníci mali veľmi ťažké životné podmienky. Za malý plat a bez sociálnych istôt pracovali 12 až 14 hodín denne. Majitelia fabrik využívali aj detskú pracovnú silu.

V Bratislave vznikali moderné podniky, ktorých mená sú dodnes známe. Medzi nimi firma **Dynamit Nobel**, ktorá bola najväčšou továrňou na chemikálie a výbušniny v Rakúsko-Uhorsku, rafinéria nafty **Apollo**, továreň gumených výrobkov **Matador**, podnik na výrobu nábojov a zbraní **Patrónka** alebo fabrika na výrobu čokolády **Stollwerck** (dnešné Figaro).

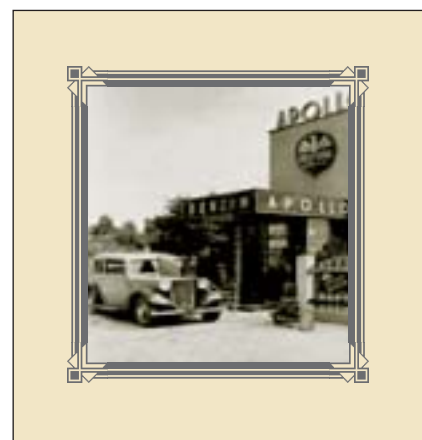
Spolu s rozvojom priemyslu a industrializáciou krajiny sa začala budovať železničná sieť. Parné lokomotívy s vagónmi sa stali súčasťou moderného životného štýlu konca 19. storočia. Významnou udalosťou bolo dobudovanie podtatranskej železničnej magistrály zo Žiliny do Košíc.

Zopakujme si:

- ◆ Vysvetlite pojem priemyselná revolúcia.
- ◆ Kedy a kde sa začala?

Reklama na čokoládu Stollwerck

Rafinéria Apollo

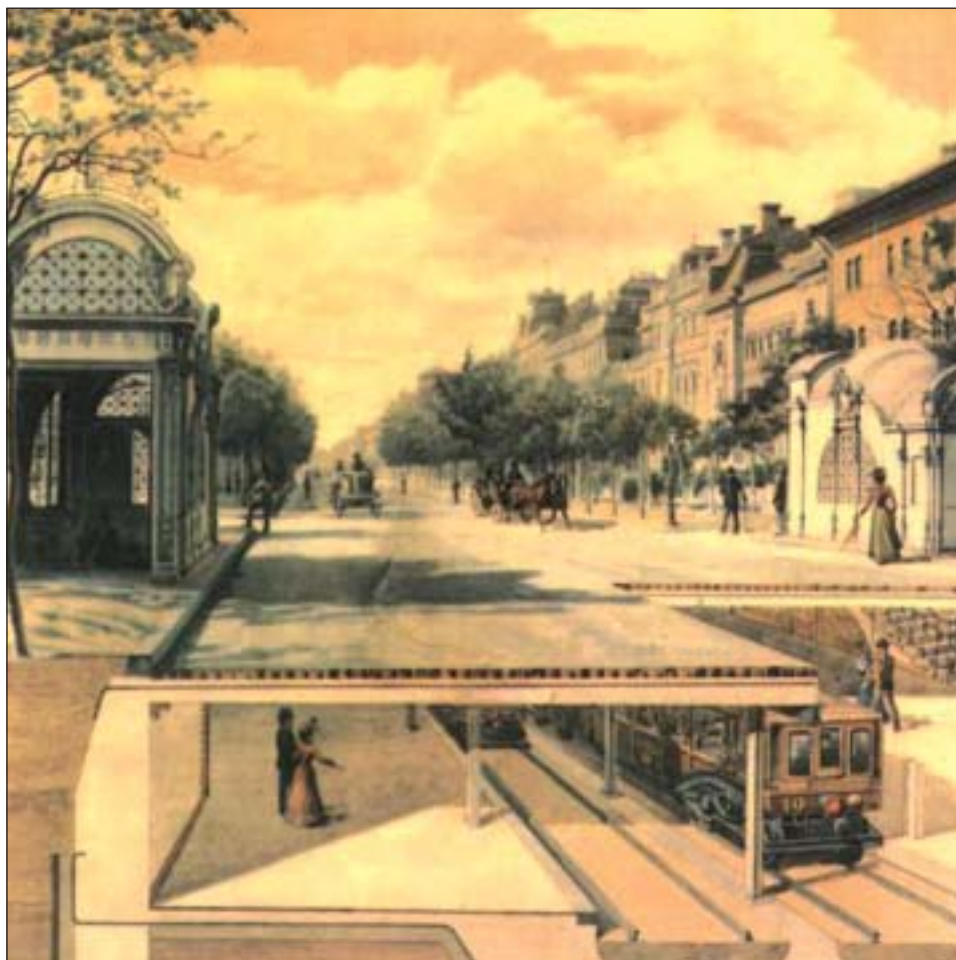

Cestovanie v prvých vlakoch

III. RAKÚSKO-UHORSKO

Bratislavská električka v roku 1898.
Vo veľkých mestách sa začala budovať
mestská hromadná doprava.

Intenzívny rozvoj modernizácie zaznamenalo aj hlavné mesto Uhorska, Budapešť. Koncom 19. storočia tu bolo vybudované prvé metro na európskom kontinente.

Jozef Murgaš (1864 Tajov – 1929 Willkes Barre, Pensylvánia). V USA pôsobilo množstvo významných slovenských osobností. Jozef Murgaš, objaviteľ bezdrôtovej telegrafie, vyštudoval maliarstvo, ale zaujímala ho aj elektrotechnika. Ako 32-ročný odišiel z Uhorska do banickej obce v Pensylvánii, kde spolu s ďalšími Slováckmi aktívne spolupracoval pri budovaní školy, knižnice a kostola. Murgaš výrazne skrátil čas a zvýšil presnosť prenášania správ v bezdrôtovej telegrafii. Spolu s Marconim, Popovom a Teslom sa do dejín zapísal ako vynálezca rádia.

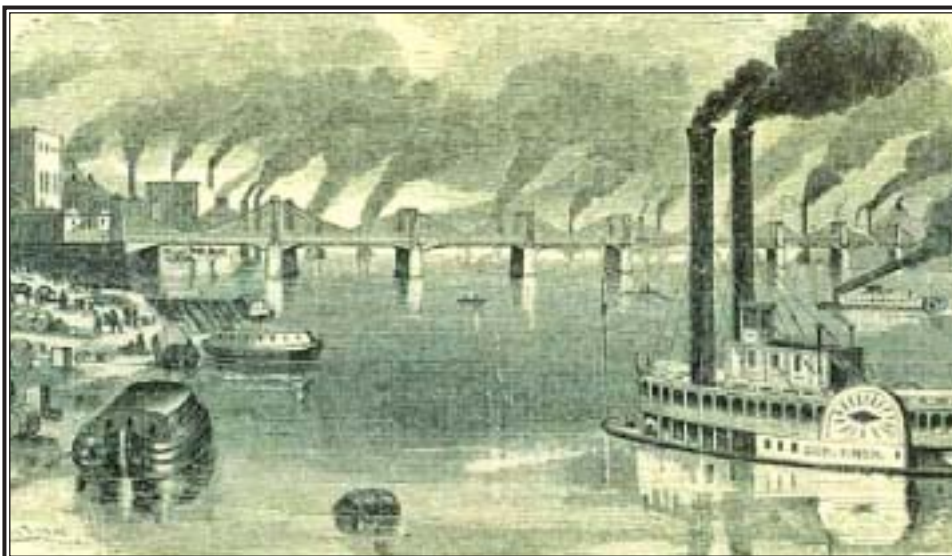
Za prácou do sveta

Zhoršujúca sa hospodárska situácia prinútila mnohých hľadať si prácu aj ďaleko za hranicami krajiny, v Amerike. **Vysťahovalectvo** z Uhorska do zámoria sa stupňovalo a koncom 19. storočia nadobudlo masový charakter. Neodchádzali už len muži, ale aj celé rodiny. Do prvej svetovej vojny sa z územia dnešného Slovenska vysťahovalo do Ameriky približne pol milióna ľudí. Išlo prevažne o obyvateľov Šariša, Spiša, Zemplína, Oravy a Kysúc, teda oblastí, ktoré boli najviac postihnuté chudobou.

Slováci sa usadzovali na **východnom pobreží Spojených štátov amerických**, najmä v štátoch Pensylvánia, Ohio, New York, Michigan, Illinois a v **Kanade**. Veľa mužov sa zamestnalo v amerických baniach a oceľiarňach alebo vykonávalo drevorubačské práce v kanadských lesoch.

V tom čase sa do Ameriky vysťahovávali rodiny z celej Európy – Íri, Taliani, Poliaci, Česi a iní. Situácia v ďalekej cudzine nebola ľahká. Začínalo sa z mála alebo z ničoho. Po príchode do zámoria udržiavali medzi sebou kontakty a navzájom si pomáhali. Slováci si postupne vytvárali podporné a cirkevné **spoločenstvá** – komunity. Spočiatku sa stretávali na farách, neskôr si stavali spoločenské a kultúrne budovy a školy. Vydávali **slovenské noviny**, ktoré na rozdiel od tých, ktoré vychádzali v Uhorsku, nemali problémy s cenzúrou. Americkí Slováci podporovali národné práva Slovákov v Uhorsku, upozorňovali svet na ich nepriaznivú situáciu a aj finančne prispievali na zlepšenie ich postavenia. Koncom 19. storočia založili Maticu slovenskú v Amerike.

III. RAKÚSKO-UHORSKO

Pohľad na nový svet

Pred nalodením sa do Ameriky

Najvýznamnejšou organizáciou Slovákov v USA bola **Slovenská liga**. Vznikla v roku **1907 v Clevelande**. Jej cieľom bolo združovať amerických Slovákov a podporovať Slovákov v Uhorsku. Medzi zakladateľov patrili **Štefan Furdek, Pavol Rovnianek, Albert Mamatey, Ignác Gessay**. Slovenská liga ako najväčší spolok zahraničných Slovákov zohrala významnú úlohu v podpore Slovákov aj počas prvej svetovej vojny a po nej.

Otázky a úlohy. Premýšľajme.

1. Opíšte pozitívne aj negatívne dôsledky industrializácie.
2. Uveďte príčiny, ktoré viedli Slovákov k vysťahovalectvu. Kam najčastejšie odchádzali?
3. Vymenujte aktivity amerických Slovákov, ktorými si udržiavali slovenské tradície.
4. Porozmýšľajte, ako sa zmenil život ľudí, ktorí sa z Uhorska vysťahovali do Ameriky. Ako táto zmena vplývala na ich rodiny? V čom bola ich nová situácia priaznivejšia a v čom naopak ťažšia?
5. Prečítajte si poviedku J. Gregora – Tajovského Dvanásť duší zo zbierky Do konca. Na základe toho priblížte spolužiakom príčiny a následky slovenského vysťahovalectva.

MINIPROJEKT

Pripravte si prezentáciu na tému Dejiny priemyslu v našom regióne. Zamerajte sa na región, v ktorom bývate. Zistíte, aké fabriky tu boli v minulosti a na čo sa špecializovali.

Moje kľúčové slová:

industrializácia
vysťahovalectvo
Slovenská liga v Amerike

Členský odznak Slovenskej ligy

Slovníček:

cenzúra – kontrola tlače, obmedzovanie alebo zákaz určitých informácií zo strany moci alebo úradov
metropola – hlavné alebo inak významné mesto

Prečítajte si:

HOLEC, Roman. Industrializácia a krajina. Postoje uhorskej spoločnosti k prírode v „dlhom“ 19. storočí. In História, 10, 2010, č. 1 – 2, s. 45 – 50.

JAKEŠOVÁ, Elena: Americký sen našich predkov. Slovenské vysťahovalectvo na prelome 19. a 20. storočia. In História 6, 2006, č. 5, s. 8 – 11.

IV. PRVÁ SVETOVÁ VOJNA

1. V PREDVEČER SVETOVEJ VOJNY

Zopakujme si:

- ♦ Popíšte, ako sa zmenila situácia v habsburskej monarchii od revolúcie 1848 – 1849.
- ♦ Zmenilo sa jej postavenie v Európe?

Berlínsky kongres bolo stretnutie európskych veľmocí (Veľká Británia, Nemecko, Rakúsko-Uhorsko, Taliansko, Francúzsko, Rusko a Osmanská ríša). Kongres rokoval o usporiadaní Balkánskeho polostrova po rusko-tureckej vojne (1877 – 1878). Rusko síce bolo víťazom vojny, no kongres napriek tomu rozhodol o rozdelení Bulharska na dve časti. Rakúsko-Uhorsko získalo právo na obsadenie Bosny a Hercegoviny. Vplyv Ruska na Balkáne bol oslabený.

Dešifrujeme pramene:

- ❖ Preštudujte si pojmovú mapu *Mocenské záujmy na Balkáne* a na jej základe sa pokúste vysvetliť význam karikatúry Dvojspolok – dohodoví spojenci.
- ❖ Zamyslite sa, čo ešte vplývalo na posilnenie vplyvu Rakúsko-Uhorska a Nemecka?

1879 – 1882

– utváranie spojenectva medzi Nemeckom, Rakúsko-Uhorskom a Talianskom – Trojspolok

1892 – 1907

– utváranie spojenectva medzi Francúzskom, Ruskom a Anglickom – Trojdohoda

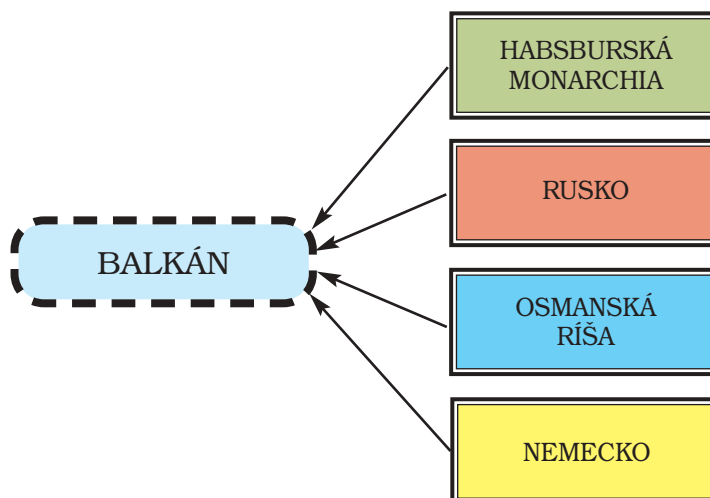
Súperi a spojenci

Koniec 19. storočia sa niesol v znamení výrazných politických i spoločenských zmien, ktoré so sebou priniesli polarizovanie Európy. Proces polarizácie vyústil do vzniku **dvoch mocenských blokov** (Spolok a Dohoda) a 1. svetovej vojny.

Rakúsko-Uhorsko bolo rozlohou až do začiatku prvej svetovej vojny po Rusku druhým najväčším štátom Európy. Jeho politický vplyv však postupne upadal a hospodársky sa stávalo závislým od Nemecka.

V druhej polovici 19. storočia určovala mieru a vplyv moci vo svete veľkosť koloniálneho panstva. Habsburská monarchia ako jediná zo „starých“ veľmocí **nemala nijaké kolónie**. Navyše, dôsledkom prehratej vojny s Pruskom nebol len dualizmus. Habsburgovci ňou stratili aj dôležité **talianske a nemecké územia**. Tie sa potom stali súčasťou zjednoteného Talianska a Nemecka. Preto sa Habsburgovci usilovali zvýšiť svoj vplyv aspoň na **Balkáne**, ktorý ich okrem rozsiahleho územia lákal aj strategickou prímorskou polohou. Lenže Balkánsky polostrov nebol nijakou zárukou stability. Až príliš tesne sa tu dotýkali záujmy európskych veľmocí.

O Balkán prejavovalo záujem aj Nemecko, ktoré sa po zjednotení stalo mocným štátom. Hoci spočiatku bolo pre habsburskú monarchiu nepríjemným súperom, čoskoro politici našli spoločnú reč. Po rozdelení habsburskej ríše hľadal cisár František Jozef I. silného spojenca. Príležitosť sa objavila, keď rakúsko-uhorskému panovníkovi ponúkol spojenectvo nemecký železný kancelár Otto von Bismarck. Tak v roku 1879 vytvorilo Rakúsko-Uhorsko s Nemeckom **Dvojspolok**. O tri roky neskôr, v roku **1882**, sa k **Rakúsko-Uhorsku** a **Nemecku** pridalo i **Taliansko** a z Dvojspolku vznikol **Trojspolok**.

Mocenské záujmy na Balkáne

IV. PRVÁ SVETOVÁ VOJNA

Dobová karikatúra. Zobrazuje prevahu Dvojspolku (Rakúsko-Uhorska a Nemecka) nad dohovodými spojencami.

Vlády Ruska a Francúzska sa však cítili rakúsko-uhorsko-nemecko-talianskym spojenectvom ohrozené. Preto ako protiváhu uzavreli **Dvojdohodu**. K dohode o spolupráci **Ruska a Francúzska** sa v roku **1907** pridalo aj **Anglicko**. Nový spojenecký blok sa nazýva **Trojdohoda** alebo jednoducho **Dohoda**.

Po roku 1910 sa vzťahy medzi Trojdohodou a Trojspolkom neustále zhoršovali. Dôvodom boli okrem iného **problémy na Balkáne**. Súčasťou tejto nepokojnej atmosféry bol aj atentát na následníka trónu Františka Ferdinanda d'Este, ktorý sa stal zámienkou na začatie prvej svetovej vojny. Tá priniesla so sebou obrovské zmeny na mape celého sveta a ukončila tak ďalšiu významnú epochu ľudských dejín – obdobie novoveku.

Následník trónu **František Ferdinand d'Este** (1863 Graz – 1914 Sarajevo) patril k osobnostiam, ktoré sa usilovali o prebudovanie Rakúsko-Uhorska na federáciu podľa národného kľúča. Preto bol nádejou nemaďarských národov v Uhorsku, osobitne Slovákov. Jeho plány zmaril atentát v Sarajeve.

Rozdelenie Európy do mocenských spolkov na začiatku 20. storočia

IV. PRVÁ SVETOVÁ VOJNA

Balkán v rokoch 1908 – 1913.

V priebehu 19. storočia sa balkánske národy sčasti oslobodili spod osmanskej nadvlády a založili vlastné štáty. Časť Balkánu však stále zostávala v područí Turkov. Preto sa všetky balkánske krajiny (Srbsko, Rumunsko, Bulharsko, Čierna Hora, Grécko) rozhodli spoločne zaútočiť proti Osmanskej ríši. V krátkej I. balkánskej vojne (1912 – 1913) porazili Turkov, potom sa však pohádali o získané územia. Z tohto dôvodu v II. balkánskej vojne (1913) bojovali Srbi a Gréci proti Bulharom. Bulhari boli porazení a prišli o veľkú časť územia. Výsledkom balkánskych vojen bol okrem iného aj vznik Albánska. Celkovo však balkánske vojny zmenili Balkán podľa slov súčasníkov na „sud s pušným prachom, ktorý môže hocikedy vybuchnúť“.

Štylizovaný výjav z I. balkánskej vojny symbolizuje odvahu a odhodlanie bojujúcich strán úspešne završiť vojnu proti Osmanskej ríši a získať čo najväčšie územie.

Zástava Čiernej hory

Jedným z hlavných protagonistov balkánskych vojen bol aj bulharský cár **Ferdinand I. Koburg** (1861 – 1948). Po prvej svetovej vojne prišiel o trón a musel odísť do exilu. Dlhú časť života strávil na Slovensku, kde vlastnil ako náruživý poľovník viacero šľachtických sídel (napr. Muráň, Sv. Anton a pod.) Okrem politiky bol aj vynikajúcim botanikom, prírodovedcom, spisovateľom a filatelikom. Boli tu už v múzeu poľovníctva vo Sv. Antone pri Banskej Štiavnici (na obrázku)?

IV. PRVÁ SVETOVÁ VOJNA

Kolonializmus a jeho význam

Dôležitou súčasťou medzinárodnej politiky a politickej prestíže sa stala **koloniálna expanzia**. K najstarším koloniálnym veľmociam patrili **Portugalsko** a **Španielsko**, ktoré budovali svoje kolónie už od 15. storočia. V priebehu 18. storočia však koloniálne panstvo Portugalcov a Španielov **postupne upadalo**.

Hoci **Francúzi** začali s kolonizáciou o niečo neskôr, podarilo sa im obsadiť viacero strategicky výhodných a na suroviny bohatých oblastí v Amerike, Ázii i Oceánii. Osobitné postavenie mali francúzske **kolónie v Afrike**. Jednou z najstarších bol ostrov Madagaskar, na ktorom pomáhal miestnemu obyvateľstvu v boji proti Francúzom kráľ Madagaskaru, rodák z Vrbového (pri Piešťanoch), šľachtic Móric Beňovský.

Nemci a **Taliani** začali budovať svoje koloniálne panstvo veľmi neskoro, až po svojom zjednotení. Nemcom sa pod Bismarckovým vedením podarilo v posledných dvoch desaťročiach 19. storočia získať časť územia v Afrike a malé ostrovy v Tichom oceáne.

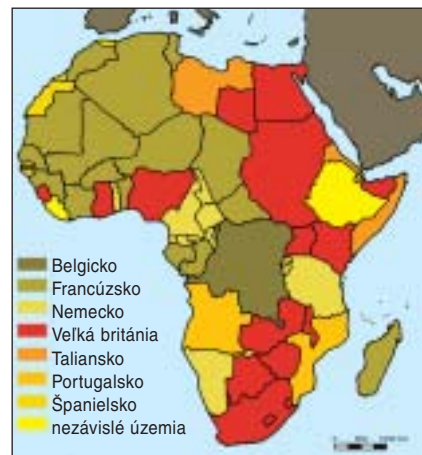
Od sklonku 16. storočia prenikali **Rusi** do neprebádaných oblastí **Sibíri**. Podarilo sa im dokonca preniknúť cez Beringovu úžinu, oddeľujúcu Áziu od Ameriky. Obsadili **Aljašku**, ktorú neskôr, v roku 1867, **predali USA** za 7,2 milióna dolárov. Vtedy ešte netušili o rozprávkových náleziskách zlata na tomto území. Pri svojom prieniku na juh si Rusi podmanili kaukazské národy (Čečencov, Ingušov) a na východe prenikli **k Tichému oceánu**.

Anglicko bolo starou a v 19. storočí **už aj najsilnejšou koloniálnou veľmocou**. Rozmach anglických kolónií sa začal v 16. storočí. V ďalšom storočí Angličania kolonizovali východ **Severnej Ameriky**. Keď po americkej vojne za nezávislosť Angličania stratili územia v Severnej Amerike, ich hlavnou kolóniou sa stala **India**. V 19. storočí ešte obsadili **Austriáliu** a veľkú časť Oceánie a Afriky.

Veľmoci mali rozličné záujmy a žiarlivo sledovali svoje aktivity v kolóniách. Na prahu 20. storočia bolo rozdelenie kolónií jednou z najvýznamnejších otázok medzinárodnej politiky a častým ohniskom sporu medzi štátmi.

Otázky a úlohy. Premýšľajme.

1. Uveďte dôvody úpadku vplyvu habsburskej monarchie v Európe v druhej polovici 19. storočia.
2. Charakterizujte Trojspolok a opíšte jeho vznik.
3. Opíšte vznik Trojdohody. Aké spojenectvo jej predchádzalo ?
4. Vymenujte koloniálne mocnosti na konci 19. storočia a priradte k nim významné kolónie.
5. Pozrite si pojmovú mapu *Mocenské záujmy na Balkáne*. Porozprávajte o situácii na Balkáne na konci 19. storočia.
6. Vysvetlite v historických súvislostiach spojenie *sud s pušným prachom*.

Afrika sa stala zájmovou oblasťou európskych mocností. Kým v Ázii boli Briti hegemónom (menšie kolónie v Ázii mali aj Portugalci, Holanďania, Nemci, Francúzi), v Afrike museli súperiť aj s inými krajinami o sféry vplyvu.

Symbolom kolonializmu sa stala tropická helma, tvoriaca súčasť výstroje európskych koloniálnych vojsk.

Slovníček:

expanzia – rozpínavosť, rozširovanie územia, vplyvu
hegemón – vedúci činiteľ alebo sila

2. ŽIVOT POČAS 1. SVETOVEJ VOJNY (1914 – 1918)

Zopakujme si:

- ♦ Vymenujte spojenecké bloky, ktoré vznikli na prelome 19. a 20. storočia.
- ♦ Ukážte jednotlivé krajiny na mape.

Vojaci rakúsko-uhorskej armády odchádzajú vojenským ešalónom (zistíte význam tohto slova) na front.

Mnohí z nich sa však už domov nikdy nevrátili.

Obrázok zachytáva atentát na Františka Ferdinanda d'Este v Sarajeve, pri ktorom zahynula aj jeho manželka Sophia. Na príprave atentátu sa podieľala tajná srbská organizácia Čierna ruka. Vykonal ho študent Gavrilo Princip. Pre nízky vek ho nemohli odsúdiť na smrť. Zomrel vo väzení v Terezíne v roku 1918.

- 28. jún 1914** – zavraždenie Ferdinanda d'Este v Sarajeve
- 28. júl 1914** – vypuknutie 1. svetovej vojny
- 1917** – revolúcie v Rusku
- 1918** – Brestlitovský mier
- 1918** – koniec 1. svetovej vojny

Zákopová vojna na Západe

Na začiatku 20. storočia sa vzťahy medzi Trojspolkom a Trojdohodou stále viac komplikovali. **Najväčšie rozpory** boli medzi záujmami **Veľkej Británie**, najstaršej veľmoci s najrozsiahlejšou koloniálnou ríšou a **Nemec-kom**, ktoré malo síce veľmi málo kolónií, na druhej strane však **predstih-lo Veľkú Britániu v ekonomickej i vedecko-technickej úrovni**. Túžilo získať dominantné postavenie najprv v Európe a potom aj vo svete. Vlastné ciele sledovali aj ostatné krajiny Trojspolku a Trojdohody.

Bezprostrednou zámienkou pre rozpútanie vojny sa stal **atentát srbských teroristov** na habsburského následníka trónu **Ferdinanda d'Este**, ktorého spolu s manželkou zavraždili dňa **28. júna 1914** v Sarajeve. Rakúsko-Uhorsko zaslalo Srbsku ultimátum, ktoré však Srbi odmietli splniť. Preto Rakúsko-Uhorsko vyhlásilo Srbsku vojnu. Do konfliktu sa postupne zapojili nielen všetky krajiny Trojdohody a Trojspolku, ale aj krajiny, ktoré stáli mimo týchto politických zoskupení.

Vojna sa odohrávala na viacerých frontoch. Na **západnom fronte** začalo vojnu Nemecko, ktoré preniklo cez Belgicko a zaútočilo na Francúzsko s cieľom rýchlo zničiť francúzsku armádu. Spojenci však nemecký postup zastavili. Rýchla a pohyblivá vojna sa zmenila na zdĺhavú **zákopovú vojnu**. Najťažšie bitky sa odohrávali na **rieke Marne** (1914), pri **Verdune** a na **rieke Somme** (1916).

IV. PRVÁ SVETOVÁ VOJNA

Nemeckí vojaci v zákope z I. svetovej vojny. Zákopová vojna nahradila pohyblivú vojnu. Takmer štyri roky proti sebe bojovali vojaci nepriateľských armád na relatívne malom priestore, k dispozícii však mali obrovský repertoár smrtiacich zbraní. Vo vojne zahynuli milióny vojakov, množstvo z nich bolo zmrzačených, resp. v krátkej dobe umrelo na následky svojich zranení.

Aby získali vojenskú prevahu a nakoniec aj víťazstvo na svoju stranu, vyskúšali Nemci množstvo novinek. Zmodernizovali svoje **letectvo**, a tak sa po prvý raz boje preniesli aj do vzduchu. Zdokonalila sa aj výzbroj všetkých armád. Do bojov zasiahli nové účinné zbrane – na súši anglické **tanky** a v mori nemecké **ponorky**. V roku 1917 Nemci použili na západnom fronte aj jedovatý bojový plyn **yperit**.

V roku 1917 sa do boja proti Nemcom zapojili aj **USA**. Mohutný americký vojenský a hospodársky potenciál začal **prevažovať misky víťazstva na stranu dohodových mocností**. Americký prezident Wilson navyše svojím mierovým programom povojnovej Európy, zhrnutým **v 14 bodoch**, oslovil mnohé národy v Európe.

Pohyblivá vojna na Východe a na Balkáne

Iný charakter mala vojna na východnom fronte a na Balkáne. Bola pohyblivejšia. Hlavnú ťarchu bojov niesli ruské vojská, ktoré spočiatku úspešne odolávali tlaku nemeckej a rakúsko-uhorskej armády. Už v jeseň 1914 dokonca Rusi takmer zlomili silu rakúsko-uhorskej armády a prenikli cez Karpaty aj na východné Slovensko. V neskoršom období sa pre celkové vyčerpanie kvalita ruskej armády zhoršila a nemecké vojská ovládli Pobaltie a Ukrajinu. Vnútorne problémy Ruska vyústili do abdikácie ruského cára Mikuláša II. vo februári 1917. Dňa 7. novembra 1917 vypukla revolúcia, v čele ktorej stáli **ruskí boľševici** pod vedením V. I. Lenina. Boľševici získali mnohých ľudí na svoju stranu **dekrétmi o pôde a o mieri**. V marci 1918 Rusko podpísalo s Nemeckom a Rakúsko-Uhorskom Brest-litovský mier a prestalo bojovať. Uvoľnenie síl na východe využili Nemci na prípravu poslednej ofenzívy na západnom fronte.

Koniec prvej svetovej vojny a jej spoločenské dopady

Nemecko sa po uzavretí mieru s Ruskom pripravilo na poslednú mohutnú ofenzívu v roku 1918, ktorou chcelo dohodové vojská poraziť. Nemecká armáda a hospodárstvo však už boli vyčerpané a v spoločnosti silnel odpor k vojne. Najmä v Nemecku a Rakúsko-Uhorsku zosilneli sociálne nepokoje. Rakúsko-Uhorsko a po ňom aj Nemecko prijali podmienky prímeria. **11. novembra 1918** sa prvá svetová **vojna skončila**.

Dobová karikatúra zobrazuje vojnu ako šachovú partiu. Na obrázku vidieť Nemecko a Rakúsko-Uhorsko, ktoré s bielymi figúrkami poráža Rusov (biela uniforma), Francúzov (červená čiapka), Angličanov (hnedá uniforma) a Talianov. Všimnite si razantné buchnutie pästou nemeckého generála. Rakúsky veliteľ pôsobí ako priateľský poradca, ktorý však sám nedokáže partiu úspešne vyhrať. Vojna však skončila opačne, ako si Nemecko a Rakúsko-Uhorsko predstavovali.

Prvá svetová vojna priniesla so sebou kvalitatívny i kvantitatívny rozmach letectva. Vojna sa tak preniesla aj do vzduchu a čoskoro „rytieri neba“ začali proti sebe útočiť smrtiacimi zbraňami. Na obrázku bojuje nemecký fokter (červené lietadlo) so svojím britským protivníkom.

Štylizovaný obrázok odhodlaného útočiaceho anglického vojaka, ktorému v postupe bránia prekážky s ostatných drôtov.

IV. PRVÁ SVETOVÁ VOJNA

Malba Vladimíra Serova zachytáva 25. október 1917. Lenin a bolševici získali moc.

Zajatí ruskí vojaci. Nemecku sa podarilo aj za výdatnej pomoci vnútorných rozbrojov vo vnútri Ruska na jar 1918 Rusko poraziť. Rusi podpísali Brestlitovský mier, Nemci stiahli z východného frontu všetky vojská a vrhli ich do ofenzívy na západe, ktorá sa však skončila neúspechom. Na jeseň roku 1918 sa vojna skončila.

Propaganda I. svetovej vojny: Kto chýba? Si to ty?

Prvá svetová vojna znamenala pre väčšinu spoločnosti **obrovskú tragédiu**. Na jej začiatku nikto netušil, že bude taká dlhá a krvavá. Mnohí boli presvedčení, že vojna sa skončí rýchlo a spočiatku sa do jednotlivých armád hlásilo množstvo **dobrovoľníkov**, plných nadšenia. Neskôr jednotlivé vlády povolávali do zbrane čoraz mladších, i 17-ročných chlapcov, alebo starších mužov.

Vo vojne zahynuli milióny vojakov a civilistov. Státisíce sa stali pre zranenia **trvalými invalidmi**. Čím dlhšie vojna trvala, tým viac sa ukazovalo, že **niektoré štáty nedokážu hospodársky utiahnuť bremeno vojny**. Štátna moc musela zvyšovať dane a prikročila aj k odoberaniu majetku, len aby získala financie potrebné na vedenie vojny. **Hospodárstvo v mnohých štátoch upadalo**, objavovali sa **prvé príznaky krízy**. Peniaze strácali hodnotu a vládol veľký nedostatok potravín, ale aj obuvi a ošatenia. Úzka skupina vysokých podnikateľov však na vojne a na vojenských dodávkach aj naďalej nesmierne bohatla. Väčšine obyvateľov však vojna priniesla len biedu a utrpenie.

Ludia sa začali **čoraz hlasnejšie búriť proti vojne**. Spočiatku ešte štát dokázal pomocou polície situáciu zvládnuť, neskôr však prejavy nespokojnosti mohutneli a najmä v posledných rokoch vojny **silneli rôzne manifestácie namierené proti vojne**. **Viacere národy očakávali, že sa naplnia aj ich snahy o sebaurčenie**.

Vojna na druhej strane urýchlila **vedecko-technický pokrok**. Objavilo sa **množstvo nových poznatkov** v letectve, pri výrobe motorov, v medicíne, prírodných vedách a pod. Cena za tieto poznatky však bola privysoká.

Reč prameňov:

Mojim národom – manifest cisára a kráľa Františka Jozefa I.

- „Intrigy protivníka plného nenávisťi nútia Ma, aby na ochranu cti Môjho mocnárstva, na ochranu jeho vážnosti a moci a zabezpečení jeho dŕžavy po dlhých rokoch mieru chopil sa meča.
- S nevďakom rýchlo zabúdajúcim nastúpilo kráľovstvo Srbské – ktoré od prvého začiatku štátnej samostatnosti až do dnešnej doby od Mojich predkov a odo Mňa bolo chránené a podporované – už pred rokmi cestu otvoreného nepriateľstva proti Rakúsko-Uhorsku.

Dešifrujeme pramene:

- ❖ S manifestom Františka Jozefa I. ste sa už stretli v kapitole o zjednotení Talianska a Nemecka.
- ❖ Pokúste sa porovnať obsah obidvoch dokumentov.
- ❖ V čom sa odlišujú a v čom podobajú?

IV. PRVÁ SVETOVÁ VOJNA

- ...Nádej, že Srbské kráľovstvo ocení mierumilovnosť a zhovievavosť Mojej vlády a že dostojí svojmu slovu, sa nespĺnila. Stále vyššie šľahá plameň nenávisťi voči Mne a Môjmu domu, stále otvorejšie vystupuje snaha nerozlučné územie Rakúsko-Uhorska násilne odtrhnúť...
- V tejto chvíli Som si plne vedomý celého dosahu svojho rozhodnutia a zodpovednosti. Všetko Som preskúmal a uvážil. S pokojným svedomím nastupujem na cestu, ktorú Mi povinnosť vykazuje. Spolieham sa na Svoje národy..., na statočným nadšením naplnenú brannú moc Rakúsko-Uhorska a dôverujem vo Všemohúceho, že dopraje Mojim zbraniam víťazstvo.“

Reč prameňov:

List so zákopov (Národné Noviny, 1916)

- „Drahí rodičia (25.6.1916)
- Dnes máme konečne deň oddychu, ale neviem či bude celý, nuž som sa prichytil lístok Vám napísať. Na fronte je ticho skoro celý deň, nad poliami spieva škovrán, slniečko tak mile svieti, sedím v zákope bezpečnej tak pred guľkami. Ale i tak nebolo by sa treba čoho báť, lebo na písanie guľiek som už dávno zvyknutý, ani brvou nepohnem...
- ...Pred 3 dňami sme boli v poriadnej granátovej kanonáde, granáty tak padali, ani gule z pušiek, krčili sme sa v zákope a čakali, kedy nás so zemou pomieša. Z našej stotiny na šťastie nikoho nezranilo, bo my sme neboli priamo bombardovaní. Keď to utíchlo, všetci sme si vydýchli, chleba zajedali a fajčili, tak čakali, kedy sa to začne znova. Ale už bol pokoj.
- ...Dokiaľ sme boli v Počajove, dostávali sme na prídavok lekvár, ale teraz už nie. Ráno dobrú kávičku, na obed dosiaľ dobrú menáž a ešte dosť mnoho ráz konzervy, večer rum, sem tam víno, pol chlebička, ktorý sa ešte večer zje a kávu i doháň. Len voda je tu nie dobrá, veď v nej aj žaby krkajú, ba pili sme aj z kaluže... Prádlo si tu pravda nemôžem prať a ani sa riadne umývať.“

Otázky a úlohy. Premýšľajte.

1. Opíšte ambície Nemecka pred vypuknutím 1. svetovej vojny.
2. Priblížte bezprostredné príčiny 1. svetovej vojny. Opíšte reakciu Rakúsko-Uhorska.
3. Ukážte na dejepisnej mape významné fronty a bitky.
4. Povedzte, aké novinky priniesla vojna v oblasti zbraní, techniky a vedenia boja.
5. Charakterizujte boľševikov a myšlienky, ktoré presadzovali.
6. Uveďte dôvody, ktoré viedli Rusko k ukončeniu vojny.
7. Opíšte záver a vojenské výsledky 1. svetovej vojny.
8. Zamyslite sa na dôsledkami prvej svetovej vojny.

Moje kľúčové slová:

zákopová vojna
fronty

Cisár František Jozef I. vo vyhlásení Mojim národom 28. júla 1914 zdôvodňoval príčiny vypovedania vojny a vyzýval k politickej vernosti.

O prvej svetovej vojne bolo napísaných množstvo kníh a natočených množstvo filmov. Jedným z najznámejších filmov bol film Dobrý vojak Švejk. Autorom tohto diela bol spisovateľ Jaroslav Hašek, ktorý sám prvú svetovú vojnu zažil na svojej koži. Dobrého vojaka Švejka stvárnil známy český herec Rudolf Hrušínský. Videli ste tento film?

Dešifrujeme prameň:

- ❖ Na základe prameňa skúste porozprávať svoju predstavu o živote vojakov v zákope.

Pohľadnica s vojnovou propagandou

Slovníček:

- abdikácia** – odstúpenie
- boľševik** – stúpenec Leninovej formy komunizmu
- front** – dôležité bojové pásmo, bojisko
- ofenzíva** – útok
- pozičná, zákopová vojna** – uskutočňujúca sa z pozícií, zo zákopov

3. SLOVENSKÍ VOJACI NA FRONTÁCH

Zopakujme si:

- ♦ Vymenujte príčiny prvej svetovej vojny.
- ♦ Spomeňte si na udalosť, ktorou sa začala prvá svetová vojna.

Po smrti najdlhšie panujúceho habsburského panovníka, Františka Jozefa I., nastúpil na trón uprostred prvej svetovej vojny posledný vládca monarchie, **Karol IV.** ako uhorský kráľ a Karol I. ako rakúsky cisár. Po vojne bol pozbavený trónu a vyhnaný z krajiny. Zomrel v roku 1922 vo vyhnanstve na portugalskom ostrove Madeira.

Alegória prvej svetovej vojny na rakúsko-uhorskej pohľadnici

Dešifrujeme pramene:

- ♦ Vysvetlite význam alegórie prvej svetovej vojny na dobovej pohľadnici.

- 1914 – 1915** – boje medzi rakúsko-uhorskou armádou a ruským vojskom v Karpatoch
- 1914** – Slovenská národná strana pozastavila počas vojny svoju činnosť
- 1916 – 1918** – vláda posledného panovníka Rakúsko-Uhorska, Karola IV.

Slováci: za alebo proti vojne?

Hoci väčšina Slovákov nepodľahla európskemu fanatizmu a na blížiacu sa vojnu hľadela skôr s obavami, hneď po jej vypuknutí nabádali viaceré slovenské noviny k oddanosti Slovákov k Habsburgovcom a vernosti monarchii. Na druhej strane, slovenskí politici chápali, že po boku Rakúsko-Uhorska stoja proti Slovanom, s ktorými sa už takmer storočie pokúšali utužovať vzťahy. Toto protirečenie si uvedomovali o to viac, že sa cez vojnu otvorene prejavila nevraživosť voči menšinovým národom v Uhorsku. Silneli **útoky proti Slovanom** a všetkému slovanskému. Politickému násiliu sa nevyhla ani slovenská inteligencia. Poniectorí sa ocitli pod policajným dozorom, ďalší boli sledovaní, iní bezdôvodne alebo na základe falošných udaní odsúdení. Počas vojny **pozastavila** svoju **činnosť Slovenská národná strana** a takmer všetky **slovenské spolky**.

Na bojiskách

Slováci v rakúsko-uhorskej armáde bojovali na **balkánskom, ruskom a talianskom fronte**. Najväčších bojov sa zúčastnili v **Haliči**, v **Rusku**, v **Srbsku** a v **Talianku na rieke Piave**.

Na našom území prebiehali priame vojenské operácie **na východe Slovenska**, keď **na jeseň 1914 prekračila ruská armáda Karpaty** a obsadila mestá **Humenné a Bardejov**. Spojené armády Rakúsko-Uhorska a Nemecka odolávali ruským vojskám po **celú zimu 1914 – 1915**. Počas bojov vo východoslovenských oblastiach sa ďalšia časť ruského vojska dostala **cez Halič do Sliezska** a blížila sa na Moravu. Velenie rakúsko-uhorskej armády to považovalo za nebezpečnú situáciu, pretože hrozilo, že Rusi obsadia územie naraz z dvoch strán. Napokon však rakúsko-uhorská armáda prešla do ofenzívy a v máji 1915 zatlačila cársku armádu hlboko na ruské územie.

Život cez vojnu

Vojna sa dotkla všetkých oblastí života a ťažko doliehala na obyvateľstvo. Východoslovenské územia, na ktorých sa bojovalo, sa premenili na spúšť. Všeobecný **nedostatok potravín, produktov a surovín** bol znásobovaný povinnosťou **odovzdávať ich pre potreby frontu**. **Potraviny** boli **na pridel**, rástol počet hladujúcich. Robotníci nemohli slobodne zmeniť pracovné miesto. Keďže muži boli odvedení na front, v továrňach za malú mzdu pracovali ženy, deti a starci. Celé hospodárstvo Rakúsko-Uhorska bolo podriadené vojnovým pomerom a väčšina výrobkov bola produkovaná pre účely armády. Dokonca aj zvony z kostolov sa tavili a využívali na výrobu kanónov.

V krajine bol vyhlásený **výnimočný stav**. **Občianske práva** boli **zúžené**. **Obmedzená** bola **sloboda zhromažďovania a cestovania**. Tlač podlieha-

IV. PRVÁ SVETOVÁ VOJNA

Obraz predstaviteľa fauvizmu, francúzskeho maliara **Henriho Matissea**: Portrét madam Matisseovej (1905)

Prvá svetová vojna nebola len dôsledkom zhoršených politických vzťahov európskych mocností. Vášne a agresivita viseli vo vzduchu už pred jej vypuknutím. Začiatkom 20. storočia zachvátilo vojnové nadšenie celé masy a mnohí, aj vzdelaní ľudia fanaticky volali: „Nech žije vojna!“ Davy sa rýchlo a ľahko rozohnili. Svetoví básnici skladali ódy na vojnové hrdinstvá a nemeckí, francúzski či anglickí spisovatelia písali o vojne ako o „skvelom vzrušení“. Zmenilo sa i umenie. Vznikalo množstvo výtvarných smerov, v ktorých sa odrážal nepokoj doby. Jedným z nich bol tzv. **fauvizmus** /fóvizmus/ – od slova divý, dravec. Taký obraz vyvolával dojem napätia, ktorý znášobovala kriklavá, kontrastná farebnosť a hrubé kontúry. Farby sa takmer bili na plátne. Iný smer, **futurizmus**, sa vyznačoval prudkosťou, dynamikou a až agresívnou farebnosťou. Futuristický štýl našiel svoje uplatnenie aj v literatúre, architektúre a hudbe. Všetko akoby skryto poukazovalo na blížiaci sa celosvetový konflikt.

Carlo Carrá: Červený jazdec (1912)

la **vojnovým tlačovým zákonom**, ktoré sprísnilo cenzúru. Písať o armáde a pohybe vojakov bolo zakázané. Kontrolovaná bola aj pošta.

Nečistota, infekcie, vyčerpanosť a hlad mali za následok vzbury a nepokoj. Napriek viacerým víťazstvám bola rakúsko-uhorská armáda už v druhom roku vojny vysilená a hospodárstvo štátu vyčerpané. Cisár František Jozef I., ktorý nastúpil na trón v rušnom období revolúcie 1848 – 49, uprostred nepokojov prvej svetovej vojny zomrel. Po jeho smrti v roku **1916** začal vládnuť **posledný panovník rakúsko-uhorskej monarchie, Karol IV.**, ktorý sa usiloval uzavrieť prímierie aj bez Nemecka a zachrániť tak svoju monarchiu.

Otázky a úlohy. Premýšľajme.

1. Uvedte, ako sa pred prvou svetovou vojnou zmenilo umenie.
2. Povedzte, aký bol postoj Slovákov k vypuknutiu prvej svetovej vojny. Čo vplývalo na ich rozhodnutie zapojiť/nezapojiť sa do vojny? Argumentujte.
3. Nájdite v dejepisnom atlase významné bojiská prvej svetovej vojny. Zistite, na území ktorých štátov sa nachádzajú.
4. Ukážte na mape Slovenska lokality, kde prebiehali vojenské operácie počas 1. svetovej vojny.
5. Vysvetlite pojem výnimočný stav.
6. Opíšte život Slováka počas prvej svetovej vojny v role civilistu a vojaka. Zistite, akými zbraňami a kde bojovali slovenskí vojaci.

MINIPROJEKT

Vypracujte projekt o postavení žien pred vypuknutím a po prvej svetovej vojne. Zamerajte sa na ich práva, spoločenské postavenie. Pomôžte si internetom.

Moje kľúčové slová:

zákopová vojna
fronty
výnimočný stav

Viete, že:

- ☛ prvú svetovú vojnu volali jej súčasníci *Veľká vojna*?
- ☛ v rakúsko-uhorskej armáde bojovalo až 9 miliónov mužov?
- ☛ v túžbe po vojne mladí chlapi v Európe neraz zatajovali svoj vek, aby mohli narukovať?

Slovníček:

fanatizmus – neznášanlivá zaujatosť voči niečomu
prídelový systém – nevelké množstvo potravín a výrobkov, ktoré boli pridelované obyvateľom v čase vojny
propaganda – cieľené rozširovanie názorov a informácií za účelom ovplyvnenia verejnej mienky

Prečítajte si:

KODAJOVÁ, Daniela: František Ferdinand d'Este – zmarená nádej monarchie? In *Historická revue*, 21, 2010, č. 2, s. 60 – 67.
URBAN, Milo: *Živý bič*. Bratislava, 2003.

4. ODBOJ SLOVÁKOV A ČECHOV

Zopakujme si:

♦ Spomeňte si na aktivity z 19. storočia, ktoré smerovali k spolupráci Slovákov a Čechov.

1915	- uzavretie Clevelandskej dohody v USA
1916	- vznik Československej národnej rady vo Francúzsku
1914 - 1920	- formovanie česko-slovenských légii
1918	- podpísanie Pittsburskej dohody

Slovenskí politici predpokladali, že vojenská prehra Rakúsko-Uhorska by mohla priaznivo ovplyvniť ďalšie smerovanie slovenského národa. Niektorí verili, že vojenským neúspechom oslabená vláda konečne prijme návrh na vytvorenie autonómie Slovenska v Uhorsku, ktorú Slováci požadovali už v Memorande 1861. Iní dúfali v pričlenenie Slovenska k Rusku, či spojenie s Poľskom. Stále viac politikov sa však prikláňalo k myšlienke, že po porážke Rakúsko-Uhorska vytvoria **Slováci s Čechmi nový samostatný štát**. Začal sa formovať **organizovaný odpor** proti existencii Rakúsko-Uhorska – **odboj**. A to nielen v rámci monarchie, ale najmä v zahraničí.

Domáci a zahraničný odboj

Keďže slovenskí politici v Uhorsku nemali pod maďarizačným tlakom možnosti na verejnú činnosť, pracovali v ústraní. Postupne sa utvorilo **niekoľko stredísk slovenských politických aktivít**: v sídle Slovenskej národnej strany – v Martine, v Bratislave, v Budapešti a vo Viedni.

Odboj v zahraničí úspešne organizovali **Milan Rastislav Štefánik** a **Tomáš Garrigue Masaryk**. Politickým aktivitám Slovákov a Čechov sa darilo najmä v krajinách Dohody: **v USA, Anglicku a Francúzsku**. Cieľom odboja bol **zánik Rakúsko-Uhorska a vytvorenie spoločného česko-slovenského štátu**. Boli to odvážne plány, a vôbec nie jednoduché. V prvom rade bolo potrebné získať oficiálnu podporu predstaviteľov dohodových mocností, preto im chceli slovenskí a českí politici predložiť presvedčivé argumenty pre vznik nového štátu.

Americkí Slováci vítali myšlienku spoločného štátu. Spolu so zástupcami českých krajanov podpísali dve dohody – **v Clevelande v roku 1915 a v Pittsburgu v roku 1918**, ktoré mali Slovákom v budúcom spoločnom štáte zaručiť samostatné rozhodovanie o vlastných záležitostiach. Druhú z nich – Pittsburskú dohodu (1918) – pripravoval a podpísal aj **Tomáš Garrigue Masaryk**.

Vo Francúzsku sa odboj úspešne rozbehol pod vedením **Milana Rastislava Štefánika**, ktorý v roku **1916** spolu s **Tomášom Garrigueom Masarykom** a **Edvardom Benešom** založil v Paríži **Československú národnú radu**. Tá si vytvorila pobočky v Rusku, USA i v Taliansku, a prostredníctvom nich **usmerňovala a zjednocovala činnosť Slovákov a Čechov v zahraničí**. Bola **hlavným politickým orgánom odboja**. Organizovala aj samostatné vojenské jednotky, ktoré bojovali na strane dohodových mocností za vznik nového štátu Čechov a Slovákov. Nazývame ich **česko-slovenské légie**.

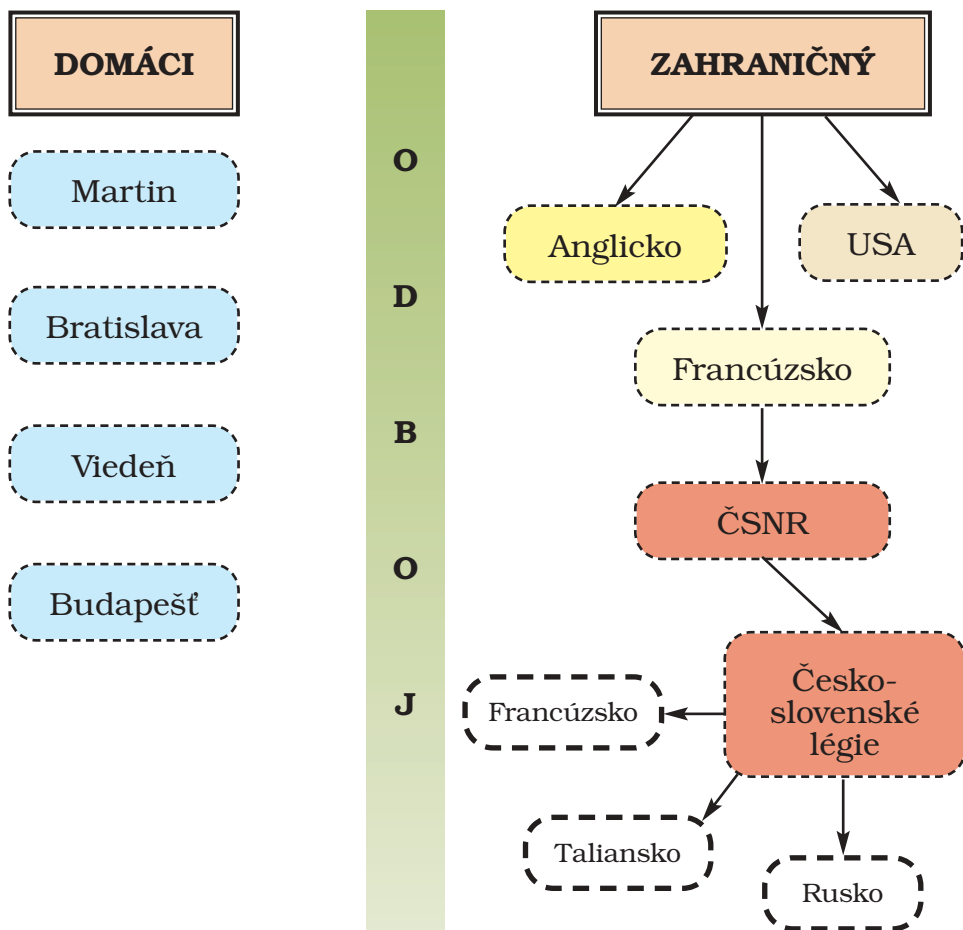

Slovenská liga v Amerike podporovala oslobodenie Slovenska. Na tento účel vznikla v USA veľká milióndolarová zbierka.

Zástava Československej národnej rady podľa návrhu M. R. Štefánika

IV. PRVÁ SVETOVÁ VOJNA

Ľavá časť pojmovej mapy znázorňuje miesta, kde sa formoval domáci odboj Slovákov, pravá časť zobrazuje centrá spoločného odboja Slovákov a Čechov v zahraničí. V Londýne pôsobil T. G. Masaryk.

Česko-slovenské légie

Česko-slovenské légie tvorili Slováci a Česi, ktorí boli zajatí, prípadne dezertovali na druhú stranu frontu, alebo žili v zahraničí. O získavanie dobrovoľníkov sa veľkou mierou zaslúžil **Milan Rastislav Štefánik**. Légie vytvorili slovenskí a českí zajatci vo **Francúzsku**, v **Rusku** a v **Taliansku**.

Pohľadnica povolávajúca vojakov do česko-slovenskej légie vo Francúzsku

Sídlo hlavného politického a reprezentatívneho orgánu zahraničného odboja Čechov a Slovákov, Československej národnej rady, bolo v Paríži na Rue Bonaparte.

Znak česko-slovenských légii

Česko-slovenskí legionári v uniformách: (zľava) v Taliansku, v Rusku a vo Francúzsku

IV. PRVÁ SVETOVÁ VOJNA

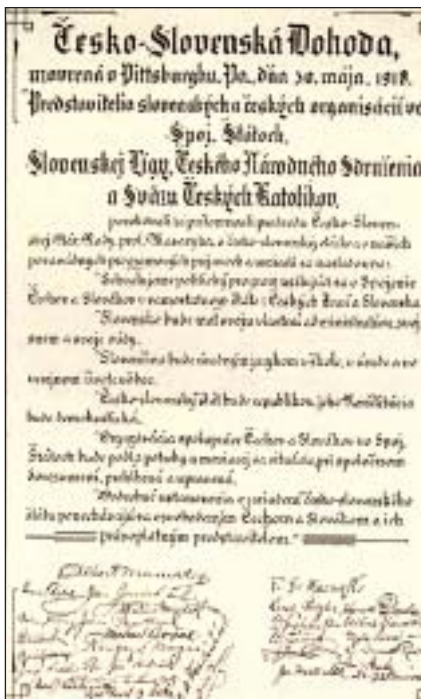

Česko-slovenskí legionári v zákopoch pri ukrajinskej dedine Zborov

Hliadka legionárov v Rusku.

Počas vojny sa česko-slovenskí legionári zúčastnili mnohých ťažkých bojov. Svojou odvahou a statočnosťou si získavali rešpekt a uznanie.

Dešifrujeme pramene:

- ❖ Preštudujte si ukážku z Pittsburskej dohody.
- ❖ Aké práva zaručovala Slovákom ?

Boli to zdatné a disciplinované vojenské jednotky, ktoré pôsobili na strane štátov Dohody. Bojovali na všetkých troch frontoch: na západnom vo Francúzsku, na južnom v Rumunsku a v Taliansku; najväčší počet legionárov bojoval na východnom fronte v Rusku. Veľkým úspechom česko-slovenskej légie v Rusku bola bitka pri ukrajinskej dedine **Zborov** v júli **1917**, o ktorej priniesla správy i zahraničná tlač. Legionári sa dostali do konfliktu s ruskými boľševikmi. Počas bojov s nimi sa postupne presúvali na východ až do Vladivostoku. Všetky úspechy legionárov boli pre Čechov a Slovákov dobrou nádejou na vytvorenie spoločného štátu.

Reč prameňov:

Zástupcovia slovenských a českých organizácií v USA uzavreli 31. mája 1918 v americkom meste Pittsburgh dohodu, v ktorej sa hovorilo o postavení Slovenska v budúcom česko-slovenskom štáte. Pittsburskú dohodu skoncipoval a podpísal jeho budúci prezident, Tomáš Garrigue Masaryk:

- Schvaľujeme politický program usilujúci sa o Spojenie Čechov a Slovákov v samostatnom štáte z Českých Zemí a Slovenska.
- Slovensko bude mať svoju vlastnú administratívu, svoj snem a svoje súdy.
- Slovenčina bude úradným jazykom v škole, v úrade a vo verejnom živote vôbec.
- Česko-slovenský štát bude republikou. Jeho Konštitúcia bude demokratická.

IV. PRVÁ SVETOVÁ VOJNA

Česko-slovenskí legionári vo Francúzsku so zástavou Československej národnej rady

Viete, že:

- ☛ na konci vojny mali česko-slovenské légie viac než 100 000 vojakov? Najviac legionárov bojovalo v Rusku (vyše 60 000).
- ☛ dezertéri vo vojne podstupovali obrovské riziko? Za dolapenie každého zbeha z rakúsko-uhorskej armády bola vypísaná peňažná odmena. Tí, čo boli chytení, sa nevyhli prísnemu vojenskému súdu a poprave.
- ☛ medzinárodný ohlas malo aj obsadenie Transsibírskej magistrály jednotkami česko-slovenskej légie v rokoch 1918 – 1920, keď sa legionári postavili proti ruským boľševikom?

Otázky a úlohy. Premýšľajme.

1. Vymenujte možnosti, týkajúce sa budúcnosti Slovákov po skončení prvej svetovej vojny.
2. Priblížte aktivity zahraničného odboja vo Francúzsku. Pomôžte si pojmovou mapou.
3. Opíšte pôsobenie česko-slovenských légii.
4. Opíšte aktivity amerických Slovákov, ktoré dopomohli k vzniku spoločného štátu Slovákov a Čechov.
5. Pomocou pojmovej mapy na str. 83 opíšte priebeh odboja Slovákov a Čechov.
6. Predstavte si, že ste slovenský vojak, ktorý dezertoval. Napíšte list svojej rodine, v ktorom opisujete boje a dôvody dezercie.

Moje kľúčové slová:

odboj Slovákov a Čechov
Československá národná rada
česko-slovenské légie
Pittsburská dohoda

Slovníček:

- dezertovať** – zbehnúť, utiecť od vojska
légia – dobrovoľnícky vojenský zbor
odboj – organizované hnutie odporu proti vládnucemu režimu, organizovaný odpor

Prečítajte si:

DANIŠ, Miroslav: Štátotvorné ambície Slovákov: ilúzie a dezilúzie. In Historická revue, 16, 2005, č. 3, s. 16 – 19.

KŠIŇAN, Michal: Význam a úloha ČSNR v prvom československom zahraničnom odboji. In Historická revue, 19, 2008, č. 10, s. 16 – 20.

KRAJČOVIČOVÁ, Natália: Slovenská politika na prelome storočí. In Historická revue, 15, 2004, č. 9, s. 6 – 7.

5. NA CESTE K SPOLOČNÉMU ŠTÁTU SLOVÁKOV A ČECHOV

Zopakujme si:

♦ Opíšte aktivity česko-slovenského odboja.

1917

28. október 1918

30. október 1918

- vstup USA do vojny po boku dohodových mocností
- v Prahe bola vyhlásená Československá republika
- v Turčianskom Sv. Martine bola prijatá Deklarácia slovenského národa

Rozhodnuté: rozchod s monarchiou

Advokát a predseda SNS **Matúš Dula** (1846 Blatnica – 1926 Ružomberok) inicioval stretnutie slovenských politických činiteľov, ktorí sa zišli 30. októbra 1918 v Turčianskom Sv. Martine.

Na jar 1918, keď už bolo o víťazoch a porazených vojny takmer rozhodnuté, zaktivizovali sa aj slovenskí politici v Uhorsku. 1. mája 1918 sa v Liptovskom Sv. Mikuláši zišli robotníci a zástupcovia sociálno-demokratickej strany. Do záverečného dokumentu prvomájového zhromaždenia vpísal ich účastník Vavro Šrobár požiadavku vytvoriť spoločný štát Slovákov a Čechov. Keďže podmienky na politickú činnosť Slovákov v Uhorsku boli stále nepriaznivé, Šrobára maďarské úrady zatkli a uväznili.

V tom istom mesiaci, v **máji 1918**, zvolal predseda Slovenskej národnej strany Matúš Dula **tajnú poradu** do **Turčianskeho Sv. Martina**. 24. mája 1918 tu rokovali osobnosti slovenského politického života o budúcom osude Slovákov. Svrne odmietli, aby slovenské územie zostalo po vojne súčasťou Uhorska, a vyjadrili rozhodnutie vytvoriť spolu s Moravanmi a Čechmi nový štát. Obe zhromaždenia – prvomájová oslava sociálnych demokratov aj tajná schôdza slovenských politikov v Martine – ukázali, že Slováci nemali záujem zotrvať po vojne v Uhorsku, a vyslovili sa za spoločnú budúcnosť s Čechmi.

V **Spojených štátoch amerických** vypracoval **Tomáš Garrigue Masaryk** dôležitý dokument o budúcom spoločnom štáte Čechov a Slovákov. Je známy ako **Washingtonská deklarácia**. Hovorí sa v ňom o príčinách rozchodu s Rakúsko-Uhorskom a o dôvodoch pre vznik štátu Čechov a Slovákov. Deklarácia zaručovala, že nový štát bude založený na zásadách **demokracie, pokroku a humanity**, a bude chrániť slobodu a práva svojich občanov. Dokument oficiálne odovzdal Tomáš Garrigue Masaryk americkej vláde vo Washingtone v **októbri 1918**.

Washingtonská deklarácia

Liptovský Sv. Mikuláš, kde boli na prvomájovej demonštrácii 1918 prijaté požiadavky uzavrieť mier a iné sociálne a demokratické práva.

IV. PRVÁ SVETOVÁ VOJNA

Praha: 28. október 1918

Prvá svetová vojna sa chýlila k dlho očakávanému koncu. Pre ďalšie smerovanie národov Rakúsko-Uhorska bolo dôležité vyhlásenie amerického prezidenta Woodrowa Wilsona, že každý národ má právo sám rozhodnúť o svojom osude.

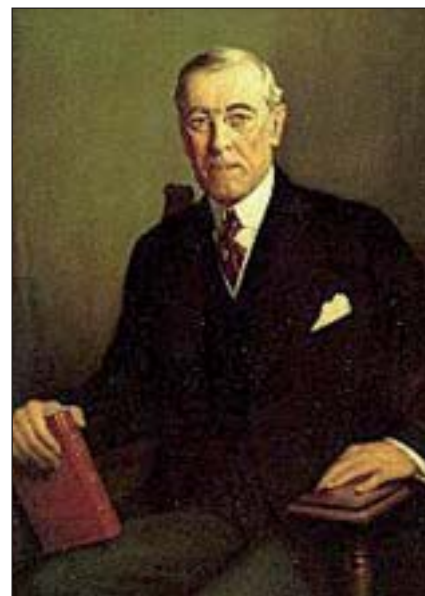
Ráno 28. októbra sa v Prahe rozchýrilo, že minister zahraničných vecí Rakúsko-Uhorska podpísal vojenskú kapituláciu. Správa vyvolala medzi českými politikmi a obyvateľstvom nadšenie. Pražania vyšli do ulíc, so zápalom strhávali staré štátne symboly a odstraňovali všetko, čo monarchiu pripomínalo. V ten istý deň bol v **Prahe** vyhlásený nový nezávislý štát – **Československá republika**. Funkciu dočasnej vlády ČSR prevzal **Národný výbor**.

Martin: 30. október 1918

Na Slovensku o udalostiach, ktoré sa odohrávali v Prahe, ešte nikto nič nevedel. Do veľkej miery to bol dôsledok prísnej tlačovej cenzúry v Uhorsku. Nič netušiaci slovenskí politici zvolali na **30. októbra** zhromaždenie do **Turčianskeho Sv. Martina**. Na zhromaždení vypovedali poslušnosť uhorskej vláde a jej orgánom, čo v praxi znamenalo **oddeľovanie Slovenska od Uhorska**. Za **jediný kompetentný orgán**, ktorý má právo zastupovať záujmy Slovákov, bola vyhlásená **Slovenská národná rada**. Jej zloženie tvorili reprezentanti všetkých slovenských politických smerov na čele s predsedom **Matúšom Dulom**. Účastníci martinského zhromaždenia prijali významný dokument – **Deklaráciu slovenského národa**, v ktorej boli zhrnuté najdôležitejšie politické požiadavky. Slovensko sa ňou prihlásilo k spoločnému štátu s Čechmi, a to nezávisle od udalostí v Prahe. Do dejín vošla aj pod názvom **Martinská deklarácia** a bola rovnocenným dokumentom k pražskému vyhláseniu Československej republiky.

Niektorí zo slovenských politikov, ktorí podpísali Martinskú deklaráciu. Na rokovaní v Martine slobodne vyjadrili dôležité politické rozhodnutie – spojiť Slovákov v štátnom zväzku s Čechmi.

Woodrow Wilson bol americkým prezidentom v rokoch 1913 – 1921.

Privítanie T. G. Masaryka v Prahe po návrate zo Spojených štátov amerických

Deklarácia slovenského národa bola podpísaná v budove martinskej Tatrabanky, ktorá vznikla v roku 1875. Bola prvou, a koncom 19. storočia aj najväčšou slovenskou bankou.

IV. PRVÁ SVETOVÁ VOJNA

Plagát, symbolizujúci vznik Československej republiky. Osobnosti na obrázkoch zľava: prezident USA W. Wilson, T. G. Masaryk, M. R. Štefánik a maršal F. Foch (vrchný veliteľ spojeneckých vojsk).

Európa v troskách – koniec jednej epochy

Na jeseň 1918 vojna utíchla. Po jej skončení boli medzinárodné vzťahy riešené sériou mierových zmlúv (1919 – 1920), nazývaných aj **Versailleský mierový systém**, podľa francúzskeho zámku Versailles na predmestí Paríža, kde bola podpísaná mierová zmluva s Nemeckom.

Štvorročná vojnová tragédia poznačila Európu i celý svet. Staré štáty zanikli a vznikali nové. V mnohých krajinách sa zmenila forma vlády – po monarchiách väčšinou nastupovali republiky. Zmena nastala aj v strednej Európe – štyristoročná vláda Habsburgovcov v novembri 1918 sa definitívne skončila. Na troskách ríše vznikli nové štátne útvary. Pre Slovákov a Čechov bolo vytvorenie spoločného štátu nádejou pre nový perspektívny vývoj oboch národov.

Ani po vzniku Československej republiky nebola situácia na Slovensku jednoduchá. Napriek tomu, že víťazné štáty jeden po druhom oficiálne uznali vznik ČSR, politici novovzniknutého Maďarska si naďalej nárokovali na slovenské územie. Hranicu medzi oboma štátmi definitívne určila až **Trianonská mierová zmluva**, podpísaná vo Francúzsku dva roky po skončení vojny, **4. júna 1920**.

Reč prameňov:

Úryvok z manifestačného vyhlásenia o vzniku ČSR, ktoré vydal Národný výbor 28. októbra 1918:

- **Ľudu československému!** Tvoj odveký sen sa stal skutkom. Štát československý vstúpil dnes do radu samostatných kultúrnych štátov sveta. Národný výbor, poverený dôverou všetkého ľudu československého, prevzal ako jediný oprávnený a zodpovedný činiteľ do svojich rúk správu Tvojho štátu. Ľud československý! Všetko, čo podujímaš, podujímaš od tohoto okamihu ako nový, slobodný člen veľkej rodiny samostatných slobodných národov. Novými činmi v týchto chvíľach začínajú sa nové a bohdá slávne Tvoje dejiny.

Prezidentská vlajka ČSR so štátnym znakom a nápisom „Pravda víťazí“

Plně Václavské náměstí v deň vyhlásenia Československej republiky 28. októbra 1918

IV. PRVÁ SVETOVÁ VOJNA

Po skončení prvej svetovej vojny boli medzinárodné vzťahy riešené sériou mierových zmlúv (1919 – 1920), nazývaných aj Versailleský mierový systém, podľa francúzskeho zámku Versailles na predmestí Paríža, kde bola podpísaná mierová zmluva s Nemeckom. Na obrázku aktéri podpisu francúzsky premiér **Georges Clemenceau**, prezident USA **Woodrow Wilson** a britský ministerský predseda **David Lloyd George**.

Vznik Československej republiky a nástupnícke štáty Rakúsko-Uhorska

Úryvok z Deklarácie slovenského národa:

- V mene slovenského národa na Slovensku oprávnená je teda hovoriť jedine Slovenská Národná Rada. Národná Rada československého národa v Uhorsku obydleného osvedčuje:
- Slovenský národ je čiastka i rečové i kultúrno-historicky jednotného československého národa. Na všetkých kultúrnych bojoch, ktoré viedol český národ a ktoré ho urobili známym na celom svete, mala účasť i slovenská vetev.
- Pre tento česko-slovenský národ žiadame i my neobmedzené samourčovací právo na základe úplnej neodvislosti. [...]
- Žiadame okamžité uzavretie pokoja, a sice na všeludských kresťanských zásadách, aby pokoj bol taký, žeby medzinárodno-právnymi zárukami znemožňoval ďalšiu vojnu a ďalšie zbrojenie.

Dešifrujeme pramene:

- ❖ Preštudujte si pramene o vzniku ČSR.
- ❖ Ktoré myšlienky mali tieto dokumenty spoločné?

Ozdobné vyhotovenie Deklarácie slovenského národa

IV. PRVÁ SVETOVÁ VOJNA

Viete, že:

☛ jediný aktívny slovenský poslanec Ferdinand Juriga na uhorskom sneme vyhlásil, že právo zastupovať záujmy Slovákov nemá uhorská vláda, ale iba Slovenská národná rada? Bolo to jediný raz, čo sa na uhorskom sneme verejne hovorilo po slovensky.

☛ v prvej svetovej vojne zomrelo asi 10 miliónov vojakov, 7 miliónov civilistov a viac ako 20 miliónov ľudí bolo zmrzačených a ťažko zranených?

Hranicu medzi Slovenskom a Maďarskom definitívne určila až Trianonská mierová zmluva, podpísaná vo Francúzsku dva roky po skončení vojny, 4. júna 1920.

Slovníček:

deklarácia – slávnostné verejné vyhlásenie

kompetentný – oprávnený
suverénny štát – nezávislý, samostatný štát

Otázky a úlohy. Premýšľajme.

1. Opíšte obsah stretnutí osobností slovenskej politiky v Turčianskom Sv. Martine z mája 1918.
2. Vysvetlite výrok A. Hlinku, ktorý predniesol v máji 1918 na tajnej porade v Turčianskom Sv. Martine: „Povedzme otvorene, že sme za orientáciu česko-slovenskú. Tisícročné manželstvo s Maďarmi sa nevydarilo. Musíme sa rozísť.“
3. Priblížte obsah Washingtonskej deklarácie.
4. Priblížte udalosti z Prahy 28. 10. 1918 a z Turčianskeho Sv. Martina 30. 10. 1918. Navzájom ich porovnajte.
5. Pomocou mapy popíšte, aké zmeny nastali na mape Európy po skončení prvej svetovej vojny. Vymenujte nástupnícke štáty, ktoré vznikli na území bývalého Rakúsko-Uhorska a priradte k nim hlavné mestá.
6. Zamyslite sa nad pravdepodobnými príčinami, ktoré neumožňovali vznik samostatného Slovenska ako nástupníckeho štátu Rakúsko-Uhorska po vojne.

Prečítajte si:

HRONSKÝ, Marián: Zápas o Slovensko. Zánik Uhorska a vznik nových národných štátov. In *História*, 9, 2009, č. 1 – 2, s. 67 – 72.

Téma: Vznik Československej republiky. In *Historická revue*, 19, 2008, č. 10.

Moje kľúčové slová:

Československá republika
Národný výbor
Deklarácia slovenského národa
Slovenská národná rada

6. MILAN RASTISLAV ŠTEFÁNIK A TOMÁŠ GARRIGUE MASARYK

1850	– v Hodoníne (na Morave) sa narodil Tomáš Masaryk
1880	– v obci Košariská (na Myjave) sa narodil Milan Rastislav Štefánik
1918 – 1935	– Tomáš Garrigue Masaryk bol prezidentom Československej republiky
1919	– Milan Rastislav Štefánik zahynul pri havárii lietadla
1937	– v Prahe zomrel Tomáš Garrigue Masaryk

Obe významné udalosti – **28. októbra v Prahe** a **30. októbra 1918 v Turčianskom Sv. Martine** – otvorili novú etapu dejín Slovákov a Čechov, ktorí sa po prvýkrát ocitli v spoločnom modernom štáte. Bez oficiálnej podpory vojenských víťazov by však jeho vznik nebol možný. Pred koncom vojny, v lete 1918, všetky vedúce **krajiny Dohody** – Francúzsko, Veľká Británia, USA, Taliansko (pridalo sa na stranu dohody v roku 1915) a Japonsko postupne uznali Československú národnú radu za dočasnú česko-slovenskú vládu. Tým **vyjadrili podporu novému štátu Čechov a Slovákov**. Zásľuhu na tom mala najmä úspešná **politická činnosť M. R. Štefánika a T. G. Masaryka** v zahraničí a pôsobenie česko-slovenských légii.

Hvezdár, letec či diplomat – kto bol Milan Rastislav Štefánik?

Milan Rastislav Štefánik sa svojou cieľavedomosťou a silnou vôľou vypracoval na jednu z najvýznamnejších osobností našich moderných dejín. Študoval v Prahe matematiku a astronómiu. Na pražskej univerzite spoznal profesora T. G. Masaryka, ktorý na neho zapôsobil podnetnými prednáškami. Po získaní doktorátu odišiel do Paríža, kde pracoval ako vedec – astronóm. V roku 1912 získal **francúzske štátne občianstvo**. Keď bola po vypuknutí prvej svetovej vojny vo Francúzsku vyhlásená mobilizácia, Štefánik bol ako francúzsky občan povolaný do vojenskej služby, aby bojoval proti armádam Rakúsko-Uhorska a Nemecka. Vybral si dovedty celkom novú a neznámu oblasť vojenského pôsobenia – letectvo. Aj tu preukázal nadanie a odvahu. Hoci nemal vojenské vzdelanie, v priebehu troch rokov bol z radového vojaka povýšený na generála francúzskeho vojska.

Štefánik veril, že po vojne bude možné zmeniť existujúce usporiadanie sveta a pracoval na vzniku spoločného štátu Slovákov a Čechov. V Rusku i v USA získaval krajanov do légii. Pre plány česko-slovenského odboja boli mimoriadne užitočné jeho kontakty s významnými politikmi Francúzska. Aj českých politických predstaviteľov uvádzal do vysokých francúzskych i talianskych politických kruhov. T. G. Masaryka, ktorý pôsobil v Londýne, zoznámil s francúzskym premiérom a inými osobnosťami. S Edvardom Benešom sa spoznal v Paríži. V roku 1916 tu založili Československú národnú radu.

Keď sa po vzniku nového štátu Čechov a Slovákov stal Tomáš Garrigue Masaryk prezidentom a Edvard Beneš ministrom zahraničných vecí, Milan Rastislav Štefánik bol vymenovaný za **ministra vojny**.

Jeho život ukončila predčasná smrť. Po misii v Taliansku sa chystal prvýkrát po vytvorení ČSR na Slovensko. 4. mája 1919 sa však malý dvojplášnik krátko pred prístátím nečakane zrútil nad letiskom v Ivanke pri Dunaji. Spolu so Štefánikom v ňom zahynuli aj traja Taliani, ktorí ho sprevádzali.

„Blúdím vo svete sám a smutný,
moje jediné šťastie je, že sa
stanem užitočným. Verím
vo vyšší ideál, chcem slúžiť.“
(M. R. Štefánik)

Zopakujme si:

- ◆ Vysvetlite pojem hlasisti.
- ◆ Opíšte udalosti, ktoré viedli k vzniku ČSR.

Milan Rastislav Štefánik (1880 – 1919). Pochádzal z rodiny evanjelického farára v Košariskách. Bol citlivým, ale aj rozporuplným človekom s komplikovanou povahou. Dosiahol vysoké méty – vo vede ako astronóm, vo vojenskej službe ako generál francúzskeho vojska a napokon v politike, keď bol menovaný za ministra vojny prvej ČSR. Hoci bol vážne chorý, slabosť tela prenášal ohromnou vôľou a sebaaprekonávaním, neraz aj na úkor ďalších zdravotných problémov.

Tomáš Garrigue Masaryk, prvý prezident ČSR (1918 – 1935), bol vzdelaným človekom a pragmatickým politikom.

Tomáš Masaryk sa narodil 7. marca 1850 v Hodoníne. Jeho otec, kočiš, bol Slovák. Tomáš sa učil za zámočníka a kováča, ale jeho nadanie ho predurčovalo na vyššiu dráhu. Napokon vyštudoval filozofiu na univerzite vo Viedni. Ako 28-ročný sa oženil s Američankou Charlotte Garrigueovou a odvtedy používal meno Tomáš Garrigue Masaryk. Ako vysokoškolský profesor si svojimi prednáškami získal mnoho sympatií medzi českými, slovenskými, ale aj chorvátskymi a srbskými poslucháčmi Univerzity Karlovej v Prahe. Nabádal študentov k vytrvalej práci pre národ. Veril, že veľké veci vznikajú z každodennej drobnej práce. V politických názoroch sa spočiatku prikláňal k zachovaniu rakúsko-uhorskej monarchie, ale za podmienky slobodného vývinu jej národov. Neskôr bol presvedčeným zástancom rozpadu Rakúsko-Uhorska a vzniku nových štátov. Počas prvej svetovej vojny sa spolu s M. R. Štefánikom postavil na čelo odboja Čechov a Slovákov a obaja sa diplomatickými cestami pokúšali získať spojencov myšlienky česko-slovenskej štátnosti. Masaryk mal rád Slovensko, rád sa naň vracal, ale Slovákov považoval za čiastku jednotného československého národa. Z tohto postoja pramenili mnohé nedorozumenia medzi Slovákami a Čechmi v prvej Československej republike. Zomrel 14. septembra 1937 v Lánoch.

Masaryk na koni

Masaryk pri návšteve I. čs. streleckej brigády v Berezne na Volyni

Reč prameňov:

V čase, keď sa rozhodovalo o hlave nového štátu Čechov a Slovákov, sa T. G. Masaryk nachádzal v USA, kde pripravoval pôdu pre naplnenie česko-slovenských politických plánov (krátené):

- *V Amerike som sa vedome pripravoval na mierové rokovania. Predovšetkým sme museli utužiť jednotu Čechov a Slovákov. Druhá vec, to bolo jednanie s podkarpatskými Rusmi, aby sa sami prihlásili k nášmu štátu. Neprehováral som zástupcov podkarpatských Rusov k ničomu, len som im vyložil situáciu – môžete sa pripojiť k Maďarom, k Poliakom alebo k nám – voľte sami. Volili nás. Šlo ďalej o to, získať americký ľud; čo to bolo schôdzok, porád, prednášok a viac-menej slávnostných mítingov a kongresov; musela sa spracovávať verejná mienka, ktorá predtým o nás vedela málo, o Slovákoch skoro nič.*
- *Keď bola pripravená verejná mienka, začal som rokovať s americkými úradnými kruhmi. S prezidentom Wilsonom som sa zišiel, myslím, štyrikrát. Dosť dobre sme si rozumeli, nuž, obaja sme predsa boli profesori; bol v zásadách tvrdošivý, ale prijímal námietky.*
- *Keď som dostal telegram, že ma doma zvolili za prezidenta, to bola pre mňa len starosť: starosť s odchodom, kto má ísť so mnou a tak. Odcestoval som 20. novembra. Tá cesta loďou, to bol môj prvý odpočinok za štyri roky. Chodil som po palube, díval som sa na more, uvažoval, ako sa to všetko stalo – a mal som radosť. Bože, tak sa nám to predsa len podarilo!*

(Karel Čapek, Hovory s T. G. Masarykom. Praha, 1990)

IV. PRVÁ SVETOVÁ VOJNA

Pilot Štefánik na francúzskom fronte

Ráno pred osudným odletom z Talianca
(M. R. Štefánik v strede)

Edvard Beneš (1884 – 1948). Študoval v Prahe, v Paríži, v Berlíne. Na prestížnej parížskej univerzite, na Sorbone, viedol prednášky o slovanstve. Spolu s T. G. Masarykom a M. R. Štefánikom organizoval počas prvej svetovej vojny česko-slovenský odboj. Presadzoval čechoslovakizmus. Bol ministrom zahraničných vecí v prvej ČSR (1918 – 1935). V roku 1935, keď Masaryk zo zdravotných dôvodov odstúpil z funkcie prezidenta, sa stal Edvard Beneš druhým prezidentom ČSR.

Reč prameňov:

List, ktorý Štefánik napísal svojej snúbenici, talianskej markíze Giuliane Benzoni, našli v jeho vrecku po páde lietadla. Po Štefánikovej smrti sa Giuliana už nikdy nevydala. Pravidelne navštevovala Štefánikovu mohylu na Bradle, kým jej to nezakázal česko-slovenský komunistický režim.

• Udine, 4. 5. 1919

Priateľka, predrahá priateľka!

Zbohom! Ach, aké hrozné slovo, rozdeľujúce náš život! Časom reptám na Osud, ktorý bez odдыхu podrobuje skúške našu lásku, dosiaľ statočnú a čestnú. Zbohom! No vrátim sa. Vrátim sa, aby som zostal – dúfam v to – naďalej pri Tebe, moja vrele milovaná. Motor hučí. Je treba ísť. Ísť, ustavične ísť... Zbohom! Pred očami sa mi robia kruhy, moje srdce je znepokojené, jednako mu odpúšťam tentoraz krehkosť celkom ľudskú: ne-smiem sa od Teba, Giuliana, vzdialiť a nevyhľadať po rokoch moju rodinu, moju vlasť? Uvidím znovu moju vlasť. Mám vlasť. Aká radosť, aká tesknosť. Lietadlo ma volá. Zbohom, Giuliana! Zbohom, nebuď však zarmútená. V okamžiku vysoko nad vrcholmi hôr a mračnami za bozkov panenských lúčov, za laškovania vln azúru moja duša opäť nájde pokoj a moje pery Ti budú s vernosťou znova šepkať: Dovoďenia, Giuliana! Dovoďenia, moja zbožňovaná žena!

Milan

Dešifrujeme pramene:

- ❖ Zamyslite sa nad obsahom listu M. R. Štefánika.
- ❖ Aké pocity vo vás vyvoláva?
- ❖ Aký je to typ prameňa z hľadiska historickej vedy?

Vyznamenanie letca Štefánika

Reč prameňov:

- Propagačné obrázky s M. R. Štefánikom a T. G. Masarykom

Dešifrujeme pramene:

- ❖ Preštudujte si propagačné obrázky s M. R. Štefánikom a T. G. Masarykom.
- ❖ Ako sú na nich spomínané osobnosti prezentované?
- ❖ Aké symboly sú tu použité a čo predstavujú?

IV. PRVÁ SVETOVÁ VOJNA

Viete, že:

- ☛ český spisovateľ Karel Čapek bol dobrým priateľom T. G. Masaryka? Napísal a vydal o ňom trojdielnu knihu Hovory s T. G. Masarykom.
- ☛ obľúbenými miestami T. G. Masaryka boli slovenské obce Bystrička (pri Martine) a Topoľčianky (pri Zlatých Moravciach)?
- ☛ ako hvezdár navštívil M. R. Štefánik všetky kontinenty okrem Antarktídy?
- ☛ M. R. Štefánik bol aj umelecky založený? Písal básne, ilustroval, fotografoval. Na Tahiti objavil drevorezy a drevoryty významného francúzskeho maliara Paula Gauguina [gogén].
- ☛ počas komunistického režimu bol M. R. Štefánik kvôli jeho protibolševickým názorom zaznávaný? O Štefánikovi sa mlčalo a nemohli sa vyzdvihovať nijaké jeho zásluhy.

Štefánikova mohyla na Bradle je dielom Štefánikovho priateľa – architekta Dušana Jurkoviča. Pamätník bol odhalený v roku 1928.

Otázky a úlohy. Premýšľajme.

1. Vymenujte významné osobnosti česko-slovenského odboja a uveďte ich spoločenský prínos.
2. Vytvorte líniu života M. R. Štefánika. Zamerajte sa na významné miesta a udalosti.
3. Uveďte aktivity M. R. Štefánika, ktorými dopomohol k vzniku ČSR.
4. Vytvorte pojmovú mapu geografických miest, ktoré súvisia so životom M. R. Štefánika.
5. Zistite, v akom vzťahu boli M. R. Štefánik, T. G. Masaryk a E. Beneš.
6. Opíšte prínos osobnosti M. R. Štefánika pre spoločnosť z hľadiska prírodných vied.

Prečítajte si:

JURÍČEK, Ján: Milan Rastislav Štefánik. Bratislava, 2006.

Téma: Legenda menom Štefánik. In Historická revue, roč. 18, 2007, č. 9, s. 6 – 29.

KŠIŇAN, Michal: Muž, ktorý sa rozprával s hviezdami. Štefánik na Tahiti. In História 8, 2008, č. 3, s. 39 – 41.

Moje kľúčové slová:

M. R. Štefánik
T. G. Masaryk
ČSR

IV. PRVÁ SVETOVÁ VOJNA

ČO SME SA NAUČILI

1. Na časovej priamke vyznačte nasledujúce udalosti:

- rakúsko-uhorské vyrovnanie, černovská tragédia, atentát na Františka Ferdinanda d'Este, revolúcie v Rusku, vstup USA do vojny, vznik ČSR, koniec 1. svetovej vojny

1800

1900

1920

2. Vytvorte pojmovú mapu *Priebeh 1. svetovej vojny*. Odlíšte boje na jednotlivých frontoch. Zaznačte bitky, aktérov, výsledky, bojiská, na ktorých bojovali Slováci. Doplňte informácie podľa vlastného zväženia. Pomocou mapy prerozprávajte priebeh vojny.

3. Vysvetlite slová: dualizmus, cenzúra, výnimočný stav, dezercia.

4. K uvedeným mestám priradte pojem z obdobia konca 19. storočia a začiatku 20. storočia.

Turčiansky Sv. Martin, Černová, Cleveland, Sarajevo, Paríž, Praha

5. Opíšte pôsobenie M. R. Štefánika, T. G. Masaryka, E. Beneša pred a počas 1. svetovej vojny.

6. MINIPROJEKT

- Vypracujte projekt na tému *Stopy prvej svetovej vojny v našom regióne (meste, obci)*. Využite pri tom historické pramene (archív, obecné kroniky, rodinne pamätníky), navštívte miestne múzeum.
- Zostavte štatistiku prvej svetovej vojny z hľadiska finančných nákladov, strát na obyvateľstve, počtu zranených, zabitých vojakov a civilistov. Zamerajte sa na jednotlivé štáty a fronty. Svoje zistenia spracujte do grafov a tabuliek.

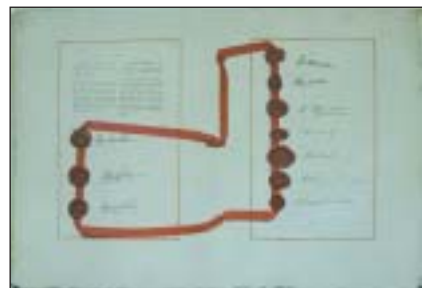
Praha - Malá strana

Zadržanie vraha v Sarajeve

Trnava v budúcnosti, ako si ju predstavovali ľudia v roku 1910

Podpisy Trianonskej zmluvy

C. Kruse: Mapa Európy, zobrazujúca hranice v roku 1788. Ručne maľovaná mapa pochádza z atlasu, vytlačeného v roku 1841 v nemeckom Lipsku.

VYDAVATEĽSTVO
MATICE SLOVENSKEJ

OBSAH

I Na ceste k moderným národom

Francúzska revolúcia (1789 – 1799) / Napoleon Bonaparte
a napoleonské vojny / Cárske Rusko / Vo víre revolúcií a nacionalizmu
(1830 a 1848/49) / Vznik národných štátov – Zjednotenie Talianska
a Nemecka / Zaslúbená zem – Amerika / Priemyselná revolúcia
a modernizácia / Kultúra a umenie

II Moderný slovenský národ

Slovenské národné hnutie / Anton Bernolák / Slovanská vzájomnosť /
Štúrovska generácia / Slováci a revolučný rok 1848/49 / Od Memoranda
k Matici slovenskej / Čo sme sa naučili

III Rakúsko – Uhorsko

Rakúsko-uhorské vyrovnanie a Slováci / Aktivity Slovákov na svoju
obranu / Slovenské vysťahovalectvo

IV Prvá svetová vojna

V predvečer svetovej vojny / Život počas 1. svetovej vojny / Slovenskí
vojaci na frontoch / Odboj Slovákov a Čechov / Na ceste
k spoločnému štátu Slovákov a Čechov / Milan Rastislav Štefánik
a Tomáš Garrigue Masaryk / Čo sme sa naučili

Publikácia bola hradená
z finančných prostriedkov
Ministerstva školstva,
vedy, výskumu a športu
Slovenskej republiky.

ISBN 978-80-8115-043-2

9 788081 150432